

**MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
VILÁGGAZDASÁGI KUTATÓINTÉZET**

Műhelytanulmányok

42. szám

2003. január

Hadas László

A GLOBALIZÁCIÓ ÁRNYOLDALAI ÉS A HÍRSZERZÉS. ÚJ KIHÍVÁSOK

Cím: 1014 Budapest, Országház u. 30.

Tel: 224-6700; Fax: 224-6765

e-mail: vki@vki.hu

www.vki.hu

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezetés (<i>Simai Mihály</i>)	5
1) A hírszerzés demokratikus társadalmakban. A hírszerzési információ és annak felhasználása	9
1.1. Mi a hírszerzés? A hírszerzési információ meghatározása	9
1.2. A történelmi kezdetektől a máig	9
1.3. Miért kell a hidegháború után is fenntartani a hírszerzést?	18
1.4. A hírszerzés szerepe	20
1.4.1. Információgyűjtés, -értékelés, -elemzés	20
1.4.2. Dezinformálás, aktív intézkedések, titkos akciók, védelmi akciók	24
1.4.3. Külföldön folytatott (ún. támadólagos) elhárítás	24
1.5. A hírszerzés feladatai	25
1.6. Miért hírszerző feladat is a nemzetközi bűnözési formák elleni fellépés?	27
1.7. Nemzetközi együttműködés	30
1.8. A politikai irányítás és felügyelet szükségessége	31
1.9. Költséges-e a hírszerzés?	31
2) Új kihívások	34
2.1. Az illegális migráció mint a szervezett bűnözés fő üzletága és mint a szervezett bűnözés és a terrorizmus egyik utánpótlási bázisa. A befogadó országra gyakorolt társadalmi, nemzetbiztonsági hatások	34
2.1.1. Korunk migrációjáról általában	34
2.1.2. A törvénytelen bevándorlás egy kevésbé ismert változata – nemzetbiztonsági kockázatok	37
2.1.3. Az iszlám szélsőségesesség kialakulása	43
2.2. A terrorizmus egységes felfogása és az ellene folytatott harc elvi lehetőségei demokratikus társadalmi normák keretei között	47
2.2.1. Mi a terrorizmus?	47
2.2.2. A terrorista cselekmények alanyai, tárgyai	49
2.2.3. Célpontkiválasztás	50
2.2.4. Módszer és cél	51
2.2.5. Moralitások	51
2.2.6. A terrorizmus sikerfilozófiája	52
2.2.7. Hogyan léphetnek fel a demokratikus társadalmakban a terrorizmus ellen?	58
2.2.8. Megelőző intézkedések	59
2.2.9. A demokratikus társadalmak elvi magatartása a terrorizmussal szemben	60
2.2.10. A média szerepe a terrorizmus céljainak megvalósításában	62
2.2.11. Szeptember 11. után	64
2.3. A szervezett bűnözés és annak gazdasági, társadalmi, politikai vonatkozásai	70
2.3.1. Általános kép	70
2.3.2. A szervezett bűnözés meghatározása, jellemzői	71
2.3.3. Általános összefüggések, a változó világ jelentősége	71
2.3.4. A szervezett bűnöző csoportok érdekszférájának általános kiszélesedése	72
2.3.5. A szervezett bűnözés demokratikus értékeket és nemzetbiztonságot fenyegető tevékenysége	75

2.3.6. A nemzetközi szervezett bűnözés főbb összefüggései, egyes országos és regionális jellemzői	79
A) Nyugat-Európa.....	79
B) Közép- és Kelet-Európa.....	82
C) Oroszország, a FÁK és a Baltikum.....	83
D) A Balkán	87
E) Dél-Ázsia, Törökország, a Közel-Kelet és a kelet-mediterrán térség	88
F) Dél-Ázsia.....	88
G) Délkelet-Ázsia	91
H) Afrika.....	98
I) Dél-Amerika.....	100
J) A karibi térség.....	102
K) Közép-Amerika.....	103
L) Egyesült Államok.....	104
2.3.7. A szervezett bűnözés társadalmi konzekvenciái	106
2.3.8. A menedékhelyet nyújtó, a bűnpártoló és a csődbe jutott államok problematikája..	107
2.3.9. A szervezett bűnözés jövője.....	107

BEVEZETÉS

A világfejlődés és különösen a globalizáció sötét oldalai a XXI. század elején az emberiség lényeges problémái között „előkelő” helyen szerepelnek. Ezek közé tartoznak mindenekelőtt a nemzetközi szervezett bűnözés hálózatai, a terrorizmus és a világméretet öltő korrupció. Kifejlődésük, tevékenységük nem újkeletű. A Cosa Nostra- vagy Camorra-típusú szervezetek a múltban is nemzetköziesedtek, s hozzájárultak az emberiség gondjaihoz.

Egyes világrészeken, például Ázsiában évezredek hagyományai vannak a szervezett bűnbandáknak. A globalizálódás, a technikai fejlődés és az államok nyitottabbá válása azonban megnövelték lehetőségeiket. Nőtték méreteik, bővült globális kiterjedtségük, javult szervezettségük, és sajátos hálózatok alakultak ki, amelyekbe a kisebb helyi bűnöző csoportok is integrálódhattak. Javultak képességeik a technika legújabb vívmányainak felhasználására, s erősödött összefonódottságuk a „legális” tevékenységekkel. Mindezek nyomán a változó feltételekhez is gyorsabban alkalmazkodnak.

Az egységes piac Európában radikális változásokhoz vezetett a nemzetközi bűnözés (és a bűnüldözés) lehetőségei terén is. A Szovjetunió szétesése, a rendszerváltás, a jól képzett, a fegyverekhez és az információs technikához a „hagyományos” gengsztereknél sokkal jobban értő és sokkal intelligensebb, állásukat vesztett katonatisztek, hírszerzők és más „szakemberek” beáramlása a nemzetközi bűnözés vállalkozásaiba tovább növelte e tevékenységek veszélyeit. A liberalizálódó, az emberek és a pénz mozgásának feltételeit megkönnyítő világban, az államok, a nemzetközi szervezetek és az illegális tevékenységek közötti versenyfutásban az előbbiekek helyzete minden korábbinál nehezebbé vált.

A nemzetközi szervezett bűnözés fogalmának meghatározására az egyes államok,

illetve a nemzetköz szervezetek szakemberei több meghatározást is ajánlanak. Az Európa Tanács keretében 1994-ben elfogadott meghatározás szerint, az alábbi tizenegyből, legalább hat kritériumot kell fellelni ahhoz, hogy valamely csoportot nemzetközi szervezett bűnözésnek tekintsenek, s ennek megfelelően kezeljék is őket a bűnüldözők: (Az 1., 3., 5. és a 11. kritériumok megléte „kötelező”.)

- (1) két tagnál többel rendelkeznek;
- (2) minden egyes tagnak önálló feladatai vannak;
- (3) a tagok hosszabb vagy meghatározatlan ideje vesznek részt a bűnszervezetben;
- (4) a szervezet előre meghatározott szabályok szerint működik;
- (5) súlyos bűntényeket követnek el;
- (6) rendszeresen alkalmaznak erőszakot;
- (7) több országban tevékenykednek;
- (8) kereskedelmi jelleggel működnek a haszonszerzés érdekében;
- (9) rendszeresen foglalkoznak pénzmosással;
- (10) az egyes országokban igyekeznek befolyásukat kiterjeszteni a politikusokra, a közszolgálatra, a médiára;
- (11) a szervezet célja a haszonszerzés vagy a hatalom megszerzése.

Az ENSZ-ben a „Transznacionális szervezett bűnözés elleni konvenció létrejöttét olyan szervezetek elleni harc céljából határozta meg, 1999-ben, amelyek három- vagy többtagú csoportok, hosszabb ideje tevékenykednek, súlyos bűntényeket követtek el, szervezett módon, több országban, megfélemlítést, erőszakot, korrupciós és más módszereket alkalmaztak, közvetlen vagy közvetett, pénzbeli vagy más formájú anyagi haszonszerzés érdekében. Az Európai Unió 2000-ben közzétett jelentése a szervezett bűnözésről, az unió területén, illetve az azon kívül is működő jelentős nemzetközi, egyidejűleg többfajta bűntényeket elkövető csoportokról számol be, köztük albán, kínai, török és kolumbiai bűnszervezetekről. A világ szinte

valamennyi jelentős térségében különösen veszélyes az orosz szervezett bűnözők jelenléte.”¹

Sokrétű és igen nehéz feladatok megoldását követeli, és egyre költségesebb annak megakadályozása, hogy a szervezett bűnözés és a terrorizmus ne váljanak még félelmetesebb erővé, ne kerítsenek hatalmukba államokat, politikai szervezeteket. A bűnözéshez is sokoldalúan kötődő illegális tevékenység a nemzetközi terrorizmus. A 2001. szeptember 11-ei események óta sajátos kérdésként fogalmazódik meg, hogy miképp kapcsolódik a nemzetközi terrorizmus a civilizációk konfliktusának kérdéséhez, az iszlámhoz és a nemzetközi bűnözéshez. A *Le Monde*-nak az események után két nappal megjelent egyik cikke érdekes kérdéseket tesz fel: A terrortámadás tekinthető-e a történelem új fejezete kezdetének, amelyre a civil társadalmak globális összecsapásának erőszakos formái lesznek jellemzőek? Az öngyilkos merénylőket nem kell-e a civil társadalom valamely csoportja fegyveres erőinek tekintenünk? Az újságíró lényegében mindkét kérdésre igennel válaszol, s úgy értékeli, hogy Washingtonba és New Yorkba az út Seattle-ből és a dél-afrikai Durbanból vezetett.

Lényegében hasonló gondolatokat fejtett ki Richard Falk amerikai professzor is, aki a terrortámadás három fontos dimenziójára hívta fel a figyelmet. Az első a terrorizmusnak a társadalmat elsősorban megrázní kívánó, az erőszakról olyan stratégiára váltása, amely az ellenfél társadalmát véres csataterre kívánja tenni. A második a polgári élet eszközeinek tömegpusztító fegyverként való alkalmazása. A harmadik a nagyszámú, jól képzett harcos csatasorba állítása, akik bűntetteik elkövetésekor saját életüket is hajlandók feláldozni. Falk véleménye szerint ebben az új típusú háborúban nincs igazi, hagyományos győzelem. Legjobb esetben is csak annak illúziója. Miközben az USA a csataterrek és határok nélküli civilizációk közötti háború küszöbére sodródott, Osama Bin Laden a távoli afgán hegyek között szent háborún

mesterkedik az első számú szuperhatalom ellen.²

A nemzetközi terrorizmus hátterében azonban meglehetősen különböző erők állnak. A 107 ismert terrorista szervezetből 46-ot tekinthetünk olyannak, amelynek nemzetközi hálózatai is vannak. Többségük egy országhoz vagy körzethez kötődik. Vannak közöttük olyanok, amelyek létrehozását államok, illetve titkosszolgálatok kezdeményezték. Ma is sok ilyen szervezet kap valahonnan állami támogatást. Harminc terrorista szervezet kötődik valamilyen nemzet vagy etnikai csoport függetlenségi harcához, az államiságért folytatott küzdelméhez. A terrorista cselekményeket leggyakrabban etnikai és vallási alapon igazolják, indokolják. Az iszlám felhasználása nem korlátozódik Osama bin Laden csoportjára.³

Az ENSZ Egyetem Amerikai Tanácsa keretében folyó jövőkutatói program, a „Millenium Projekt”, amelyik a világfejlődés következő negyedszázadának fő kihívásait igyekszik felvázolni, és az emberiség közös feladatait megfogalmazni, 65 ország 366 tudósának és szakemberének részvételével, a XXI század elején az illegális világgazdasági tevékenységek méreteit a világ bruttó termékének 5%-ára, mintegy 1600 milliárd dollárra becsülte, és a világ leggyorsabban bővülő „iparágának” nevezte, amelynek társadalmi költségei egyre nagyobbak. Különösen hatalmasak a korrupció közvetlen és közvetett társadalmi költségei. Más források szerint a nemzetközi szervezett bűnözés mint üzletág megközelíti a világ bruttó termékének 10%-át.

A szervezett bűnözők vállalkozásai között a legjelentősebb továbbra is a kábítószer termeltetése, feldolgozása és forgalmazása (az illegális tevékenységek közel 40%-a).

² Transnational Foundation for Peace and Future Research, September 28, 2001.

³ A Korán legtöbb magyarázatában nincsenek érvek, amelyekkel indokolni lehetne ártatlan emberek meggyilkolását. Sok olyan megállapítása van a Koránnak, amelyik türelemre, a kegyelem gyakorlására, az élet tisztelésére szólít. Vannak azonban olyan fogalmazások is, amelyek arra hívnak fel, hogy öljék meg azokat, akik más istenhez csatlakoznak, vagy hitetlenek.

¹ Collegium No. 22, XII2001, College of Europe, Brugge.

Hatalmas méreteket ölt a nemzetközi áru-, fegyver- és műkincscsempészet is (több mint 800 milliárd dollár évenként). Óriási üzletággá vált a nemzetközi autólopás. Igen jelentős méreteket ölt, s tovább terebélyesedik a nemzetközileg szervezett prostitúció, s ezen belül, sajátos önálló nemzetközi „iparággá” vált a gyermekprostitúció. A prostitúció céljait szolgáló embercsempészet sokszor párosul a nemzeti határokon átívelő emberrablással. A pénzügyek terén különösen aktívak a nemzetközi bűnszervezetek. Tevékenységük sok területre terjed ki, a pénzhamisítástól a biztossági csaláson, a hitelkártyacsaláson és az értékpapír-hamisításon át, a pénzmosásig. A nemzetközi szervezett bűnözés keretében viszonylag új, de gyorsan bővülő területet alkotnak az ún. intellektuális bűncselekmények és a környezeti bűntettek. A szervezett bűnözés „hadoszlopai” jelen vannak valamennyi kontinensen, s kialakultak térségspecifikus bűnszervezetek is. A maffia és a jakuza már a múltban is jól tudta összekapcsolni a legális és az illegális tevékenységeket, és szoros kötelékeket épített ki a politikával.

Különösen veszélyes a nemzetközi bűnözés és a nemzetközi terrorista szervezetek közötti kapcsolat. A kábítószertermelés és forgalma terén egyes térségekben már régen kiépültek ilyen kapcsolatok. Az együttműködés közöttük kölcsönösen előnyös. A terrorista szervezetek segíthetik a kábítószertermelők és -csempészek munkáját, ugyanakkor e tevékenység bővíti anyagi bázisukat.

A nemzetközi bűnözés és a nemzetközi terrorista szervezetek elleni harc az államok és a nemzetközi multilaterális szervezetek keretében évtizedek óta folyik. Számos nemzetközi egyezmény született mindkét területen. Különösen fontos az ENSZ keretében 2000-ben aláírt palermói egyezmény. Jó néhány államközi intézet, szervezet és bizottság foglalkozik a szervezett bűnözés, a korrupció és a terrorizmus elleni harccal. Ezek között vannak kutatással, felderítéssel és rendőri együttműködéssel foglalkozó szervezetek, mint az Interpol vagy az Europol.

Az egyezmények végrehajtása, a szervezett bűnözés és a terrorizmus elleni harc

nagymértékben függ a megelőzéstől. Ez természetesen nemcsak rendőri vagy katonai feladat.

A nemzetközi szervezett bűnözés és a terrorizmus elleni harcban különleges szerep hárul az államok hírszerző és elhárító szervezeteire. Ezek a szervezetek a hidegháború időszakában a szembenálló katonai tömbök államaiban elsősorban az ellentábor országaival foglalkoztak. Az itt következő tanulmány jelentős részben az új, a hidegháború utáni időszakban játszott szerepüket igyekszik megvilágítani. Úgy gondoltuk, hogy a globalizáció sajátos aspektusaival és következményeivel foglalkozó írás közre bocsátásával egy olyan terület jobb megértését segítjük, amelyik kevésbé ismert. A hírszerző tevékenységnek természetesen mindig is voltak gazdasági vonatkozásai, s nem csupán a politikai vagy katonai ellenfél gazdasági potenciáljának, gyengéinek felderítését szolgálta. Jelentős szerepet játszott a nemzetközi társaságok eszköztárában is. Itt a cél a versenytársak stratégiájának, erejének és gyengeségeinek megismerése, üzleti titkainak ellesése volt. Ezek a feladatok még fontosabbá váltak a globalizálódó, a nemzetközi társaságok között folyó éles verseny világában. Nemcsak egyes hírszerző szervezetek árulják ezirányú szolgáltatásaikat. Számos magánvállalkozás is létrejött, s számos nagy transznacionális társaság maga is kiépített hírszerző apparátust. A kötetben szereplő tanulmány szerzője Dr. Hadas László, nyugalmazott hírszerző ezredes. A munka a Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem Közgazdász Továbbképző Intézetében, a Nemzetközi Gazdaságstratégiai és Üzletpolitikai Szakon tartott előadásaira épült, s az adott szak tananyaga.

Simai Mihály

1) A HÍRSZERZÉS DEMOKRATIKUS TÁRSADALMAKBAN. A HÍRSZERZÉSI INFORMÁCIÓ ÉS ANNAK FELHASZNÁLÁSA

1.1. Mi a hírszerzés? A hírszerzési információ meghatározása

A hírszerzés – a „másik” legrégebb, ősi mesterség – az a tevékenység, amivel a szórakoztatóipar jóvoltából meglehetősen sokat találkozunk az olvasó, a hallgató vagy a néző. A titkosszolgálatok tevékenységéről készült fikciók közül a legtöbb valószínűleg a hírszerzésről jelenik meg. Ennek ellenére a legkevesebbet a hírszerzés valódi mibenlétéről és tényleges tevékenységéről tud a nyilvánosság. Lehetséges, hogy ez így van rendjén. Demokratikus társadalmakban a hírszerzés nem foglalkozik a határokon belüli, belbiztonsági, belpolitikai kérdésekkel, törvénysértő cselekményekkel. Rendes, hétköznapi körülmények között a hírszerzés és a hírszerzői tevékenység nincs hatással, legalább is közvetlenül nem, az állampolgári közérzetre. Tekintettel arra, hogy egy hírszerzés az adott ország nemzetbiztonságát kívülről veszélyeztető fenyegetéseket vagy éppen a nemzetbiztonságra előnyös lehetőségeket derít fel, a közvélemény általában nem vitatja létjogosultságát, de még mindennapi tevékenységét sem. Ez a magyarázata annak, hogy a kormányváltások a titkosszolgálatok közül a hírszerzést érintik a legkevésbé, és annak csak a hivatalosan is politikai beosztásaiban történik változás. Ezek a beosztások országonként különböznek, és a legtöbb helyen csak a szolgálat vezetője politikai kinevezett. De vannak országok, ahol még ő sem.

Mi is valójában a hírszerzés? Milyen információk megszerzésére, milyen módszerekkel, milyen célból törekszik? A kérdés megválaszolása egy mondatban nem lehetséges, mint ahogyan azokat általános, nemzetközi érvényű definícióval sem lehet pontosan meghatározni. Tegyük azért egy kísérletet annak körülírására, hogy valójában mit is tekinthetünk hírszerzési információnak:

Egy ország nemzetbiztonsági érdekei megvédése vagy nemzetbiztonsági érdekei érvényesülésének előmozdítása érdekében történő kormány és/vagy törvényhozási döntéshozatalhoz szükséges olyan külföldről származó, ott titkosan kezelt és védett információ, amelyet titkos eszközökkel úgy szereznek meg, és titkos csatornákon úgy juttatnak felhasználási helyére, hogy arról az információ eredeti birtokosa nem, vagy csak későn szerez tudomást.

Következésképp, a ma divatos *competitive intelligence*, illetve annak produktuma nem tartozik az általunk vizsgált kategóriába, jóllehet eredményessége vitathatatlan.⁴

1.2. A történelmi kezdetektől a máig⁵

Mások titkainak kifürkészése valószínűleg egyidős az emberiséggel. A létért való küzdelemben már az ősembernek is nyilván el kellett lesnie a másiktól, amit az jobban tudott, fel kellett derítenie annak vadászterületét, és meg kellett szereznie azt, ha a létfeltételek szűkössé váltak. Ez a puhatolózás akkor vált szélesebb körűvé, szervezettebbé, amikor megjelentek már bizonyos államalakulatok,

⁴ Jennifer Brensnahan: „The Competitive Espionage, the Leading Resource for Information Executives”, *The CIO Magazine*, July 15, 1998.

⁵ Pilch Jenő (szerk.): *A hírszerzés és kémkedés története*, A Franklin Társulat kiadása, 1936. Budapest; *The Evolution of the U.S. Intelligence Community – An Historical Overview – Report of the Commission on the Roles and Capabilities of the United States Intelligence Community (the Brown Commission)*, 1996 – wwwadmin@gpo.gov

és az azokat alkotó nemzetségek, törzsek közös érdekévé vált a saját élettér megvédelmezése, kiterjesztése. Már Mózes könyvében olvasható, hogy tizenkét kémet küldött Kánaán földjére felderíteni azt.

Sun-tzu kínai hadvezér a Háború művésze című munkájában már i.e. 400 körül foglalkozik a hírszerzéssel és elhárítással. Ötféle hírszerző ügynököt különböztetett meg. Ezek a kategóriák tulajdonképpen ma is megállják a helyüket: (1) helyiek közül beszervezett ügynök, (2) behatoló/bevezetett ügynök, (3) kettős ügynök, (4) dezinformáló/befolyásoló ügynök, (5) összekötő ügynök.

Ezen a ponton valószínűleg kis kitérőt kell tenni a terminológia területén. Eltekintve az angolszász országoktól, az „ügynök” kifejezés a hírszerzés azon együttműködőt takarja, akik munkajogilag nem tartoznak a szervezet állományába, s akiket valamilyen közös cél, eszme vagy érdek által motiváltan, az önkéntesség, a logikai meggyőzés vagy a terhelő adatokkal történő kényszerítés módszerével, elvi, kompromittáltsági vagy anyagi alapokon történt beszerzés révén vonnak be a hírszerzéssel történő együttműködésbe. Az ügynökség vagy ügynöki hálózat a hírszerzés legeredményesebb és legvédettebb eszköze. A hírszerzők, ezzel szemben, munkajogilag a szervezethez tartozó hivatásos tisztek, a hivatalon belül katonai rendfokozatot viselnek, jóllehet igen gyakran valamilyen fedőfoglalkozást gyakorolva, a külvilág számára nem hírszerzőként jelennek meg. Az angolszász polgári hírszerzések és más titkosszolgálatok esetében mindez tartalmilag nem különbözik, csupán a terminológia más: ott a hivatásos hírszerzők – hasonló módon csak hivatalon belül – nem katonai, hanem az *agent* (ügynök), *special agent* (különleges ügynök), *inspector*, *supervisor* stb. rendfokozatokat viselik.

Visszatérve a történelemhez, római történetírók a pún háborúk idején (i.e. 218–201) említik először az ellenség kémeinek tevékenységét. Írásban is fennmaradt Julius Caesar galliai hadjáratának (i.e. 58–50) előkészítése részeként kiadott parancsa a római hírszerző egységek felállításáról, illetve a hírszerző tevékenység megszervezéséről. A rómaiak két típusú hírszerző tevé-

rómaiak két típusú hírszerző tevékenységet végeztek, melyeket az *exploratores*, illetve a *speculatores* elnevezésű egységek hajtották végre. Az *exploratores* speciálisan kiképzett katonákat jelentett, akik kisebb egységekben az ellenséges területre vagy betörve (mai katonai kifejezéssel élve, erőszakos felderítést folytatva) vagy legin-kább belopózva derítették fel az ellenséges csapatok erejét, szervezését, elhelyezkedését stb. A *speculatores* végezték az alaposabb és nem csupán az ellenséges csapatokra, hanem azok utánpótlására, valamint a teljes hátországra vonatkozó adatgyűjtést. A *speculatores*-egységekhez tartozók tartósan ellenséges környezetben éltek. Oda beszivárogatok és letelepedtek, vagy ott élöket szerveztek be a feladatra. Julius Caesar béke időben is tudni akart az ellenséges területen lakók katonai erejéről, katonai és politikai szándékairól, gazdasági erejéről, az ott élő népek, népcsoportok és a központi hatalom viszonyáról stb. A hadműveletek megkezdése előtt a közvetlen katonai információk mellett Caesar meg akarta ismerni a meghódítandó terület klímáját, földrajzi viszonyait, a hegyeken és folyókon történő átkelés lehetőségeit, a helyben beszerezhető, illetve fellelhető élelmiszer, takarmány forrásait és az ivóvizeket, mi több azt is, hogy a helyi lakosság egyes etnikai csoportjai elnyomóként vagy felszabadítóként fogadják-e majd csapatait. Caesar a *speculatores*-egységektől nyert információkat a hadjáratok megkezdése előtt mindig *exploratores*-egységekkel ellenőriztette.

A vándorló magyarok legtöbbször a hozzájuk csapódott helyieket küldték előre „első lépcsős” felderítőként. Anonymus írásaiban találkozhatunk egy Agmánd nevű „igen ravasz férfúval”, akit Töhötöm vezér küldött előre az erdélyi területek felderítésére.

A diplomata-hírszerzőket az olasz városállamok kezdték alkalmazni először a XV. században.

Az első – mai értelemben is figyelemre méltónak tekintett – komplex állambiztonsági szolgálatot (hírszerzés, kémelhárítás és politikai rendőrség egy szervezetben) – korát messze megelőzve – Nagy Frigyes hozta létre

a XVIII. században. Az akkori legkorszerűbb porosz titkosszolgálat a lehető legteljesebb – katonai, politikai, gazdasági – hírszerzésre, valamint totális kém-, illetve politikai elhárításra törekedett. Alkalmazták már a dezinformációt és a külföldi politikusok befolyásolását is. Például 1745-ben, szászországi hadjárata idején fontos volt Nagy Frigyes számára, hogy Oroszország maradjon semleges. Ennek biztosítása érdekében Erzsébet cárnő bizalmasát és felelős miniszterét, Bestushew gróftot környékezték meg, aki 40.000 tallér ellenében vállalta, hogy ráveszi a cárnőt a semlegesség megtartására. Így is történt. Nagy Frigyes ezért Kasselsdorf mellett győzött, amit a drezdai béke szentesített. Az ügy pikantériája, hogy a közvetítő ügynök a pénzt elsikkasztotta, azt Bestushew soha sem kapta meg. Bosszúból később már Mária Terézia érdekeit helyezte előnybe a cári udvarban.

Bonaparte Napóleon is eredményesen alkalmazta hadjáratai során a hírszerzést – a legtöbb diktátorhoz hasonlóan – mindaddig, amíg nem kezdett jobban hinni saját csalhatatlanságában. Spanyolország elleni háborújában még azt írta a hadműveleteket vezető Soult tábornagyhoz: „Vannak háborúk, amelyeket nem a gyalogság, az ágyúk vagy a lovasság döntenek el, hanem a kémek.”

1811-ben Bignon bárót nevezte ki a következő évi oroszországi hadműveletek hírszerzőfőnökévé, és utasította: „Állítson fel megfelelő kémszervezetet. Szüksége lesz legalább két lengyel emberre, akik katonák voltak, és oroszul is tudnak. Egyikük Litvániát, másikjuk Volhíniát, Podoliát és Ukrajnát feltétlenül jól ismerje. Egy harmadik, németül beszélő volt lengyel tisztre is szükségünk lesz, aki Livlandot és Kurlandot is ismeri. Ez a három egyén fogja a kezeink közé jutott hadifoglyokat kihallgatni. Az ő vezetésük alatt még legalább tizenkét megbízható ágens működjék, akiket jól megfizetünk, hogy azokról az útvonalokról, amelyeket seregemet vezetni fogom, pontos adatokat kapjunk.” Napóleon azonban korántsem törekedett olyan mély és átfogó információk megszerzésére, mint Nagy Frigyes.

A hírszerzési szakemberek már abban az időben felhívták a figyelmet arra, hogy

azokon a területeken, ahol a szembenálló kultúrák és etnikumok különbsége nagy, ott a hírszerzés kevesebbet tud felmutatni. Ezt az 1877–78-as orosz–török háborúban mindkét fél tapasztalhatta. Az 1904–1905-ös orosz–japán háború érdekessége az, hogy ott ez inkább csak egyoldalúan volt tapasztalható. Ez azzal magyarázható, hogy az oroszok harcoltak idegenben. A kínaiak abban a háborúban az adott körülmények között szimpatizáltak a japánokkal, az oroszokat megszállónak tekintették, ezért a japánok szinte a hazai környezet előnyeit élvezhették. Emellett azonban hírszerzésük sokkal ésszerűbb szervezetben és korszerűbb felszereltséggel működött. A történelemben először a japánok működtettek rádiólehallgatást mint a hírszerzés eszközt: lehallgatták az oroszok teljes szikratávirat-forgalmát, akik akkor ennek lehetőségével még nem számoltak, holott az oroszoké volt a legtökéletesebb – az Ohrana által már a XIX. század végén használt – rejtjelző rendszer, melynek alapelveit még ma is használják.

A japánok minden orosz információt begyűjtöttek, amihez hozzájutottak. Először alkalmazta egy hírszerzés a széles körű legális anyaggyűjtést, melynek eredményeit megfelelően feldolgozva szintetizálták a titkos információszerzés eredményeivel. Elolvastak minden orosz lapot vagy Oroszországról szóló újságcikket. Évekre visszamenően meghallgattak minden utazót, aki orosz területen járt. Folyamatosan gyűjtötték az információkat azoktól a helyi lakosoktól, akik valamilyen formában érintkeztek az oroszokkal (különösen a piacokon, kocsmákban, és főleg azoktól, akik orosz alkalmazásban álltak, beleértve a háztartási alkalmazottakat is). Rendszeresen tudták ellenőrizni az oroszok magánlevelezését, és gyakran elfogták a hivatalos futárküldeményeket, melyeket a megismerés után úgy engedtek tovább, hogy az oroszok a beavatkozást nem vették észre.

Az első világháború, illetve az azt megelőző időszak felgyorsította a hírszerzés fejlődését. A nagyhatalmak ráébredtek, hogy hírszerzésre békeidőben is szükség van. A háborús szándék nem a hadüzenettel egyszerre jelentkezik, de még csak nem is egy esetleges kiváltó ok (mint például a szarajevói

merénylet) eredményezi azt. Nagy Frigyes nyomdokain, illetve a japánok példáján tanulva, a nagyhatalmak átfogó, komplex hírszerző szolgálatokat kezdtek kiépíteni. Fontos momentum, hogy szövetségesek is kezdtek egymás elleni hírszerzést folytatni. Franciaországot például zavarta II. Vilmos német császár és II. Miklós cár háború előtti intenzív levelezése. A franciák attól tartottak, hogy szövetségesi kapcsolatuk megbomlóban van. A francia bizalmatlanságnak egyéb okai is voltak, mert hatalmas kölcsönöket adtak az oroszoknak hadseregük korszerűsítésére, és nem voltak teljesen meggyőződve arról, hogy az oroszok valóban arra költik a pénzt, amire kapták. Gyanújuk később beigazolódott.

Az európai hírszerzések megkezdtek úgynevezett „nyilvános” – későbbi szóhasználattal „legális” – munkájukat. Itt újabb terminológiai kitérőt kell tennünk: Napjainkban a „legális” hírszerzésben a hírszerzők valamilyen legális állami, vállalati külképviselet munkatársi fedése alatt, annak a beosztásnak megfelelő hivatalos munka elvégzése mellett vagy azzal párhuzamosan végzik hírszerző munkájukat. Hírszerző mivoltuk és hírszerző munkájuk azonban szigorúan titkos. A legális információk gyűjtése – bármilyen hírszerző egység végezze is azt, beleértve a központi apparátust – jelenti napjainkban a „nyilvános” hírszerző tevékenységet. Az „illegális” hírszerzés a hírszerző vagy akár egy egész hírszerző csoport nemzeti hovatartozását, külföldi kötődéseit is titkolja. Ezzel a módszerrel a hírszerző szerves tagjává válik a célország társadalmának, beépülhet fontos titokbirtokos vagy döntéshozatali intézményekbe.

Visszatérve a „nyilvános” hírszerzéshez: Felismerték, hogy katonai erő nem létezhet megfelelő gazdasági potenciál és annak haditermelésre történő átállítása nélkül. A hadseregben egyre nagyobb szükség volt bizonyos polgári (akkor még főleg műszaki) szakmákra. A hadiipar nem fejlődhetett a nehézipar általános szintjének emelkedése és kapacitásának növekedése nélkül. A hadsereg morálja jól tükrözte a társadalmi problémákat. Frusztráló társadalomnak nem lehet jól fegyelmezett, morálisan stabil hadserege. Különösen érvényes ez soknemzetiségű álla-

mok esetén, mint amilyen például az Osztrák–Magyar Monarchia volt. Ezek esetében tudni kellett, hogy vannak-e mellőzött etnikai csoportok, és azok hogyan viselkednének egy háborús konfliktus, esetleges megszállás esetén. Ismerni kellett, hogy egy idegenben lévő potenciális felvonulási területen milyen az utak, vasutak, hidak állapota stb.

A nyilvános hírszerzés a nyílt eszközökkel és módszerekkel beszerezhető, a célországban titoknak nem minősített adatok irányított és szervezett beszerzésével majd feldolgozásával foglalkozott, de a szolgálatok magát a tevékenységet ugyanúgy titokban tartották, mint más hírszerző tevékenységüket. Minden napilapot, folyóiratot, még a legkisebb példányszámú vidékieket, szűk körnek szóló kulturális vagy szakmai lapokat is beszereztek. Külön figyelmet fordítottak ezekben a hirdetésekre. A legszigorúbban védett és titkolt katonai nagyberuházásokhoz is kellettük ugyanis munkások és alvállalkozók. Rendszeresen figyelték hirdetnek-e oktatási intézmények olyan új kurzusokat, amelyek hadi, katonai jellegű igényeket is kielégíthetnek. A német hírszerzés még a postai képes levelezőlapokat is vásárolta, rendszerezte és folyamatosan összehasonlította az ugyanonnan származó korábbiakkal. Az így szerzett adatok támpontot adhattak hagyományos, titkos hírszerző célpontok meghatározásaihoz, de bizonyos mértékig ezek felhasználásával ellenőrizni is lehetett a titkos úton szerzett információkat.

Még ebben az első világháború előtti időben kezdtek már különválni egyes szolgálatoknál a hírszerzés szakágai (akkor még az információ megszerzési módja szerint). Így a külügyminisztériumokban a diplomáciai hírszerzés intézményesült. A hadügyminisztériumok irányították a katonai attasék hírszerző munkáját. Külön kategóriába sorolták az eseti megbízatással, valamilyen diplomáciai, katonai, kereskedelmi, kulturális vagy más fedéssel kiutazott hírszerző tiszteket. A hírszerző központok irányították és végezték az ügynöki beépüléseket a célországok célobjektumaiba. Végül a központok végezték a felsorolt csatornákon beérkezett információk feldolgozását.

Ami a diplomáciai hírszerzést illeti, nem igazán tettek különbséget a diplomata és a diplomatafedéssel dolgozó hírszerző között. Ennek a témának több száz éves irodalma van. Néhány klasszikus megállapítást kiragadva: Abraham Wicquefort holland diplomata írta 1679-ben: „a követ nem más mint tiszteletre méltó kém”; illetve másutt: „a követ kém, akit a nemzetközi jog véd”. A francia Francois de Callieres mindezzel egyetértve 1716-ban hozzátette, hogy „a diplomatának kötelessége végrehajtani az uralkodójától kapott feladatokat és kötelessége leleplezni a más diplomaták tevékenységét”. Bismarck maga is hírszerzőnek tekintette diplomatáit. 1873. február 2-án ezt írta Armin gróf német nagykövetnek Párizsba: „Őfelsége minden külföldi képviselője tartsa kötelességének, hogy minden irányban hivatalos és társadalmi összeköttetéseket szerezzen, és állandóan pontosan tájékozódva legyen.” Bülow német külügyminiszter 1877. március 18-án már konkrét utasítást küldött herceg Hohenlohe nagykövetnek ugyancsak Párizsba: „Kérem önt, szíveskedjék pontos értesüléseket szerezni az északi és északnyugati francia megyékben állomásozó csapatok elhelyezkedéséről!”

Ami igaz volt (volt?) a diplomatákra, még inkább így volt a katonai attasék esetében, azzal a különbséggel, hogy ők a katonai kérdésekre és összefüggésekre szakosodtak. A katonák azonban különösen nagy hangsúlyt fektettek a fogadó ország iránti lojalitás látszatára. Ez alól talán az egyetlen kivételt az Osztrák–Magyar Monarchia katonai attaséi képezték, abban az értelemben, hogy náluk a lojalitás nem csak látszat volt. Addig még hasonló volt a helyzet más országok katonai hírszerzőivel, hogy a katonai attasékat a hírszerzés, az Evidenzbüro választotta ki, de az állomáshelyre történő elutazás előtt – I. Ferenc József személyes utasítására – a katonai attaséknak kézfogással megpecsételt becsületszavukat kellett adni az Evidenzbüro főnökének, hogy tartózkodni fognak minden illojális magatartástól, és nem folytatnak kémkedést. Az uralkodó felfogása az volt, hogy a katonai attasék korrekt magatartása sokkal inkább megnyitja előttük a lehetőséget fontos katonai dolgok megfigyelésére, mint az al-

atos bujkálás. (Ez az együgyű felfogás érdekes módon nem halt ki a monarchia megszűnésével, és még a második világháború utáni időszakban is találkozhattunk rokon jelenséggel: a varsói szerződésben Magyarország volt az egyetlen, aki „korrekt módon” – sajnos – nem folytatott hírszerzést szövetségesi ellen; még sajnálatosabb azonban, hogy elhárítást sem.)

Az Egyesült Államokban – jóllehet a hadsereg közvetlen irányítása alatt a függetlenségi háború és a polgárháború idején is működtek már hírszerzők – önálló hírszerző szervezet 1917-ig nem létezett. Akkor a kongresszus meghozta a „kémkedési törvényt” (*Espionage Statute*), ami alapvetően az elhárító jellegű tevékenységet szabályozta, és ilyen központi szervezetet hozott létre. Kialakultak azonban a hadsereg fegyvernek szerinti önálló felderítő egységei, amelyek az amerikai hadba lépés után a közvetlen harctéri felderítésen túl mélységi, és nem csak közvetlen katonai hírszerzéssel is kezdtek foglalkozni. Létrejött továbbá a „G-2” iroda, ami a külügyminisztérium és a vezérkar között koordinálta a külön-külön folytatott információszerzést. Az európai hadszíntéren az amerikai hírszerzés a legtöbb információt a hadifoglyok kihallgatása, a senki földjén heverő frissen elesettek megmotosása, a rádió- és telefonlehallgatás, továbbá a legális információk céltudatos elemzése révén szerezte. Az első világháború idején azonban – mindvégig – az antant szövetségesek hírszerzésének gerincét az angol MI 6 (*Military Intelligence Section 6*) jelentette. Ez az állapot tulajdonképpen még a második világháború idején is fennmaradt.

Érdekes epizódja a hírszerzés történetének, hogy az Egyesült Államoknak az első világháború idején volt elnöke, Woodrow Wilson nagymértékben idegenkedett a hírszerzéstől. Az angol szolgálatoktól kapott hírszerzői információk hatására azonban megváltoztatta véleményét. Hírszerzési adatok győzték meg Wilsont Amerika háborúba történő belépésének szükségességéről is. A britek bizonyítékokat tártak fel Wilson előtt arra vonatkozóan, hogy Németország – titkosszolgálatának bevonásával – milyen manőverekkel igyekezte meggyőzni az amerikai

ipari és pénzügyi szférát arról, hogy miért „nem érdeke” az Egyesült Államoknak pénzügyi, gazdasági, mi több katonai eszközökkel támogatni a hadviselő Nagy-Britanniát. A lehallgatott és megfejtett német diplomáciai és hírszerzési táviratokból kiindulva (amelyek a „Zimmerman táviratok” néven vonultak be a történelembe) a britek olyan ellenőrzött adatokat is szállítottak, amelyek szerint Németország a központi hatalmak oldalán történő háborúba lépésre kívánta rávenni Mexikót, és német győzelem esetére Texas, Új-Mexikó és Arizona visszacsatolását ígérte a mexikói kormánynak. Ezek az információk adták meg a végleges lökést az USA háborúba lépéséhez.

A táviratok lehallgatásának és a rejtjel-fejtésnek fontosságát felismerve, Wilson elnök elrendelte egy a fentiekkel foglalkozó külön iroda létrehozását MI 8 néven, ami kiszolgált a hadsereget, az adminisztrációt és a State Department-et is. A háború után ezt az irodát a külügyminisztériumhoz csatolták, ahol a *Black Chamber* becenevet kapta, és főleg csak más országok rejtjelzett diplomáciai táviratainak megfejtésével foglalkozott. Annak ellenére, hogy a Black Chamber igen komoly muníciót adott a háború utáni leszerelési tárgyalásokhoz, 1921-ben Hoover elnök – azzal az indoklással, hogy „úriemberek nem olvassák egymás leveleit” – az MI 8 irodát a hadsereghez rendelte, és kizárólag csak a katonai jellegű rejtjelfejtést engedélyezte számára.

Ebben a korban (a háborús készülődés „békeéveiben”, majd az első világháború idején) az ellenséges területeken működő hírszerző ügynökök tevékenységére – egy-két beépített ügynök, és néhány angol illegális hírszerző egység kivételétől eltekintve – általában (a mai terminológiával) „sötét információszerzés” és a külső megfigyelés/felderítés módszere volt a jellemző. Ez azt jelentette, hogy a hírszerzők, hírszerző ügynökök az ellenséges közegben asszimilálódtak ugyan, de célobjektumokba csak ritka esetben épültek be. (Ilyen ügynök volt Redl ezredes, a monarchia vezérkarában, akit az oroszok szerveztek be). Ez a kategória kihasználta a korra jellemző felfogást, mely szerint egy jó megjelenésű, kifogástalan kapcsolati körrel

rendelkező, művelt és főleg gazdag, „jó társaságbeli” hölgy vagy úr minden gyanú felett állott. Az így megjelenő ügynökök előkelő szórakozóhelyeken, társadalmi rendezvényeken ismerkedtek meg a célszemélyekkel, majd annak bizalmába férkőzve szereztek meg a szükséges információkat. Sok esetben még dokumentumokat is – amihez maximálisan kihasználták a másik nem kínálta lehetőségeket. Segítették ezt a tevékenységet maguk a titokhordozók is, akik – a korra úgyszintén jellemzően – származásuk, társadalmi rangjuk alapján felette álltak bizonyos szabályoknak és normáknak. Tetézte mindezt, hogy ezek a szabályok és normák nevetségesnek tűnnek a maiakhoz képest. Semmi sem tiltotta például, hogy egy magas rangú titokhordozó a lakásán tartson titkos iratokat, vagy hogy a diplomáciai futár, útja során, előkelő szórakozóhelyeken töltsen az éjszakákat. Az előkelő társadalom abban a hitben élt, hogy a *fair play* vagy a lovagiasság szabályai érvényesek a hírszerzésre is. Valószínűleg ebből a korból és az ilyen típusú hírszerzési formáktól származik a szórakoztató médiából ismert kém sztereotípiája.

Az első világháború a hírszerzések szervezetében és koncepcióiban sok változást nem hozott, viszont a megerősített elhárító tevékenységnek köszönhetően nagymértékben javította a munka minőségét, a konspirációt. Megjelentek, illetve felfejlődtek viszont a hírszerzés technikai eszközei. Nevezetesen a légi fényképezés, a telefon- és rádiólehallgatás (ez utóbbit hajókról, tengeralattjárókról és léggömbökről is végezték), továbbá az ezzel együtt járó rejtjelfejtés. A semleges országok (Spanyolország, Svájc, Hollandia, Dánia, Svédország, Norvégia) közül Spanyolországban, Svájcban és Hollandiában sajátos, megtűrt hírszerző központok alakultak ki: a szemben álló felek bankoknak, kereskedelmi vállalatoknak álcázott „rezidentúrákat” létesítettek ezen országok nagyvárosaiban. A semleges országok olyan nem hivatalos és nem deklarált felfogást alakítottak ki, hogy amennyiben ezek az intézmények a befogadó országok sérelmére nem folytatnak ellenséges cselekményeket, megtűrik, de ellenőrzik azokat. Ez a taktika kettős előnyt jelentett a semlegeseknek: a fedőszervek je-

lenléte anyagi bevételt jelentett, az ellenőrzés révén viszont olyan információkhoz jutottak, amelyeket hol az egyik, hol a másik oldalon értékesítettek.

Az első világháború után úgy az antant, mint a központi hatalmak hírszerzései bizonyos átalakulásokon mentek át. Az antant hatalmak hírszerzői felismerték hogy a központi hatalmak újrafegyverkezésének ellenőrzésére, illetve megakadályozására létrehívott Szövetségek közti Ellenőrző Bizottság, illetve Népszövetség kiváló hírszerző lehetőségeket biztosít. Megalapozták a nemzetközi szervezeteken és bizottságokon belüli, illetve az azok fedése alatt folytatott hírszerzést.

A központi hatalmak hírszerzései vagy azok bizonyos részlegei befelé fordultak. A vesztes háborút követő békeszerződések, a gazdaságok kimerültsége, a háborúból hazatértek céltalanná vált élete, az általános frusztráció – nem kevés orosz hatásra – magával hozta a forradalmi mozgalmak, illetve a kommunista, a szociáldemokrata pártok megjelenését vagy megerősödését. Az akkori uralkodó körök felfogása szerint mindez teljes mértékben „importból” származott, ezért a hírszerzéseket bízták meg felderítésükkel. Indokolta ezt az intézkedést az is, hogy a rendőrségek felkészületlenek voltak az olyan magas szervezetszintű és kiválóan konspiráló politikai mozgalmak felderítésére, mint amilyenek az említett pártok voltak. A hírszerző szervezetek viszont átmenetileg munkanélkülivé vált magas minőségű szakemberekkel rendelkeztek, akik nagy jártasságra tettek szert a konspirációban és az illegális munkában. Így történhetett, hogy például a magyar katonai hírszerzés egyes részlegei is politikai rendőrséggé degradálódtak.

A volt központi hatalmaknak a harmincas években kibontakozott revansista politikája, a háborús készülődés lendületet adott a tengelyhatalmak hírszerzéseinek fejlődéséhez. Létszámában bővítették, és a kornak megfelelő magasabb színvonalon újjászervezték a hírszerzés eddig megismert területeit, és néhány újabbal egészítették ki azokat. Az egyiket, amiben később a KGB is mesterré vált, Németország „vetette be” éppen a Szovjetunió ellen. Ezek az ún. aktív intézkedések,

vagy az angolszász szolgálatoknál a „titkos akciók” (noha az utóbbiak valamivel többet takarnak).

A náci Németország kezdetől fogva célterületeként kezelte a Szovjetuniót. Azt, hogy miért várt megtámadásával 1941. június 22-ig, a történelemből ismerjük. Az újjáéledt német hírszerzés azonban a kezdetektől fogva „aktív intézkedéseivel” támadta az oroszokat, akiknek katonai erejét egyáltalán nem becsülte alá. A Szovjetunióban ebben az időben teljesedett ki a nagyarányú iparosítás, és azzal párhuzamosan a hadsereg és a kommunista párt felső vezetésében is kampány indult a hadsereg korszerűsítése érdekében. Minthogy ekkor még Bugyonnij marsall vezetésével a kommunista pártban és a hadseregben is ott voltak a forradalom és a polgárháború veteránjai, kemény rivalizáció indult úgy a pártban, mint a hadseregben a konzervatívok és a modernizáció hívei, a „technokraták” között. A német hírszerzés e rivalizáció helyzetét felmérve olyan félrevezető dokumentumokat és dezinformációkat engedett a szovjet hírszerzésnek „megszerezni”, amelyek a konzervatívok érvrendszerét támogatták, és úgy tüntették fel a technokratákat, mintha a modernizáció tulajdonképpen csak a politikai hatalom megszerzését szolgálná. Ennek következményeként a Vörös Hadsereg gépesítése és korszerű páncélosokkal (T-34-esekkel) történő felszerelése csak 1939 végén kezdődött el, túl későn ahhoz, hogy a gépesített és nagy páncélos erőket felvonultató német támadásnak 1941-ben ellent tudott volna állni.

Az említett politikai rivalizálást a németek segítették magasabb szintre hágni, és kihasználva Sztálin jól kiismert természetét szinte hisztériává fokozták. A már bevált hírszerző csatornába olyan adatokat tápláltak be, melyek szerint az első menetben vesztes technokraták – a hadsereg tisztikarának fiatalabb generációjából a legtehetségesebb tisztek – ideológiailag is szembefordultak a szovjet rendszerrel, és összeesküvésben szervezkednek Sztálin hatalmának megdöntésére. A folytatás már közismert: Sztálin jószereivel lefejezte a tisztikart. Az utolsó kivégzéseket és „gulág”-ra küldéseket csupán hónapokkal a német támadás előtt hajtották végre.

A németek azzal tettek pontot aktív intézkedéseik sorozatának végére, hogy dezinformációikat már politikai csatornákon is eljuttatták, a legmagasabb szintet is igénybe véve (meg nem támadási egyezmény). Ezek után Sztálin már nem hitte el saját hírszerzésének és katonai felderítésének sem, hogy a németek támadni fognak. A németek jól kalkuláltak, amikor a diktatori pszichére építettek. Sztálin már valóban hitt csalahatatlanságában, s abban, hogy őt senki, még Hitler sem merészeli becsapni. Mindezekhez képest már csak epizódjellegű, hogy – az 1941. június 22-i tapasztalatok ellenére – továbbra sem hitt saját hírszerzésének, azúttal abban, hogy Japán semmi körülmények között nem indít támadást a Szovjetunió ellen a Távol-Keleten. A hírszerzés ezt a német támadás előre jelzésével egyidejűleg jelentette, majd később többször is megerősítette (Dr. Sorge). A Távol-Keleten lábhoz tett fegyverrel várakozó jól felszerelt hadosztályokat Sztálin már csak végső kétségbeesésében irányította a nyugati frontra akkor, amikor már Moszkva is közvetlen veszélyben volt.

A másik újdonság az ún. műszaki-tudományos hírszerzés volt, ami gyakorlatilag a gazdaságiról vált le, és viszonylag önállósult. Ebben elsősorban Japán jeleskedett, de a későbbi hidegháborús fegyverkezési versenyben a Szovjetunió és a varsói szerződés tagállamai is nagy energiákat fektettek bele.

Japán diákok, egyetemi kutatók százait küldte Európába és főleg az USA-ba, kiegészítve őket újságírókkal és turistákkal. Mindent meg kellett figyelniük, amivel a japán ipar fejlődését segíthették, kutatási költségeiket csökkenthették. Évekig tehették ezt, minden ellenőrzés nélkül. Amerikai szakemberek 1933–34-ben kezdtek felfigyelni arra, hogy olyan japán termékek bukkantak fel a nemzetközi piacokon, illetve olyan kutatási eredményekkel jelentkeztek a japánok, amelyeket az amerikaiak magukénak tartottak. Az FBI 1936-ban kezdte megfigyelni az USA-ban akkor még szabadon mozgó japánokat. Az eredmény nem sokáig váratott magára: a DuPont egyik Delaware-i vegyészeti gyárában leleplezték az üzemplátogatóban ott járt japán csoport egyik nőtagját, amint naper-

nyőjének fogantyújába épített miniatűr fényképezőgéppel fényképezett.

Fontos megemlíteni a szovjet KGB 30-as évekbeli sikereit Nagy-Britannia és az Egyesült Államok ellen. Az első világháború utáni zűrzavar, az 1929–33-as gazdasági válság okozta társadalmi frusztrációban a kiábrándult nyugati értelmiség nagy érdeklődéssel figyelte a szovjet gazdasági fejlődés töretlenségét, amit a szovjet propaganda kellőképpen feltupírozott. A szovjet társadalmi és gazdasági rendszerről külföldön alkotott kép erős vonzerőt gyakorolt a nyugati értelmiségre. A kommunista pártok gyors fejlődésnek indultak, és népszerűek voltak a nyugati, főleg egyetemi ifjúság és fiatal értelmiség körében. A KGB ezt kellőképpen kihasználta. A lassú fokozatos módszerével számos ún. perspektivikus beszervezést hajtott végre. Ezekben az ügynökökben csak évek múltán – amikor már nem, vagy alig volt visszaút – tudatosult, hogy nem a helyi kommunista pártok illegális tagjai, hanem a KGB ügynökei. Akkorra már természetesen minden kapcsolatot meg kellett szakítaniuk a kommunista pártokkal, a karrierükre és az ügynöki tevékenységükre kellett koncentrálniuk. Több ilyen KGB-ügynök jutott viszonylag magas politikai vagy jelentős tudományos, illetve bizalmi kulcspozícióba Angliában és Amerikában. Például a regényekből, filmről jól ismert Kim Philby, aki az angol titkosszolgálat Szovjetunió elleni részlegének főnökségéig jutott; vagy az amerikai Rosenberg házaspár, akik 1945-ben bizonyos, atomfegyverre vonatkozó kutatási eredményeket adtak át a KGB-nek. Még egy amerikai példaként a kevésbé ismert Alger Hiss-ügy szolgáljon, aki 1936-ban még Francis Sayre amerikai külügyminiszter-helyettes titkára volt, 1945-ben már tagja lett a Rooseveltnél Jaltába kísérő amerikai delegációnak és főtítkára az ENSZ létrehozásán dolgozó szervező bizottságnak.

A két világháború között az Egyesült Államokban nem létezett polgári hírszerzés. Amikor az európai politikai fejlemények kezdtek az USA számára is nyugtalanítóvá válni, Franklin D. Rooseveltnél megbízta az első világháborús veteránt, William J. Donovant, hogy vegye fel a kapcsolatot az európai baráti

hírszerzésekkel, alapvetően az angol MI 6-tal, és kérjen azoktól a politikai kilátásokra vonatkozó adatokat. A kapott információk alapján 1941 júliusában Rooseveltnél elnöki ki-nevezte Donovan elnöki információs koordinátorra, és elrendelte egy polgári hírszerzőszolgálat létrehozását.

Donovan az angol példát követve kezdte megszervezni a szolgálatot. Javaslatára az elnök elrendelte, hogy minden nemzetbiztonsági jelentőségű információ kerüljön egy nyolctagú bizottsághoz, melynek tagjait a tudományos életből válogatták össze. A Kongresszusi Könyvtárban létrehozott egy különleges információs osztályt, ami értékeléssel és elemzéssel segítette a bizottság munkáját. Ez a szervezés alatt álló polgári hírszerző szolgálat nem úgy indult, hogy összehangolja majd a hadsereg különböző egységeinek hírszerzését a sajátjával. A Pearl Harbor elleni 1941. december 7-én bekövetkezett meglepetésszerű támadás utáni vizsgálatok eredményeként viszont arra a következtetésre jutottak, hogy az új hírszerző szervnek ilyennek kell lennie. A tudósokból álló bizottságot a profi, háborús tapasztalatokkal rendelkező szolgálatok nem vették komolyan. A hadsereg és a flotta hírszerzésének is voltak ugyanis olyan információi, melyek alapján a támadás előre jelezhető lett volna, amennyiben azok egy kézbe kerültek volna, és kiegészülhettek volna a japán iparra, bel-, illetve külpolitikára vonatkozó olyan szükséges információkkal, amelyek megszerzése akkor még nem kezdődött meg. Az Egyesült Államok hadba lépésével azonban ezekre az összesített információkra azonnal szükség volt, az igény viszont zömmel katonai vagy katonai vonatkozású volt. A polgári szolgálat szervezése ezért lelassult. 1942 júniusában azonban – zömmel katonákból – létrejött az Office of Strategic Services (OSS), ami a fegyvernemenként szerzett információkat összesítette, az azok által le nem fedett területeken saját apparátussal dolgozott, továbbá kiegészítette mindezt a szövetséges szolgálatoktól és az antifasiszta ellenállási mozgalmaktól nyert információkkal. Az OSS saját munkája kevesebb látványos sikert hozott, de koordinációja és az általa sokoldalúan megszervezett információcsere bizo-

nyítottan elősegítette a második világháború szövetséges katonai sikereit.

A háború végeztével sok vita után a Donovan javasolta központi polgári hírszerző-szolgálati koncepció győzött. Az OSS feloszlata után – megtartva a fegyvernemenkénti katonai szolgálatokat – az 1947-es nemzetbiztonsági törvény létrehozta az Egyesült Államokban a Nemzetbiztonsági Tanácsot és a Központi Hírszerző Ügynökséget, a CIA-t. A hidegháborúnak a titkosszolgálatok harcában is jelentkező bipoláris szembenállásban a CIA vált a kelet–nyugati küzdelem gerincévé, annak ellenére, hogy az angol és a szovjet szolgálatok közötti ellentétnek sokkal mélyebb ideológiai és történelmi gyökerei voltak.

A hidegháború egyik – és meglehetősen sikeresnek bizonyult – nyugati fegyvere a Szovjetunió és szövetségesei ellen az ún. ideológiai hadviselés volt (atyja, Zbigniew Brzezinski professzor, később Carter elnök nemzetbiztonsági főtanácsadója). Ebben az új titkosszolgálati műveletsorozatban amerikai vezetéssel és túlsúllyal a nyugati hírszerző szolgálatok is részt vettek, és tudományos intézmények, valamint társadalmi szervezetek is jelentős szerepet kaptak.

A nyugati szolgálatok – és ebben az Egyesült Államok járt az élen – tudományostechnikai fölényük alapján egyre nagyobb hangsúlyt helyeztek a műszaki eszközökkel történő információszerzésre, ami az USA részéről komoly hibához is vezetett. Az amerikai szolgálatok ugyanis elhanyagolták az emberi erőforrások révén történő információszerzést. Ez konkrétan is éreztette negatív hatását az iráni vallási forradalom meglepetésszerű hatásában, a teheráni túsdráma kezelhetetlenségében, az öböl-háború idején, a Közel-Keleten, a terrorizmus elleni fellépésben.

A varsói szerződés hírszerző szolgálatai arányaiban sokkal nagyobb energiát és anyagiakat fordítottak a nyugati országok fejlettebb technológiájának és tudományos eredményeinek illegális vagy trükkökkel történő megszerzésére, mint magára a kutatásra, fejlesztésre.

Végezetül ki kell emelnünk azt az akkor még fel nem ismert végzetes baklövést, amelyet a hidegháború időszakában a hírszerző szolgálatok mindkét oldalon elkövettek. Nevezetesen – felszabadító szervezetnek, mozgalomnak deklarálva – támogattak, megszerveztek, felfegyvereztek minden olyan terrorszervezetet vagy -csoportot, amelyet a másik oldal ellen használhattak fel vagy játszhattak ki. A hidegháború végeztével ezek – természetesen némi átalakulások után – a mai fejlett nyugat vagy inkább észak (?) fő nemzetbiztonsági problémájává váltak.

1.3. Miért kell a hidegháború után is fenntartani a hírszerzést?

A jelek szerint a XXI. század sem tartogat kevesebb bizonytalanságot és kevesebb veszélyt az államok nemzetbiztonságára, mint a megelőző, és ez sem válik a globális béke és biztonság évszázadává. Új erők, új érdekeltek jelennek meg a világpolitikában. A volt bipoláris világban a „két csendőr” mögé felsorakozottak egy része nyíltabban vagy burkoltabban lázad a kialakulóban lévő világrend ellen. Egyre több ország számára válik szűkössé eddigi élettere. A világ lakossága az utóbbi 45-50 évben megduplázódott. Az évi 3-4%-os népszaporulatot produkáló országokban a GDP nemhogy hasonló ütemben növekedne, hanem a legtöbb helyen még csökken is. Új polarizáció tanúi vagyunk amelynek kialakulását elfedte a volt szuperhatalmi rivalizáció. Ebben az új, észak–dél-érdekellett kialakulásában az a veszélyes, hogy a Dél lázadása nem annak következménye, hogy dinamikus fejlődő gazdaságának szüksége lenne az Észak által ellenőrzött piacokra. Ennek megvitatása azonban e helyütt nem kerülhet sor. A meglévő válsághelyzetek mélyülnek, és a valamikori lokális válságok is nemzetközivé válnak. A változásokat a kormányoknak kellő időben fel kell ismerniük, és reagálniuk is kell azokra. A reagálás lehetőségeit az időtényező korlátozza. Annál könnyebb megtalálni az optimális reakciót, és kivitelezni azt, mennél hamarabb ismeri fel

az adott kormány vagy kormányok együttműködő csoportja a megoldandó vagy rendezendő problémát. A probléma felismerése azonban nem minden, meg kell találni a megoldás optimális módjait és eszközeit is. A hírszerzések célpont meghatározásában ezért nem csupán az egyéni vagy kollektív nemzetbiztonsági veszélyek felderítésére és elhárításuk lehetőségeire, hanem azok megszüntetésére, végleges feloldására is koncentrálni kell.

A célpont-meghatározást nehezíti az a körülmény, hogy az évtizedek alatt kialakult hidegháborús beidegződések nehezen változnak. Az USA hírszerzési filozófiája például 2001. szeptember 11-ig mit sem változott: következetesen kereste az egy, illetve a két masszív és tartós főellenséget Oroszországban és Kínában. Súlyos tévedés volt, gyakorlatilag is és hírszerzés-filozófiai értelemben is. Ezeket az országokat ugyanis a terrorizmust és a világ tényleges problémáit illetően inkább szövetségesként lehetne kezelni, vagy azzá lehetne tenni. A tévedés filozófiai oldala talán még súlyosabb, ugyanis az alkalmatlanná tette a hírszerzést a rugalmas célpont áthelyezésekre. A terrorizmus harcmodora, a válsághelyzetek változatossága, illetve az ezek mögött álló ún. haramiaállamok taktikázása következményeként nincsenek, és nem is lesznek olyan állandó célpontok, mint amilyenek a Szovjetunió vagy szövetségesi voltak, amelyekre hírszerzők generációit lehetett kiképezni.⁶

A gyorsan változó és veszélyességükben alábecsült célpontokat illetően a legnagyobb hírszerző szolgálatok egészen szeptember 11-ig elégségesnek tartották annak az – egyébként hatalmas – információmennyiségnek a feldolgozását, amely a média, a komputerhálózatok és a politikai csatornák révén, tehát legális, nyílt forrásokból hozzáférhető, de az új kihívások kezeléséhez semmiképpen sem elégséges. Bebizonyosodott, hogy egy kormány helyes döntéshozatalához szükséges minden információ ily módon nem

⁶ Anatol Lieven: „New Enemies Demand New Strategies as the Cold War Ends”, *The Times*, September 13, 2001

elérhető. Továbbra is szükség van olyan adatokra, amelyek csak a hírszerzés eszközeivel és módszereivel szerezhetők meg. A döntéshozónak – legyen az miniszterelnök vagy egy harcoló szakasziparancsnok – a helyes döntéshez a bizonytalansági tényezőt lehetőleg ki kell zárni. Tehát minden információval rendelkeznie kell, amire szüksége van. Ezt viszont – főleg a nemzetbiztonságot érintő kérdésekben – csak a hírszerzés bevonásával lehetséges megadni. Amennyiben a titkos információk rendelkezésre állnak, megfelelő elemző, feldolgozó munkára is szükség van, ami a legális és titkos információkat felhasználható egységbe dolgozza össze.

Az érveket, amelyek a hírszerzések hidegháború utáni további létjogosultsága mellett szólnak két kategóriába célszerű csoportosítani:⁷ (i) egy-egy ország egyéni, saját nemzetbiztonságát, illetve (ii) országcsoportok, szövetségi rendszerek, vagy egyszerűen az Északhoz vagy a Délhez tartozás alapján a kollektív nemzetbiztonságot érintő kérdések csoportjaira.

(1)

- * Továbbra is vannak országok, amelyek lépéseket terveznek egy másik ország szuverenitása ellen, s ezen szándékukat nem közlik előre.
- * Sok ország folytat titkos hadseregfejlesztést és fegyverkezést, beleértve a tömegpusztító fegyvereket is, amelyek elsősorban a szomszédok ellen irányulnak.
- * Számos esetben folynak olyan diplomáciai tárgyalások, melyeken az egyik (esetleg mindkét) fél a másikat félrevezető taktikát folytat, és tényleges stratégiai elképzeléseit nem fedi fel.
- * Egyes országokban a törvényellenes cselekményeket (a terrorizmust, a kábítószer-csempészetet vagy az illegális fegyverkereskedelmet, a szervezett bűnözést stb.) a szomszédokat sértő módon kezelik, vagy éppen megtűrik, esetleg támogatják.

- * Vannak esetek, amikor környezeti és/vagy humanitárius katasztrófák is bűnös tudatossággal a szomszédokat veszélyeztető módon valósulnak meg, és ezek megelőzhetők lennének.

(2)

- * Mi történik a volt szovjet tagállamokban visszamaradt nukleáris és más tömegpusztító fegyverekkel és technológiákkal?
- * A politikai, gazdasági és katonai helyzet alakulása az ún. haramiaállamokban.
- * A terrorista fenyegetés nemzetközi alakulása, a terrorista bázisok elhelyezkedése és működése.
- * A tömegpusztító és a nagyhatású hagyományos fegyverek illegális kereskedelme.
- * Az ázsiai és a közel-keleti stabilitás veszélyei.
- * A kábítószer-kereskedelem és a szervezett bűnözés nemzetközi fejleményei.

A hírszerzésnek is vannak objektív korlátjai. A még ki nem nyilvánított szándékot a legtökéletesebben működő szolgálat sem tudja felfedni. Lehet azonban következtetni arra, ha megfelelő ismeretekkel rendelkezünk a körülményekre vonatkozóan. Például, ha egy országban olyan politikus kerül hatalomra, akinek határrevíziós nézeteit korábban már megismertük, ha bizonyos jellegű erőltetett fegyverkezést tapasztalunk valahol stb.

Tudomásul kell azonban venni, hogy még a legtökéletesebben működő hírszerzés sem képes minden titkos adatot megszerezni. Azokat az adatokat ugyanis védik, és nem csupán elrejtéssel, hanem félrevezető adatok kibocsátásával is. Ezért azt is figyelembe kell venni, hogy egy hírszerző információ megtévesztő is lehet. Az információ elemzés ezért rendkívül fontos, és a hírszerző információt mindig össze kell vetni, be kell ágyazni az azzal összefüggő legális adathalmazba.

Az egyes országok hírszerzései nem képesek minden szükséges titkos információt megszerezni, még a legnagyobbaké sem. Vannak országspecifikus előnyök és hátrányok. Egy szövetségi rendszerben koordinált

⁷ The Need to Maintain an Intelligence Capability 2001 – wwwadmin@gpo.gov

hírszerző tevékenység ezért mindig többre képes. Jóllehet, hogy a NATO nem olyan szövetség, amiben a központ kiosztja a feladatokat, és elszámoltat azok végrehajtásával, de az tagállam, amelyik élvezi a szövetségben rejlő előnyöket, a saját tehetségéhez képest és országspecifikus képességeinek megfelelően hozzá is járul ahhoz.

Lehetséges, hogy az összes tagállamot közvetlenül nem fenyegeti mondjuk Észak-Korea nukleáris fegyverkezése vagy a proliferáció általában, de a NATO egészét igen. Észak-Korea dolgaival nem is foglalkozik minden NATO-ország hírszerzése, de az illegális hasadóanyag kereskedelemmel igen, mert annak csatornáit szerteágazók és kiszámíthatatlanok. (Már hazánkat is érintette eme illegális kereskedelem egyik mellékcsatornája, ami a médiából is ismert.) Az sem kizárt a kisebb országok esetében, hogy egyéb (vegyi és/vagy bakteriológiai) tömegpusztító fegyver (arab terminológia szerint „a szegény ország atombombája”) előállításához szükséges technológiák vagy alapanyagok beszerzésére vagy annak szándékára vonatkozóan információkhoz jutnak.

A nemzetközi kábítószer-kereskedelemmel kapcsolatos felderítő munka olyan példa, ami minden ország közvetlen érdeke is, és szövetségi kötelezettség is. Hasonló a helyzet a nemzetközi terrorizmus elleni hírszerző munkával, jóllehet a kisebb NATO-országokat közvetlenül (egyelőre?) még nem érinti ez a veszély.

1.4. A hírszerzés szerepe

A hidegháború végeztével a legtöbb ország ártértékelte hírszerzésének szerepét, annak céljait. Jelentős változtatásokat a legtöbb azonban csak szeptember 11-e után eszközölt. Sehol nem jutottak arra a következtetésre, hogy hírszerzésre már egyáltalán nincs szükség. A gyorsan változó helyzetekre és célpontokra, a nem állandó prioritásokra történő átállás nem változtatta meg a hírszerzés alapvető, hagyományos funkcióit. Ezek az (a)

információ gyűjtés, értékelés, elemzés, a (b) dezinformálás, aktív intézkedések, titkos akciók, a (c) külföldön folytatott kémelhárítás.

1.4.1. Információgyűjtés, -értékelés, -elemzés

A hírszerzési információk megszerzésének és felhasználásának elvi kérdései. A titkos információk – emlékezzünk a definícióra – megszerzésének szükségességét kevesen vitatják. A mai információtömegben élő társadalmakban azonban felmerül számos olyan – egyébként jogos – kérdés, amit meg kell válaszolni:

- (1) Miután a titkos információk sokszor csak legális, nyílt információkkal összevetve, azokkal szintetizálva hasznosíthatók, felmerül a kérdés, hogy a drága pénzen fenntartott hírszerzésnek nyilvános adatokat is kell-e gyűjtenie.
- (2) Egyáltalán felhasználja-e a hírszerző információt egy kormánytisztviselő vagy bárki a civil szférában, vagy annyira titkos az adat, hogy senkinek nem adható ki?
- (3) Ki igazolja, hogy szükség van az adott információra, és hogy az csak az igen drága és főleg kockázatokat jelentő hírszerző eszközökkel, módszerekkel szerezhető be?
- (4) Mi a helyzet akkor, ha a hírszerző tudja előre, hogy aminek megszerzését kéri tőle, az marginális jelentőségű a témában fellelhető legális információkhoz képest? Elindítja, folytatja az akciót érte, annak ellenére, hogy azzal tisztában van?
- (5) Mi a helyzet akkor, ha a szükséges információról kiderül, hogy az baráti vagy szövetséges állam tulajdona?
- (6) Figyelembe veszi-e a hírszerzés az információ megszerzésének esetleges politikai kockázatát?

Ezek a kérdések felmerülhetnek akkor is ha technikai, akkor is ha emberi erőforrások révén történik az információszerzés.

Általános szabályként kimondható, hogy a hírszerzés feladata és célja nem a nyilvános információk gyűjtése, de gyakran megtörténik, hogy a titkos adatokkal együtt – melléktermékként – legális adatok is befutnak. Ezek hasznosítására kialakult a megfelelő rutin. Az értékelő, elemző munkához nélkülözhetetlen nyílt információk beszerzése érdekében a hírszerzés nem használhat titkos eszközöket, módszereket, csak legális (esetleg piaci) csatornákat. Előfordulhat azonban olyan eset, hogy például egy távoli ország kis példányszámú helyi lapjára van szükség, vagy egy kicsi rádióállomás közleményére. Ilyen esetben az adott hírszerzés felhasználhatja saját speciális eszközeit.

A hírszerző szolgálatok a felhasználók által kiadott, azokkal költségekben, kockázatokban és végrehajthatóságban egyeztetett hírigénnyel dolgoznak, kormányzati irányítás és törvényhozási felügyelet alatt. A felhasználók értékelik az információkat, és visszajelzéseket is adnak, amelyek a további munkaszervezés szempontjából nélkülözhetetlenek.

A politikai kockázatoknak mindig mérlegelés tárgyának kell lenniük. Általában kijelenthető, hogy minden szolgálat a leggondosabban egy baráti országgal szembeni vagy a szövetségi rendszerén belüli politikai kockázatra ügyel.⁸ Előfordulhat azonban, hogy az információigény erősebb, mint a kockázat ellenhatása. Például, amikor kétség merül fel magát a barátságot vagy a szövetségi kötelezettségvállalást illetően. Lepleztek már le francia vagy izraeli kémeket az Egyesült Államokban és viszont.

Belső feldolgozás, értékelés, elemzés (az elemző munka alapelvei), felhasználóhoz juttatás, felhasználás. Ami az értékelő, elemző munkát illeti, érthető, hogy ahhoz nagy mennyiségű legális információt is fel kell használni. Bármennyi legyen is az, ha a felhasználóhoz menő feldolgozott információ a legkisebb mennyiségű titkos adatot tartalmazza, az egészet titkosnak kell minősíteni,

és a felhasználónak azt akként kell kezelni.⁹ A nagy mennyiségű legális adat használata az értékelő, elemző munkában felveti a következő kérdéseket:

- (1) Adhat-e ki a hírszerzés egy felhasználónak kizárólag legális információkból készített összeállítást?
- (2) Amennyiben a felhasználótól jövő igényről eleve tudni lehet, hogy az tisztán legális adatok felhasználásával kielégíthető, visszautasíthatja-e a hírszerzés az igényt?
- (3) Amennyiben ilyen munkát is fel kell vállalni a hírszerzésnek, mert az ottani elemzők speciális tudására és ismereteire van szükség, az ilyen tisztán legális adatok felhasználásával készült jelentést titkossá kell-e minősíteni, csak azért, mert azt a hírszerzés készítette?

A kérdések által körvonalazható munkát illetően általában eseti mérlegelés alapján dönt az igényt előterjesztő felhasználó, az illetékes felügyeleti szerv és a hírszerzés. Az általános szabály az, hogy a hírszerzés ne végezzen nyilvános munkát. Amennyiben azonban a tisztán legális adatok elemzése a hírszerzés speciális alapismeretei felhasználásával készült, vagy a legális adatok elemzésének pusztá ténye nem nyilvános, mert mondjuk egy külpolitikai lépés előkészítésének része, akkor az így készült elemzést a hírszerző szolgálatok általában titkosítják. Igen gyakori feladat a hírszerzés számára a legális információk, a nyilvános események mozgató erőinek, a háttérben meghúzódó érdekeknek a felderítése, a válaszadás a mi-értre. Ebben a munkában a titkos és a publikus információk közötti határvonal el is mosódhat.

Érdeemes azonban a hírszerzés értékelő-elemző munkájába kissé mélyebben is betekinteni. Alapvető feladat, hogy az a jogosult felhasználó, amelyiknek szüksége van a hírszerző információkra, olyan formában kapja meg azt, amilyen formában képes azt fel-

⁸ Robert Dreyfuss: „Positions Available”, *The Wall Street Journal*, February 7, 2001.

⁹ Improving Intelligence Analysis – Report of the Commission on the Roles and Capabilities of the United States Intelligence Community, 1996 – wwwadmin@gpo.gov

használni, és akkor kapja meg azt, amikor arra szükség van. A jogosultak körének behatárolását alapvetően a hírszerzés forrásainak és csatornáinak védelme befolyásolja. Érthető, hogy ha ez a kör szűk, akkor magasabb fokú a biztonság. A legbiztonságosabb az információt nem kiadni, de a hírszerzést nem öncélú működésre hozták létre, és tartják fenn az adófizetők pénzéből. A hírszerző információkat bárki által hozzáférhetővé tenni, a másik véglet, ami szintén megengedhetetlen. Nem könnyű megtalálni az optimumot. A legtöbb hírszerző szolgálat beleesik abba a hibába, hogy csak a legfelső döntéshozói szintre juttatja el információit, és a szakértői szint, ahol elkészítik a döntéshozatalra kerülő javaslatokat és alternatívákat, nem kapja meg azokat. A döntéshozó általában politikus, aki saját maga nem is igen tud mit kezdeni a hírszerző információval, legfeljebb érdekes olvasmányként kezeli, de az információ így nem érvényesül. További probléma, a döntéshozó politikusi mivoltában rejlik, akit általában egy bizonyos időszakra választanak meg, tehát nem annyira állandó, nem olyan stabil, mint a szakértői szint, ahol hosszabb távon képesek átlátni az adott nemzetbiztonságra ható tényezőket. A politikus általában politikai elkötelezettségének szűrőjén keresztül látja és értékeli a dolgokat, a szakértő inkább törekszik az „objektív igazság” menél jobb megközelítésére.

Mindezek figyelembevételével a legtöbb ország hírszerzése felosztja információit aszerint, hogy milyen szinteken hasznosíthatók, a legfelsőtől a szakértőig, nem kizárva az egyidejűleg történő több szintű felhasználás lehetőségét. Összekötői rendszert építenek ki a rendszeres felhasználókhöz, esetenként állandó delegáltakat küldenek az állandóakhoz, akik révén segítséget nyújtanak a titokvédelmet is érvényesítő értékesüléshez, továbbá segítik kialakítani a reális elvárásokat, illetve felismertetik, hogy miért kell/lehet elvárásokat támasztani a hírszerzéssel szemben. Olyan felhasználóknak, amelyek/akik ritkábban veszik igénybe a hírszerző információkat, periódusonként tájékoztatókat tartanak az előbb ismertetett célból. Ez a kapcsolat a felhasználókkal interaktív: nagymértékben segíti

a hírszerzést abban, hogy magasabb értékű, jobban használható információkat szállítson.

A legtöbb hírszerzés állandó kapcsolatot tart fenn politológiai és más tudományos intézetekkel bizonyos információi realitásának valószínűsítése, az értékelők és elemzők tudásszintje, analitikai készségének javítása érdekében.

Az analitikus munkájának alapelvei. A hírszerzés által megszerzett információ – még a legmegbízhatóbb forrásból származó is – gyakran egyoldalú. Bizonyos szubjektív körülmények hatására a forrás láthat, értékelhet dolgokat mások meglátásától, értékelésétől eltérően. Amennyiben a forrás nem rendelkezik a teljes adatmennyiséggel arról a dologról, amiről információt ad, az is okozhat félreértést a forrásban, különösen, ha az adatok hiányáról nem tud. Az is meglehet, hogy az ellenérdekű szolgálat belépett a csatornába, és forrásunk tudatosan vagy véletlenül félrevezető, megtévesztő adatokat juttat hozzánk. A hírszerzés alapvető műveleti feladata ezért az, hogy ugyanazt az információt lehetőleg több független forrásból is beszerezze. Ez azonban nem mindig sikerül. Amennyiben igen, az információ attól, hogy több oldalú, még nem biztos, hogy ellenőrizett is. Az ellenőrzésben – további műveleti lépések mellett – igen sokat tehet az információ felhasználhatóvá tételéhez is szükséges elemző munka. Érdeemes ezért megismerni a hírszerző analitikus munkájának főbb alapelveit:¹⁰

- (1) Az analitikus bízson saját háttér-, illetve alapinformációira épülő értékelésében, amihez
 - a) mindig figyeljen oda alternatív véleményekre, különböző nézőpontokra;
 - b) amikor eljutott egy következtetéshez, merjen ragaszkodni ahhoz;
 - c) véleményalkotásában ne tisztelje az öregebbet, a magasabb rangút vagy a főnököt; merjen arra hagyatkozni, hogy ő az adott kérdés/téma referen-

¹⁰ Frank Watanabe: Fifteen Axioms for Intelligence Analysts, Tradecraft 2000 paper „Intelligence Changes in Analytic Tradecraft in CIA's Directorate of Intelligence.” – www.odci.gov

se, és ő találkozik nap mint nap az azal összefüggő háttér- és hírszerző információkkal.

- (2) A vitában legyen határozott, és ne féljen attól, hogy esetenként téved. Jó dolog, ha valakinek gyakran van igaza, de tudomásul kell venni, hogy nem lehet mindig, mindenben folyamatosan igaza.
- (3) Jobb dolog belátni és beismerni egy tévedést, mint ahhoz ragaszkodva téves meggyőződésre jutni. Gyakori emberi hiba igazolást keresni egy tévedéshez, illetve tényeket akként válogatni és felhasználni, hogy azok a tévedést támasszák alá. El kell fogadni, hogy újabb, később megismert adatok ellentmondhatnak a korábban kialakított véleménynek, és ezért azon változtatni kell.
- (4) Tartózkodni kell a „tükörvélemény” szuggerálásától. Mindenkinek joga a saját véleményalkotás. El kell fogadni, hogy más úton is el lehet ugyanarra a következtetéshez jutni, de az azonos úton közelítve is lehet eltérő véleményt alkotni. El kell azt is fogadni, hogy bizonyos jelenségek eltérő kultúr-, etnikai- vagy vallási környezetben másként értékelendők. Például a CIA elemzői blöffként értékelték azokat az információkat, amelyek arra utaltak, hogy Irak Kuvait megtámadására készül. Úgy vélték, hogy Szaddam Husszein az OPEC-re akar csupán hatást gyakorolni az olajárak emelése érdekében. Súlyos tévedés volt.
- (5) A legértékesebb információ sem ér semmit, ha nem jut el kellő időben a felhasználóhoz. Az amerikai flotta lehallgatószolgálat napokkal az események előtt hozzájutott a Pearl Harbor elleni támadásra vonatkozó információkhoz, de nem továbbította azt, mert maguk sem hittek abban, hogy az információ megbízható, hogy Japánnak egyáltalán vannak ilyen szándékai, és hogy fegyveres erői képesek is arra.
- (6) Az egyeztetés, koordináció szükséges dolog, de az nem jelenti azt, hogy mindenben közös nevezőre kell jutni. A véleményegyeztetés nem jelentheti annak az álláspontnak a feladását, amiben meggyőződésre jutott valaki. A többségi vélemény alapján ki kell mondani az egyeztetett álláspontot, megjegyezve, hogy milyen ellenvélemények voltak.
- (7) Amikor egy egyeztetett álláspont meghozatala során nincs eltérő vélemény, akkor ott valamilyen hiba van a rendszerben. Kizárt dolog, hogy egy sok résztvevős eljárásban mindenkinek azonos legyen a nézőpontja.
- (8) A felhasználó nem az analitikus egyéni tudására, kiemelkedő képességeire kíváncsi, hanem arra, hogy a szállított információnak mi a lényege, és az miért fontos.
- (9) A felhasználásra továbbított információnak nem a formai, hanem a tartalmi jegyei a fontosak. A felhasználó félreérthetetlenül akarja tudni, hogy a hírszerzés mit akar vele közölni. Vállalni kell az információt, nem szabad úgy fogalmazni, hogy szükség esetére ellenkező értelmezést is lehessen abba belemagyarázni.
- (10) Amennyiben egy információ hiányos, az analitikus merje a kiegészítést kérni, és legyen abban határozott. A műveleti egységnek tudnia kell, hogy valami hiányzik!
- (11) Az analitikus kövesse az általa kiadott munkát és ellenőrizze, hogy a szerkesztés nem változtatott-e mondanivalóján.
- (12) Az analitikusnak ismernie kell beszállítóit, felhasználóit. Legyen azokkal interaktív kapcsolatban.
- (13) Szigorúan tilos a felhasználó elvárásait, karrierszemponokat figyelembe venni. Mindig a lehető legobjektívebb tények feltárására kell törekedni, függetlenül attól, hogy az hízelgő vagy éppen kritikus vagy hátrányos a felhasználóra vagy a szolgálatra.
- (14) Nem szabad népszerűségi versenynek tekinteni az analitikusi munkát. Nem szabad beállni egy „szélirányba”.
- (15) Ne alakuljon ki az analitikusban „küldetéstudat”. Nem neki kell megváltani a világot. Ne érezze személye elleni meg-

nyilvánulásnak, ha a felhasználó információját nem veszi komolyan. Amennyiben ebbe a hibába esne, az rontana következő anyagai objektivitásán, mert tudat alatt annak bizonyítására kezdene törekedni, hogy a negligált információ vagy téma miért a legfontosabb.

A hírszerző információk hasznosítását a legtöbb országban – általában az elismert titokvédelmi és egyben biztonsági szempontok miatt – csak kormányzati szinten az állami szektorban tartották, illetve tartják lehetségesnek. Egyre nagyobb nyomás nehezedik azonban a kormányokra és a törvényhozásokra, hogy változtassanak ezen, és a magánszféra is használhassa azokat. Az igény jogos. Egyrészt azért, mert az adófizetők tartják fenn a szolgálatokat, azok szolgáltatásait is igénybe lehetne venniük. Ezzel kapcsolatban még lehet úgy érvelni, hogy az adminisztráció közbeiktatásával az átlag adófizető is részesül a hírszerzés produktumából, hasonlóan ahhoz, ahogyan a hadsereg az egyes állampolgárt is védi. A másik érv a hírszerző információk magánszférában történő hasznosítása mellett viszont az, hogy a magángazdaságok stabilitása, a piacvédelem, illetve a piacnyerés, az előnyös gazdasági szerződések, kereskedelmi megállapodások és a konkrét üzletkötések mind a nemzetbiztonság szerves részét képezik. Következésképpen az ezekre vonatkozó hírszerző információk átadása a magánszféra megfelelő helyeire és szintjeire erősíti a nemzetbiztonságot, és ezért ez is a hírszerzés kötelessége lenne. A viták általában még nem dőltek el, és azok két elvi kérdés körül zajlanak: (1) Folytasson-e egyáltalán az állami hírszerzés konkrét kereskedelmi, ipari kémkedést? (2) Amennyiben igen, annak eredményeit – jogi és biztonsági/titokvédelmi szempontokból – átadhatja-e a magánszférának.

1.4.2. Dezinformálás, aktív intézkedések, titkos akciók, védelmi akciók

A dezinformálás, az aktív intézkedések, a titkos akciók hordozzák magukban az alkalmas országokra nézve a legnagyobb politikai

kockázatot. Több ország hírszerzése – a közvetlen műveleti dezinformálás esetét kivéve – nem is használja ezeket az eszközöket, illetve módszereket. Ezek az intézkedések arra irányulnak, hogy az intézkedő országra nézve káros vagy veszélyes külföldi politikai, katonai körülmények kedvezően változzanak, és az intézkedő kormány beavatkozása ne derüljön ki, amit egyébként az nem is vállalna fel. A hidegháború idején a Szovjetunió és az Egyesült Államok gyakran nyúltak ehhez az eszközhöz, vitatható sikerrel. A hidegháború végeztével ilyen ügy nem igen került nyilvánosságra. Amerikai szakértők szerint ezek a titkos akciók annak idején több kárt okoztak az Egyesült Államoknak, mint hasznot, s mi több igen sokba kerültek.¹¹ Kongresszusi vitában fel is merült, hogy törölni kellene az amerikai titkosszolgálatok eszköztárából, de az utóbbi időben fokozódó terrorista veszélyre tekintettel megtartották. Csak elnöki jóváhagyással hajthatók végre, és az elnök köteles a végrehatott akcióról tájékoztatni a kongresszust.¹²

1.4.3. Külföldön folytatott (ún. támadólagos) elhárítás

A legtöbb ország hírszerző szolgálatai hajtják végre a külföldi kémelhárítással összefüggő feladatokat, illetve védik meg a behatolástól saját szolgálataikat. Első és alapvető fontosságú ügynököket szervezni vagy vezetni be az ellenséges hírszerző szolgálatokhoz. A további elhárító munka folyamatosan át kell, hogy itassa a hírszerzés minden lépését. Állandóan elemezni kell a kapott információkat, hogy azok nem a félrevezetést szolgálják-e. Vizsgálni kell a kapcsolatrendszerét és a saját sorokat is, hogy oda nem hatolt-e be ellenséges szolgálat.

¹¹ John Stockwell: „The Secret Wars of the CIA” (lecture to The Other Americas Radio, published on 10 October 1987).

¹² Report of the Commission on the Roles and Capabilities of the United States Intelligence Community (Brown Commission), 1996 – wwwadmin@gpo.gov

1.5. A hírszerzés feladatai

A különböző országok hírszerző szolgálatait természetesen nem egyformán szervezték, és mindegyiknek más hagyományai vannak. Bizonyos közös vonások azonban feladataikban fellelhetők.

1) *A diplomácia támogatása.* Különböző diplomáciai lépések megtétele előtt a hírszerzésnek el kell látnia a külpolitikai döntéshozatalt arra vonatkozó információkkal, hogy a kérdéses országban általában hogyan viszonyulnak a hírszerzőszerv országához, ahhoz a konkrét kérdéshez, amire a tervezett diplomáciai lépés irányul, és vita esetén mekkora toleranciára lehet számítani a másik részéről. Mik azok a kényes pontok, amelyeken nyomást lehet gyakorolni a másikra. Mi a másik fél célkitűzéseinek a minimuma, illetve a maximuma. Hol vannak a kompromisszum lehetőségei. Kompromittálható-e valaki vagy valami. Mik azok az előnyök, amikért cserébe a másik aránytalanul sok engedményre hajlandó, és mik azok a hátrányok, melyeket nem képes vagy nem hajlandó tolerálni stb. Alapvetően, segíteni kell abban, hogy minimális erőbevetéssel maximális célt lehessen elérni.

2) *Egyezmények, szerződések, megállapodások betartásának ellenőrzése*

3) *Katonai operációk, missziók támogatása.* Tekintettel arra, hogy a hidegháború megváltoztatta a szembenálló felek katonai stratégiáját és az elrettentés, illetve az e mögötti fegyverkezési verseny vált az első számú küzdőtérre, a hírszerzések struktúrája is ehhez alkalmazkodott. Egyre nagyobb átfedések keletkeztek a továbbra is általában külön szervezetekben működő katonai és polgári hírszerzések között. Ez teljességgel érthető, ha meggondoljuk, hogy az egyes országok kutatási és fejlesztési programjaiban, iparában, de még az értékesítésben is egyre inkább elmosódtak a határok a katonai és polgári szféra között. Ennek a nemzetközi tendenciának a Szovjetunió nem kívánt teret adni, ami – ma már tudjuk – végzetes közgazdasági és gazdaságpolitikai hiba volt, ráadásul katonai

és hadiipari titkait sem tudta így jobban megvédeni. A hidegháború megszűntét követően további módosulások következtek be. Hagyományos értelemben világháborús konfliktus már évtizedek óta nem volt, és a reményt keltő prognózisok szerint nem is jósolható (egyelőre?). Helyi összecsapások, villongások, ún. alacsony intenzitású háborús konfliktusok, rövidebb helyi háborúk (a koreai, majd a vietnami háborút nem ezek közé sorolva!) azonban folyamatosan voltak, és vannak. Ezek egyike másika komoly eszkalációs veszélyt is hordozott, és még (Kasmír esetében) hordoz is magában. A nemzetközi politika eltérő súllyal és eredményességgel ugyan, de minden esetben fellépett a kialakult konfliktusok békés rendezése érdekében, aminek bizonyos, általában nemzetközi katonai vonatkozásai is voltak, mert a beavatkozás vagy béketeremtő vagy békefenntartó vagy fegyverszünetet és/vagy leszerelést, újrafegyverkezést ellenőrző katonai operációk és missziók formájában történt meg. Ezeknek a rendezési lépéseknek és katonai misszióknak a támogatása hírszerzési adatokkal nélkülözhetetlen. Ez általában több hírszerzés koordinált tevékenységét jelenti a misszióban résztvevő államok részéről. Az Egyesült Államok bizonyos mértékig kivétel. Többször előfordult, hogy egyedül vállalt fel ilyen vagy kizárólag az amerikai érdekek védelmét jelentő rendezési feladatokat, ami természetesen nem jelenti azt, hogy a hírszerzése abban mellőzhető lenne.

4) *Egy ország védelmi stratégiájának, fegyveres erői struktúrájának, fegyverzete korszerűsítésének megtervezése és kialakítása a hírszerzés eszközeinek támogatásával hagyományos feladat, sok magyarázatot nem igényel.*

5) *Gazdasági hírszerzés.* Sok évtized alatt fejlődött a mai szintre, és országonként jelentősen eltérhet, a konkrét feladatok és kihívások függvényében változhat. A legáltalánosabb közös jellemzők a következők:

- a) Saját nemzeti érdekek szolgálata.
- b) Olyan külföldi gazdaságokra vonatkozó felderítés, amelyek hatással lehetnek a saját gazdaságra, akár befogadási lehetőségeikkel, akár terjeszkedési szándékukkal.

- c) Nemzetközi gazdasági trendek felderítése.
- d) Gazdasági tárgyalások támogatása. Ez a tevékenységi kör elveiben megegyezik a diplomáciai tárgyalások támogatásával.

Ezekkel az információkkal kapcsolatban is felmerül a kérdés, hogy nem lehetséges-e teljességgel nyílt forrásokból is hozzájutni ezekhez az adatokhoz. A kérdés jogos, mert többségükhöz igen. Léteznek azonban minden országban olyan adatok, amelyeket nem hoznak nyilvánosságra, továbbá olyanok is, amikor az adatközlés kötelezettsége fennáll, de annak hamis vagy torzított adat közlésével tesznek eleget. Vannak továbbá olyan esetek is, amikor olyan módszerrel számítanak ki publikált adatokat, mely módszer más eredményt ad, mint amit a nemzetközi gyakorlatban alkalmazott módon kapnánk. Az így keletkező hézagokat csak hírszerző eszközökkel, módszerekkel lehet kitölteni. A hírszerző szolgálatok értékelő elemző részlegei a korábban ismertetett elvek és gyakorlat szerint dolgozzák egységes egészé az egy országra vagy relációra vonatkozó gazdasági információkat. Az ilyen jellegű adatkiegészítést, majd feldolgozást nem minden esetben célszerű az adatokat rejtegető vagy torzító országok előtt felfedni, ami további indok arra vonatkozóan, hogy jobb ezt a munkát a hírszerző szervezetekkel végeztetni. A politikai információszerzéshez hasonlóan ez a hírszerző munka sem lehet öncélú, azt felhasználói hírigény szerint kell megtervezni, majd az eredményt a felhasználóhoz eljuttatni.

Fontos rámutatni, hogy a gazdasági stabilitás egy ország nemzetbiztonságának legalapvetőbb kérdése. Gazdasági érdekeinek érvényesítése vagy megvédése érdekében agresszívabb lépésekre is hajlandó (vagy kényszerülhet arra) egy ország, ami azt is jelenti, hogy a hírszerző szolgálatoknak állandó feladataik vannak ezzel kapcsolatban. Ezek a feladatok viszont gyakran túlmennek az általános gazdaságpolitikai kérdéseken, és a sokkal konkrétabb vállalati szférát is érinthetik, de nem tévesztendő össze a következő, már vitatottabb feladattal.

6) *Üzleti és ipari hírszerzés.* Megjegyzendő, hogy vannak országok, ahol ezt a hírszerző tevékenységet a titkosszolgálati törvény nem teszi lehetővé az állami szolgálat számára. A nagy nemzeti, illetve multinacionális vállalatok folytatják azt. Hozzá kell azonban tenni ehhez a megállapításhoz a korábban már említetteket, nevezetesen, hogy sok helyen folyik már évtizedes vita a törvényhozásokban arról, hogy az adófizetők pénzén fenntartott szolgálatok miért nem szerezhetnek információt közvetlenül azoknak, akik fenntartják azokat. A nemzeti vállalatok, vagy az adott helyen adózó multinacionális cégek sikerei erősítik, kudarcai gyengítik a nemzetbiztonságot, tehát nemzetbiztonsági kérdéstről van szó. Van is elmozdulás. Az USA szolgálatainak már engedélyezte a kongresszus, hogy a külföldön tevékenykedő amerikai vállalatok működési környezetében, a befogadó kormányzat hatókörében derítsék fel az adott vállalat számára előnyös vagy hátrányos körülményeket. Ezekről azonban nem a vállalatot tájékoztatják, hanem a külügy-, illetve a kereskedelmi minisztériumot – ahol titokvédelmi és konspiratív szempontokat is figyelembe véve – döntenek arról, hogy milyen diplomáciai eszközzel vagy más államközi kapcsolatokat felhasználva keressenek orvoslást, vagy előnyök esetében adjanak további ösztönzést. Az ilyen tevékenységek körében lefolytatott, három évet felölelő kongresszusi vizsgálat eredménye szerint ez az állami segítség milliárdos nagyságrendű közvetlen gazdasági eredményekben realizálódott. Azt is hozzá kell azonban tenni, hogy az Egyesült Államokat egyre több kritika éri emiatt.¹³ Nem várható ezért, hogy az USA tovább bővíti titkosszolgálatai ez irányú működési körét.

7) *Közvetlen nemzetbiztonsági kérdések.* Minden államnak földrajzi, etnikai, politikai környezetében merülnek fel olyan problémák, amelyek lehetnek csak országspecifikusak, és lehetnek olyan nemzetközi, amelyek nemzetbiztonságát közvetlenül érintik. Ezek lehetnek

¹³ Robert Dreyfuss: „Company Spies,” a Mother Jones investigation, June 1994 – www.mojones.com

- a) az adott térségre jellemző átmeneti vagy tartósabb vagy annak ígérkező *politikai, etnikai/területi (határrevíziós) környezetvédelmi stb. válsághelyzetek*, melyek megelőzése, kibontakozásának megakadályozása, békés rendezése nem nélkülözheti a hírszerző információkat. Továbbá:
- b) *Proliferáció*
- c) *Illegális migráció*
- d) *Szervezett bűnözés – kábítószerkereskedelem*
- e) *Terrorizmus*

Ma már a c), d), e) kérdések nyílt rendőri vonatkozásaik mellett a nemzetbiztonságra ható közvetlen fenyegetésük, nemzetközi szerveztségük, módszereik és taktikájuk miatt – főleg a felderítés és megelőzés (elhárítás) vonatkozásában – titkosszolgálati feladatot és a hidegháború után kezdődő időszak új titkosszolgálati kihívásait jelentik, ezért ezekre külön, részletesen is kitérünk.

1.6. Miért hírszerző feladat is a nemzetközi bűnözési formák elleni fellépés?

Az illegális migráció (amely a nemzetközi szervezett bűnözés egyik fő „iparága”, és amelyik magának a szervezett bűnözésnek és a terrorizmusnak a bázisát is megteremti), a szervezett bűnözés (beleértve a kábítószerkereskedelmet és a tömegpusztító fegyverek és technológiák nem államok által folytatott kereskedelmét), valamint a terrorizmus elleni fellépés nem jelentettek hagyományos hírszerző feladatot, különösen nem olyant, mint amivel szemben a hírszerző szolgálatok nemzetközi együttműködése szükségessé vált volna. Ma már ezek a kérdések azonban a titkosszolgálatok, közöttük a hírszerzés új kihívásait jelentik, ezért a későbbiekben részletesebben is szóba kerülnek.

A hidegháború idején a terrorizmus jószerezivel betagozódott a bipoláris világ rivalizáló szuperhatalmai mögé, és a terrorista szervezetek masszív támogatást élveztek azok valamelyikétől, aszerint hogy antiimperialista vagy antikommunista ideológiát választottak-e álcázásul. Ezekkel a terrorista szervezetekkel tehát nem önállóan, hanem az azokat támogató, azokat fenntartó rivális hatalom elleni munka részeként foglalkoztak. A határokon belül működő etnikai, szeparatista terrorista szervezetek (pl. ETA, IRA) belbiztonsági kérdést jelentettek, és a bűnüldözés arra szakosodott rendőri szervei vagy/és belső titkosszolgálatok foglalkoztak velük.

A szervezett bűnözés már korábban is nemzetközivé vált, és ki is alakult ellene nemzetközi rendőri együttműködés, abban azonban a hírszerző szolgálatok hosszú ideig nem vettek részt.

A proliferáció, a terrorizmus említett válfajához hasonlóan, elsősorban a két szembenálló katonai blokkal kapcsolatos politikai kérdés volt, és az ún. nukleáris küszöbállamok ezzel kapcsolatos tevékenységét azon az alapon bírálták el, hogy melyik hatalmi csoportosulás mögé soroltak be. Viszont a technológiák és a *know-how* kereskedelmével a szervezett bűnözés akkor még nem foglalkozott.

A mai negatív változás alapjait maga a hidegháború rakta le az akkori terrorista szervezetek anyagi és katonai eszközökkel történt támogatásával, tagjainak kiképzésével, s mindezek következményeként azok kinőtték a nemzeti kereteket. A hidegháború végeztével ezeknek a szervezeteknek értelmetlenné vált fenntartaniuk a volt kelet–nyugat-polarizáltságra épülő antiimperialista vagy antikommunista ideológiát. Átálltak az észak–dél-ellentéteket kihasználó antiglobalista vagy antineokolonialista talajra és a szélsőséges vallási (elsősorban iszlám) ideológiára. Ennek megfelelően tevékenységük nemzetközivé vált: A gazdag Észak országait büntetik, mert azok az elnyomott Dél kizsákmányolásával és kirablásával fejlődtek és gazdagodtak, szegénységbe, elmaradottságba taszítva a déli országokat. Állami forrásaikat is megújították. Azok az országok ugyanis, amelyek

lázadnak a jelenlegi világrend ellen, rájöttek arra, hogy ennek a lázadásnak – egyelőre (?) – számukra leghatékonyabb eszköze a terrorizmus. A terrorizmus így – célpontjait és forrásait tekintve is – nemzetközivé vált. Ezt tükrözi szervezeti felépítése, harcmodora és taktikája is.

A terrorizmus és a szervezett bűnözés tevékenységi köre egyre nagyobb átfedéseket mutat. A terrorista szervezetek számára nem elégséges az anyagi támogatás, amit bizonyos országoktól kapnak. Más forrásokra is szükségük van, amelyek nem mások mint a szervezett bűnözés, a kábítószer-kereskedelem. Ez nem csak a tevékenységbeli átfedést, hanem a nemzetközi bűnszervezetekkel történő összefonódást is jelenti. Utánpótlási bázisuk is zömmel a szervezett bűnözés.

A nemzetközi terrorista és bűnszervezeteknek a felépítése, szervezeti és védelmi rendszere, belső fegyelme, kommunikációjának eszközei és módszerei magas színvonalúak. Az oda történő behatolás, beépülés, az onnan történő információszerzés titkosszolgálati eszközöket, módszereket, fegyelmet és kiképzettséget igényel. Minthogy ez a tevékenység külföldön, idegen nyelvi és kultúr-környezetben folyik, az erre való felkészültséggel és törvényi felhatalmazással általában a hírszerzések rendelkeznek.¹⁴ Ennek ellenére a hírszerző szervek ez irányú tevékenysége több országban még vitatott kérdés, és azokban az országokban, ahol ez már eldöntött, ott sem működik problémák nélkül.

(1) A kormányok és törvényhozások korábban teljes mértékben a bűnüldöző szervekre bízta ezeket a feladatokat. A bűnüldöző szerveknél jött létre az, az intézményrendszer és szakértői gárda, amelyik hazai körülmények között többé-kevésbé kezelni tudta ezeket a kérdéseket. Amikor azonban célszemélyeik külföldre szöktek, onnan kellett segítséget kérni, mert a határon túli operációkhoz nem értettek, és jogosítványaik sem voltak meg ahhoz.

(2) A bűnüldöző szervek ezért a felhalmozást akarták megszerezni, és fel sem merült bennük, hogy felkészültségük nincs meg a külföldi operációkhoz. Mindezt létrehozni – párhuzamosan egy meglévővel – még a leggazdagabb országok számára is túl nagy luxus lett volna.

(3) A bűnüldöző szervek külföldi jogosítványainak két elvi akadály is volt. Egyrészt hiányzott belőlük a titkosszolgálati felfogás és gondolkodási mód, amely szerint az ilyen jellegű munka már nem egyszerű nyomozás, a közvetlen elkövető azonnali letartóztatása és bíróság elé állítása, hanem hosszú távú felderítés és feldolgozás, a szervezet lehető legteljesebb feltérképezése, majd az egész szervezet felszámolása. Természetesen vannak kivételek, ahol létrejöttek ilyen belső titkosszolgálatok, például az amerikai FBI. (Az Egyesült Államokban még arra is van példa, hogy egy bűnüldöző titkosszolgálatot külföldi jogosítványokkal is felruháztak. Ez a *DEA, Drug Enforcement Administration* – az illegális kábítószer-kereskedelem elleni titkosszolgálat). Másrészt a bűnüldöző szervek maguk is, csakúgy mint kormányzati irányításuk, valamint törvényhozási felügyeletük, hagyományosan eleneznek, sőt tiltanak mindennemű politikai megfontolást a bűnüldözésben. A külföldi munka pedig ilyen megfontolások nélkül nem lehetséges.

(4) A törvényhozási viták tehát szinte kivétel nélkül úgy zárultak, hogy elfogadták azt a szakértői véleményt, ami szerint a terrorizmus, a kábítószer-kereskedelem, a szervezett bűnözés és a proliferáció illegális csatornái olyan összetett nemzetbiztonsági kérdést jelentenek, amelyek ellen elsősorban külföldön kell küzdeni, és azt nem lehetséges bűnüldözési koncepciók szerint és bűnüldözési gyakorlat követésével végezni. Következésképpen eme nemzetbiztonsági veszélyeket külföldön elsősorban a hírszerzés, belföldön az arra szakosodott titkosszolgálat eszközeivel és módszereivel kell megelőzni, illetve elhárítani. Az is megállapítást nyert, amit a vonatkozó jogszabályok rögzítenek is, hogy ezt a munkát a nem-

¹⁴ The Need for a Coordinated Response to Global Crime – Report of the Commission on the Roles and Capabilities of the United States Intelligence Community, 1996 – www.admin@gpo.gov

zeti titkosszolgálatoknak és bűnüldöző szervezeteknek szorosan koordinálniuk kell. Ezzel azonban a gondok és problémák még nem szűntek meg.

- (5) A belföldön működő titkosszolgálatok (kémelhárítások) és a külföldön működő testvér intézményük, a hírszerzés viszonya sohasem (és egyetlen országban sem) volt felhőtlen. Az elhárítások minden ország esetében folyamatosan és következetesen arra törekedtek, hogy az ún. támadólagos elhárítás koncepciójával kijussanak külföldre. Elvitatták a hírszerzések jogát és szakértelmét az ellenséges hírszerző szervezetekhez történő beépülést illetően. Ugyanakkor állandó gyanút tápláltak a hírszerző szolgálatok munkatársaival szemben, azon egyszerű okból, hogy aki kapcsolatban áll az ellenséggel, arról sohasem lehet teljes bizonyossággal tudni, hogy isten igazán melyik irányba dolgozik. Ennek alapján minden országban tapasztalható a törekvés, hogy az elhárító szolgálatok ellenőrzési jogosítványokat szerezzenek a hírszerzések fölött, arra hivatkozva, hogy a hírszerzések belső elhárító részlegei elfogultak munkatársaikkal szemben, és ellenséges beépülés felderítése esetén sem érdekük azt saját *image*-romboló módon bíróság elé vinni. Ez a koncepció természetesen nem teljesen alaptalan. Jó példa erre a még szovjet KGB által beszervezett CIA-főosztályvezető esete az Egyesült Államokban (akit a KGB „demokratikus jogutódja” tovább foglalkoztatott!). A ranglétrán emelkedve Aldrich Ames-t, a szóban forgó főosztályvezetőt, a CIA saját belső biztonsági részlege többször ellenőrizte (miközben már rég az oroszoknak dolgozott), de nem talált semmi gyanúsat. Végül az FBI buktatta le, miután egy áruló KGB-tiszt őt az FBI-nak kiadta. Az esetet követően az FBI meg is kapta a kongresszusi felhatalmazást, hogy kémelhárítási szempontból ellenőrzést gyakoroljon a CIA felett.
- (6) A hírszerző szervezetek számára kezdetben komoly nehézséget jelentett az említett bűnözési fajták elleni munka, ami sok helyütt még mindig fennáll. Az addig

csak ellenséges *állami* titkosszolgálatok ellen folytatott munkának kialakultak bizonyos kiszámítható játékszabályai, amelyek úgy a támadó hírszerzés, mint a védekező elhárítás részéről politikai megfontolásokon nyugodtak. A legszélsőségesebb példa: Lebukott és elfogott ellenséges hírszerzőt békeidőben még azokban az országokban is igen ritkán büntetnek halálbüntetéssel, ahol ez a főbüntetés még létezik. Információforrásként, felismerő médiumként, cserealapként életben tartják. Ez az utóbbi talán a legfontosabb, mert egy hírszerző szolgálat számára alapvető kötelesség bajbajutott munkatársainak kimentése. Egy terrorista szervezettel vagy nemzetközi bűnszövetkezettel szemben viszont nincsenek semmiféle szabályok. Azok a leghalványabb gyanú alapján azonnal gyilkolnak. Nem zavarja őket az sem, ha saját szempontjaik szerint is ártatlant ölnek meg, mert azzal is nő a szervezet tekintélye és belső fegyelme.

- (7) További nehézséget okoz a hírszerzés számára, hogy ebben a tevékenységi körben nem kormányzati hírigény alapján szállítja a feldolgozott elemzett információt a kormányzati felhasználóhoz, amelynél tudják, hogy miként kell azt úgy hasznosítani, hogy a hírszerzés forrása ne kerüljön veszélybe. A kérdéses esetekben a megszerzett „nyers” információt a hírszerzésnek át kell adnia – mégpedig azonnal, mert az időtényező az ilyen esetekben igen fontos eleme a hatékonyságnak. Ezt általában nyílt intézkedések követik, ami végzetes lehet a hírszerzés forrására és összeköttetési csatornájára. Komoly válságot okozott például az egyik nyugat-európai hírszerzés és izraeli partnere közötti együttműködésben, hogy a nyugat-európai szolgálat arab terrorista bázisra vonatkozó információkat adott át. A bázis azonban egy menekülttábor alatti barlang/alagút rendszerben volt, fölötté polgári létesítmények, közöttük iskola is (a „jó” terrorista szokás szerinti *human shield*), amiről az információ átadói nem tudtak. Az izraeli légierő minden különösebb helyszíni ellenőrzés nélkül, a megadott koordináták szerint azonnal szét-

bombázta a bázist, sajnos és természetesen a felszíni polgári objektumokkal együtt. A veszteség a terrorista szervezetnek kapóra jött, mert ezzel az izraeli akcióval is bizonyítani tudta saját harcának és az abban alkalmazott eszközöknek a jogosságát.

- (8) A hírszerző szolgálatok nem fogadják el, hogy bűnüldöző szervek szabjanak meg számukra hírigényt.

Láttuk, hogy milyen nehézségei vannak a titkosszolgálatok és a bűnüldöző szervek egyetlen országon belüli együttműködésének. Ennek alapján talán nyilvánvaló, hogy ez a fajta együttműködés nemzetközi síkon még nehezebb. Ezek után az talán nem kérdéses, hogy eme nemzetközi bűnözési formák felderítése miért hírszerző feladat, és bizonyára az is elfogadható, hogy ez a felderítő feladat több hírszerző szervezet nemzetközi együttműködésével válhat valóban hatékonyá.

1.7. Nemzetközi együttműködés

A fentiek minden bizonnyal kellőképpen alátámasztják, hogy a mai globalizálódó világban számos olyan nemzetbiztonságra veszélyes jelenség és tendencia létezik, amelynek nem csak a megoldása, hanem esetenként már a felderítése is meghaladja még a legnagyobb hírszerzések lehetőségeit is. Ilyenek az előzőkben említett illegális migráció, terrorizmus, szervezett bűnözés, kábítószerkereskedelem, proliferáció kérdései, melyekkel kapcsolatban odáig már eljutottunk, hogy túl nagy feladatot jelentenek a hagyományos bűnüldözés, de még az egy országon belüli titkosszolgálati és bűnüldözési összefogásnak is.¹⁵ Vannak azonban a bilaterális és a multilaterális szervezeteknek, szövetségeknek, együttműködési megállapodásoknak olyan vonzatai, amelyek a résztvevők hagyományos értelemben vett hírszerzési együttműködését igénylik. Ilyenek a (1) béketeremtés, a (2) békefenntartás, a (3) fegyver és/vagy gazda-

sági embargó, a (4) leszerelésellenőrzés, az (5) egyéb két- vagy több oldalú egyezmény betartásának ellenőrzése, a (6) bilaterális vagy nemzetközi válsághelyzetek kifejlődésének megelőzése, a meglévők csökkentése vagy felszámolása.¹⁶

Az együttműködés területei a következők:

- Azonos témában komplementer jellegű információcsere.
- Egy bizonyos témában szerzett és átadott információt a partner egy másik témában szerzett információval honorálja.
- Egyoldalú információátadás annak tudatában, hogy a partner azt adott esetben hasonló gesztussal viszonzja.
- Valamilyen speciális ok miatt az egyik ország hozzájárul ahhoz, hogy saját területén a partner folytasson felderítést, információszerzést, azzal a feltétellel, hogy annak eredményeit vele megosztja.
- Az egyik ország szolgálata felkéri partnerét bizonyos kapacitásának ki-, illetve fejlesztésére, és a megnövelt kapacitás révén szerzett információtöbbletet megosztja partnerével.
- Közös missziók, melyben mindkét együttműködő partner emberei részt vesznek.
- Technikai szakemberek, analitikusok cseréje, kölcsönös kiképzések, nyelvtanfolyamok.

Az együttműködés alapelve, hogy az együttműködésben minden együttműködő a legjobb szakmai, kapacitásbeli képességei, és anyagi lehetőségei szerint teljesít. Nem lehet például elvárni egy amerikai–görög együttműködésben az azonos minőségű és az azonos mennyiségű információk cseréjét.

Tekintettel arra, hogy a szövetségi rendszerben vagy a kétoldalú jó viszony alapján történő együttműködéseknek vannak állandó, folyamatos elemei és eseti, de azonnali sürgősségű kérdései is, az együttműködő szolgálatok a diplomáciai missziókhhoz hasonlóan képviselőket delegálnak egymáshoz.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Ibid.

Ezek a képviselők a legtöbbször az adott ország diplomáciai képviselőinek tagjai, akiket a nyilvánosság számára általában nem fednek fel, hanem valamilyen diplomáciai szakterülettel fedik valódi feladataikat.

1.8. A politikai irányítás és felügyelet szükségessége

Egy hírszerző szervezet nem működhet vákuumban, nem működhet öncélúan. Tudnia kell, hogy kinek, milyen célból, milyen döntés meghozatalához, milyen információt kell szereznie. Tudnia kell, hogy milyen módon kell országát szolgálnia. A *szolgálat* különösen hangsúlyozandó. Tisztában kell legyen azzal, hogy a hírszerzés, a sok közül, a kormány egyik eszköze. A kormányirányítás ellenére sem szolgálhat belpolitikai érdekeket, információszerező tevékenységét, célpontjainak kiválasztását, értékelő-elemző munkáját nem motiválhatják pártérdekek.¹⁷

Annak érdekében, hogy a felsoroltak vonatkozásában ne maradhassanak kívánnivalók, a hírszerző szervezetek munkáját a törvényhozás felügyeli. Jóllehet hogy a hírszerző tevékenység irányításának és felügyeletének konkrét gyakorlata országonként eltérő lehet, demokratikus társadalmakban az előbb ismertetett alapelv mindenütt hasonló. A megvalósulás gyakorlatában azonban következhetnek be hibák. Ez történt például az Egyesült Államokban a *National Security Agency* (NSA) esetében, melynek felügyeletét a kongresszus közel 33 (!) éven keresztül elmulasztotta.¹⁸

Az NSA-t Truman elnök hozta létre 1952-ben a második világháborús katonai cenzori hivatal jogutódjaként, annak érdeké-

ben, hogy felderítse és lehetőleg megakadályozza az Egyesült Államokban az ENSZ, a diplomáciai, a konzuli, a kereskedelmi és az egyéb fedéssel működő külföldi hírszerző egységeket abban, hogy az USA-ban megszerzett információkat rejtjelezve amerikai polgári kommunikációs vállalatok segítségével külföldre juttassák. Az NSA fokozatosan az USA legnagyobb költségvetéssel dolgozó titkosszolgálatává vált, mert az induló feladatok után oda sorolták az űr- és légi fényképezéstől kezdve az összes, technikai eszközzel folyó hírszerző tevékenységet is. 1975-ben derült ki, hogy az NSA 33 éven át jogi szabályozás és törvényi felhatalmazás nélkül másolatot kapott valamennyi táviratról és telefonbeszélgetésről, ami az USA és a külföld között zajlott. Így nem csak a külföldi képviselőket, hanem az amerikai állampolgárokat is ellenőrzésük alatt tarthatták. A vizsgálat során az NSA természetesen azt állította, hogy az amerikai beszélgetéseket és táviratokat automatikusan törölték.¹⁹

1.9. Költséges-e a hírszerzés?

A válasz természetesen lehet az „igen”, sőt a „nagyon”. Amennyiben egy hírszerző ügynöknek kifizetett juttatásokat összehasonlítjuk az adott ország lakosságának átlagjövedelmeivel, felháborító különbségeket találhatunk. Az állomány tagjai azonban az adott ország törvényei szerinti közalkalmazotti vagy köztisztviselői fizetéseket kapják. Amennyiben a hírszerzés különböző technikai berendezéseit hasonlítjuk össze a háztartási elektronikai cikkek áraival, akkor is ugyanezt a „nagyon drága” eredményt kapjuk. Nem szükséges hangsúlyozni, hogy a kérdést nem erről az oldaláról kell vizsgálni. Minden ország annyit költ a hírszerzésre, amennyit célszerűnek tart, és amennyit képes. A célszerűséget a ráfordításért kapott ered-

¹⁷ Frederic F. Manget: Intelligence and the Rise of Judicial Intervention, A Tradecraft 2000 paper – www.odci.gov

¹⁸ Accountability and Oversight – Report of the Commission on the Roles and Capabilities of the United States Intelligence Community (The Brown Commission), 1996 – www.admin@gpo.gov

¹⁹ L. Britt Snider: Recollections from the Church Committee's Investigation of NSA, A Tradecraft 2000 paper – www.odci.gov

mény határozza meg. A képességet a gazdaság és a költségvetés állapota.²⁰

Vezető nyugati hatalmak védelmi költségvetését az utóbbi 15-20 évben vizsgálva kiderül, hogy a hírszerzés finanszírozása kisebb-nagyobb mértékben – és országonként is változóan – emelkedik, míg a hadsereg költségvetése általában csökken. Megjegyzendő, hogy a hírszerzés költségvetése a legtöbb országban nem publikus, ezért ezt a megállapítást csak bizonyos közvetett és/vagy összehasonlító adatok és trendek vizsgálatából származó következtetések alapján lehet megtenni.²¹ Az USA esetében a kongresszus védelmi bizottsága annyit hozott nyilvánosságra, hogy 1980 óta a hírszerzési költségvetés 80%-kal nőtt, miközben a nem hírszerzésre fordított teljes védelmi költségvetés 4%-kal csökkent. Állítólag ennek a 4%-nak az abszolút értéke messze meghaladja a 80% értékét.²²

A kérdés kapcsán általában azt vizsgálják, hogy a hírszerzésre fordított összegek megtérülnek-e, és hogyan. Jó „beruházást” jelent-e az adófizetők pénzét erre költeni? Az USA példájából arra lehet következtetni, hogy igen. A megtérülés kiszámításához szükséges egzakt számok és örökérvényű képletek vagy mércék azonban nemhogy nem nyilvánosak, hanem nem is léteznek. Katonai példával illusztrálva: abban az esetben, ha egy harcoló katonai egység a hírszerzéstől időben megkapja, hogy pontosan hol helyezkedik el az ellenség, ott milyen erővel, felszereltséggel és fegyverzettel van jelen, mi több még azt is hogy mik a szándékai, akkor ennek a parancsnoknak a kitűzött cél elérése érdekében sokkal kevesebb katonát és kisebb anyagi erőt kell áldoznia.

Még nehezebb a polgári hírszerzés eredményeinek közvetlen anyagi hozadékát kiszámítani. Gondoljunk csak arra, hogyan lehetne kiszámítani egy sikeres diplomáciai megállapodás anyagiakban jelentkező előnyeit. A gazdasági hírszerzés már egzaktabb dolgokkal foglalkozik, de ott sem határozható meg pontosan, hogy egy bizonyos piacnyerés vagy egy megszerzett technológia és *know-how* valójában mennyit ér. A hírszerzés költséghatékonyságát tehát nem lehet az alkalmazott kutatások eredményességének mércéjével mérni. Talán inkább az alapkutatásokéhoz hasonlíthatnánk, de csak nagyon távolról.

Bármilyen hatékony is lehet egy hírszerzés, anyagi forrásaival köteles takarékoskodni, és nincs a világon olyan költségvetés, ami ne szorítaná erre. Alapvető célkitűzés a hatékonyság növelése. Sajnálatosan ennek sincs receptje. Azzal ha az irányító/felügyelő szerv elrendeli egy adott hírszerző szerv számára, hogy ugyanakkora anyagi ráfordítással az előző évi 100 ügynök helyett mondjuk szervezzen 110-et, és azt teljesítik is, egyáltalán nem biztos, hogy a több ügynök több információt hoz. Ugyanakkor a számszerűen több információ sem minden esetben jelent tartalmilag is többet. Amennyiben az ügynökök foglalkoztatásának hatékonysága oldalról közelítünk, és tudjuk, hogy általában 100 ügynök közül mondjuk 50 minősült valóban produktívnak, költségmegtakarítás céljából még sem rendelhetjük el, hogy ezután ne szervezzük be az 50 improduktívát. Egyrészt a produktivitás mindig utólag derül ki, továbbá az idő múlásával az változhat.

Arra sincs szabály, hogy az állami költségvetésből milyen arányban részesüljön a hírszerzés, mi számít soknak, mi kevésnek. Még az a szabály sem mondható ki, hogy ha az állami költségvetést csökkentik, akkor abban a hírszerzésre eső részt is csökkenteni kell. Ugyanis – mint az induló példából láttuk – a hírszerzésre fordított kiadásnövelések többszörös megtakarítást eredményezhetnek más területeken. Arra viszont már számos példát találhatunk, hogy költségvetési megszorítások idején más tárcák a hírszerzési kiadások visszafogásáért törnek lándzsát, még akkor is, ha az előző években igen jól profitáltak a hírszerzési információkból. Kü-

²⁰ The Need for an Effective Budget Structure and Process – Report of the Commission on the Roles and Capabilities of the United States Intelligence Community, 1996 – wwwadmin@gpo.gov

²¹ The Cost of Intelligence – Report of the Commission on the Roles and Capabilities of the United States Intelligence Community, 1996 – wwwadmin@gpo.gov

²² Robert David Steele: On Intelligence: Spies and Secrecy in an Open World (AFCEA, 2000), CEO of OSS.NET,

lönösen akkor viselkednek így, ha éppen a hírszerzési adatok igénybevétele tette feleslegessé valamelyik részlegüket vagy funkciójukat, és az arra fordított költségvetési keretet meg lehetne takarítani.

Visszatérve a hírszerző szervezet takarékosági és a hatékonyságot növelő kötelezettségére, annak legkézenfekvőbb módjának az tűnik, ha a meglévő emberi és technikai információforrásokat folyamatos hatékonyságvizsgálatnak vetik alá, és a kevésbé hatékony forrásokat megszüntetik, vagy – amennyiben lehetséges – átcsoportosítják. Ezt általában minden szolgálat meg is teszi, de látványos eredményei ennek nem lehetnek, hiszen arra sincs szabály, hogy egy támadott célpontból a támadás megindítását követően mennyi idő múlva kell megszerezni az első értékes információt. Ez az intervallum akár több év is lehet. Sok országban kétségbe vonják a rendkívül költséges technikai hírszerzés – a lehallgatás és a rejtjelfejtés, valamint a légtérből és az űrből történő fényképezés – szükségességét. (Emlékezzünk az amerikai hírszerzési kudarcokra Iránnal és az öböl-háborúval kapcsolatban.) Arra is hivatkoznak, hogy mások rejtjelzett adatforgalmával felesleges foglalkozni, mert már a polgári kereskedelmi forgalomban olyan tökéletes rejtjelző szoftvereket lehet beszerezni (amelyeket igen széles körben használnak is), hogy teljesen kilátástalan megtalálni a tűt a szénakazalban. Azaz, egy-egy rejtjelzett anyag megfejtésével a legnagyobb teljesítményű szuperkomputernek is napokig kellhet foglalkoznia. Ugyanakkor napi sok ezer rejtjelzett anyagot kellene megfejteni ahhoz, hogy egy igen értékes előkerüljön. (A második világháborúban a németek és japánok megfejthetetlennek tartották rejtjelrendszerüket, de a szövetségesek feltörték őket.)

Ami a légtérből és az űrből történő fényképezést illeti, az ellenérv az, hogy mostanra már polgári cégek kereskedelmi vállalkozásban nyújtják ugyanazt a szolgáltatást, amire korábban csak kizárólag az amerikai NSA volt képes. Következésképp, ha valamilyen csak ezen a módon beszerezhető adatra van szükség, csak meg kell vásárolni. Ez az érv viszont azt a körülményt nem veszi számításba, hogy ebben az esetben sem költ-

ségmentes a dolog. Kérdés, hogy lehet-e megtakarítani. Valószínűleg igen, de az igény és a nyújtott szolgáltatás tényének és tartalmának titkossága nem garantált.

Az erők átcsoportosítására a külső, objektív körülmények változása miatt is szükség lehet. Ebben viszont komoly akadályt jelentenek a szakmai és politikai beidegződések. A World Trade Center elleni terrortámadás óta egyre több belső kritika éri az Egyesült Államok hírszerző szerveit és magát a külpolitikát. Vagyis, hogy szeptember 11-éig nem változtatott hidegháborús beidegződésein.

A hírszerzésekkel kapcsolatos költség-hatékonysági vizsgálatok több országban vezettek már olyan elképzelésekhez (amelyeket a törvényhozási felügyeletek vizsgálnak is), hogy a felhasználók fizessenek a hírszerző információkért. Anélkül, hogy ennek jogi és elvi részleteibe belebonyolódnánk, annyit rögtön leszögezhetünk, hogy a központi költségvetés szempontjából nem jelent megtérülést vagy bevételt, ha az egyik költségvetési szerv – nyilvánvalóan költségvetési forrásból – fizet a másik költségvetési szervnek. Amennyiben azonban lehetséges lesz a magánszférát is ellátni hírszerző információkkal akkor más a helyzet. A pénzért adott információnak viszont lenne egy szakmai előnye is: megnőne erkölcsi értéke! Ma ugyanis az „ingyen” adatokat nem kezelik kellő felelősséggel, nem a titokvédelmet illetően, hanem a hírigény kiadását és a tényleges felhasználást illetően. Igen gyakori jelenség szerte a világban, hogy az arra jogosultak rutinszerűen kiadják a hírigényt, működésbe hozzák a bírált, drága apparátust, a megkapott információkat viszont csak akkor használják fel, ha az illeszkedik egy már kialakított koncepcióhoz.

2) ÚJ KIHÍVÁSOK

2.1. Az illegális migráció mint a szervezett bűnözés fő üzletága és mint a szervezett bűnözés és a terrorizmus egyik utánpótlási bázisa. A befogadó országra gyakorolt társadalmi, nemzetbiztonsági hatások

2.1.1. Korunk migrációjáról általában

A második világháború utáni világot évtizedekre lekötötte a kétpólusú szembenállás. Bizonyos válságjelenségeket – valós kiváltó okaikat, gyökereiket nem vizsgálva – a két szuperhatalom igyekezett saját rövid távú érdekei szolgálatába állítani, illetve riválisa ellen fordítani. A világpolitika nem vette észre, vagy nem akarta észrevenni, hogy ezekben az évtizedekben a világ népessége megduplázódott, ami kezelhetetlen problémát okozhatott. A kelet–nyugati szembenállás árnyékában kifejlődött egy újabb polarizáció, az észak–déli. Előjáróban leszögezendő, hogy ez a polarizáció nem abszolút földrajzi vonatkozásában értendő. Annak ellenére, hogy ennek a polarizációnak is vannak politikai, ideológiai megnyilvánulási formái, az alapok itt főleg gazdaságiak: a mai világ déli fele, amelyik a népesség öthatodát jelenti, ma már létszükségletének minimumát sem képes megtermelni. Ezzel szemben áll a gazdag észak a világ népességének egyhateddel, tényleges létszükségleteinek többszörös megtermelésének képességével. A Dél azzal vádolja az Északot, hogy a több évszázados gyarmati kizsákmányolással taszította a

déli népeket a mai nyomorba. Ez a vád – bár számos realitásra épül – vitatható. Jelen feladatunk azonban nem az hogy történelmi-gazdasági elemzésekbe bocsátkozzunk, és a gyökerekig menően kutassuk a problémát, hanem a helyzetet tényként kezelve, annak egy jelenségével, a törvénytelen migrációval, és annak is nemzetbiztonsági összefüggéseivel foglalkozzunk. A migráció méreteinek, veszélyeinek és azok konkrét nemzetbiztonsági és titkosszolgálati műveleti vonatkozásainak felismeréséhez azonban bizonyos háttérismeretek szükségesek annak alátámasztása érdekében, hogy miért nem lehet e kérdést egyszerű adminisztratív, rendőri eszközökkel megoldani.

Mindannyiunk előtt tudott, hogy a világ népesedési trendje a gyorsulás képét mutatja. A népesség korábbi duplázódásai előbb 350, majd 100 év alatt következtek be, a legutóbbi viszont már alig több mint 40 év alatt. A világ XVI. században volt 500 milliós népessége mára tizenkétszeresére nőtt. Az 1900-ban volt 1,6 milliárdos világnépesség 2000-ben már elérte a 6 milliárdot.²³ Annak ellenére, hogy az 1994-ben volt kairói Népesedési és Fejlesztési Világkonferencia a növekedési ütem lassulását prognosztizálta, és 2050-re a világ népességét 7,8, illetve 12,5 milliárd közé becsülte, azt bátran állíthatjuk, hogy ez nem biztató jövőkép.²⁴ Különösen akkor nem az, ha figyelembe vesszük, hogy míg a korábbi nagy népszaporulatok a világ gazdaságilag gyorsan fejlődő területein következtek be, addig a legutóbbi népességrobbanás áttevődött a fejlődő világba. Oda, ahol a gyarmati rendszer megszűnése, a függetlenné válás nem járt együtt a gazdasági felemelkedéssel. Ellenkezőleg! Ezekben az országokban – egy-két látványos kivételtől eltekintve – a gyors gazdasági hanyatlás volt jellemző, amiből a legtöbben az azóta eltelt évtizedek alatt sem lábaltak ki. A társadalmi-gazdasági fegyelem fellazult, a szervezett munkát a

²³ Kevin Bales: „Expendable People: Slavery in the Age of Globalization”, *Journal of International Affairs*, Vol. 53, No 2.

²⁴ Jean-Claude Chesnais: *The Demographic Transition: Stages, Patterns, and Economic Implications*, New York, Oxford University Press, 1992.

múlthoz kötődő szükségtelen rossznak tekintették. A társadalmi viszonyok megrekedtek, és a gazdasági fejlődés gátjává váltak. A hatalom és egyben a gazdaság birtokosait törzsi vagy más érdekcsoport-erőviszonyok alakulása juttatja pozícióba, illetve mozdítja el abból. A hatalom az egyéni meggazdagodás eszköze. Az államapparátust a korrupció uralja, a minimális adóbevételek és a külső állami (vagy nemzetközi) hitelek, segélyek nagy része eltűnik. A bizonytalan jövő miatt a kitermelt profitot nem forgatják vissza a gazdaságba, hanem külföldre menekítik. Szellemi tőke sem halmozódhat fel, mert a külföldön tanult fiatal diplomások nem térnek vissza. Az otthon szerzett diplomával is külföldre vándorolnak, mert a hanyatló gazdaság számukra nem vonzó, de nem is kínál kielégítő vagy elegendő munkaalkalmat. Nem alakulhatott ki a gazdaság motorját jelentő kis- és középpolgárság.²⁵

Néhány szemléletes példa: Az afrikai kontinens az 1950-es években még bruttó élelmiszer exportőr volt, szükségletének 150-160%-át állította elő. Ma már minimális igényeit sem képes kielégíteni. Pakisztán függetlenségének 54 éve alatt – mai területén számítva – lakossága 38 millióról négyszerezére, 152 millióra nőtt, miközben a mezőgazdaságilag művelhető területei 43%-kal csökkentek, a terméshozamok, a termelési kultúra ezzel szemben nem emelkedtek, ellenkezőleg, romlottak. Aratáskor tövestől tépik ki a gabonát, majd a monszunesők elmoszák a termőtalajt. A britek távozásukkor délen 350 ezer kilométernyi öntözőcsatorna rendszert, északon dús erdőségeket hagytak hátra. Megjegyzendő, hogy ebből a csatornahálózatból közel 300 ezer kilométernyit a Mughal-birodalomtól örökölték, a britek azt fejlesztették tovább. (Az iszlám akkor még progresszív ideológia volt, gazdasága, kultúrája virágzott.) Mára ez a csatornarendszer jórészel eltűnt, gondozás híján eliszaposodott, eltömődött, a településekhez közeli nagyobb gerinccsatornákat szemét és hulladék tölti fel. Az erdők jórészét kivágták. A Magyar Ter-

mészettudományi Múzeum tizenhárom éve Pakisztán északi hegyvidékeit látogató rovargyűjtő expedíciója évről évre az erdőségek eltűnéséről számol be. Délen a sivatagosodás, északon az erózió tünteti el a termőföldeket. A gazdaság más ágazatai is hasonló képet mutatnak. A bruttó nemzeti termék (GDP) átlagos növekedési üteme még a hivatalos állami statisztikák szerint sem éri el a népesség három százalékot meghaladó növekedési ütemét, az élelmiszer-előállítás különösen nem tudja azt követni.

Bizonyos országok tehát nem képesek népességüket ellátni, azokból menekülni kell. (A menekülés természetesen nem megoldás, de az, hogy a megoldás miben rejlik, másutt kerülhetne kifejtésre. Annyit azonban e helyütt is célszerű leszögezni, hogy nem létezik a mai fejlett világban akkora gazdasági potenciál, amelyik képes lenne az egész fejlődő világot – annak aktív hozzájárulása nélkül – eltartani. Ugyanakkor a fejlődő világ népességi potenciálja képes lehet majd az előbbit a maga szintjére visszahúzni, amennyiben nem kap segítséget gazdasági és társadalmi kibontakozásához.) Tehát menekülnek. Menekülnek azokba az országokba, amelyekben már munkanélküliként, tábor- vagy akár börtönlakóként is összehasonlíthatatlanul jobban élnek majd. Tömegesen vándorolnak ki azok is, akiknek hazájukban volt állandó munkájuk, azon egyszerű okból, hogy munkabéruk alig volt több a semminél. Indiában, Pakisztánban, Kína nagy részén például az átlagos ipari órabérek 25 cent körül mozognak, Nyugat-Európában viszont 14 és 30 USD körül alakulnak. Ez nem jelentéktelen vonzerő. Be kell azonban azt is ismerni, hogy sok gazdag ország a hatvanas-hetvenes évek gazdasági fellendülése idején igényelte is a külső munkaerőt, mert a hazai munkás – a munkaalkalmak túlkínálatában – nem vállalta a munkát a piszkos, veszélyes és nehéz munkahelyeken, ezért nem gördített akadályokat a bevándorlás elé. Azóta a helyzet már megváltozott. Európa megtelt.

Korunk népvándorlásának jelentős mozgatóereje az a körülmény, hogy az egyéni és tömegkommunikáció robbanásszerű fejlődésének eredményeként az iménti – munkabérekben is kifejeződő – gazdasági és társa-

²⁵ Rising Migration – from Public Disquiet to International Oversight – OECD Forum, 15th May, 2001, „Migration Challenges in the 21st Century”.

dalmi különbségek a legelmaradottabb tömegek számára is jól érzékelhetővé váltak, továbbá a közlekedés hasonló mértékű és színvonalú fejlődése a világ legtávolabbi pontjai között is reális lehetőséggé teszi a migrációt. (A társadalmi, gazdasági különbségek eme közvetlen összehasonlíthatósága felgyorsította a különféle vallási, főleg iszlám szélsőségek terjedését.²⁶ Ezt azért szükséges itt megemlíteni, mert a napjainkban megismert terrorista szervezetek az egyes illegális nyugatra vándorló csoportokat – azok tudtával vagy tudtukon kívül – „ötödik hadoszlopuk”-ként kezelik.)

A tömeges elvándorlás természetesen nem oldja meg az egyre inkább leszakadó fejlődő világ problémáit. Elsősorban ugyanis azok a rétegek képesek a távozásra, és távoznak is, amelyekre igen nagy szükség lenne a hazai gazdasági, társadalmi felemelkedési programok megvalósításakor. Ilyen programok szükségességét illetően már több felismerés, elgondolás született a migráció által leginkább sújtott országokban, a problémát kezelő nemzetközi szervezetekben, a legtöbb befogadó országban. A világ kezdi felismerni az el nem évülő bölcsesség igazát: „ne halat adj az éhezőknek, hanem hálót”. Bebizonyosodott, hogy a segélyek és adományok csupán konzerválják az elmaradottságot, és jelentős hányadukban nem a leginkább rászorultak részesülnek azokból.

A migráció okainak elemzése, az okok megszüntethetőségének kutatása azonban nem titkosszolgálati feladat. Ez a feladat tulajdonképpen csak egy probléma tüneti kezelését jelenti, a törvénysértések megszüntetésére, megelőzésére irányul, és annyiban több a nyílt bűnüldözési feladatnál, hogy fel kell derítse a nemzetközi csatornákat és az azokat fenntartó bünszervezeteket. A hírszerzésnek ezt meghaladóan csupán az a kötelessége, hogy rámutasson azoknak a társadalmi-gazdasági körülményeknek a jellegére, amelyek virágzóvá teszik ezt a bűnüldözési formát, és amelyek megváltozása nélkül az illegális

migráció nem állítható meg; csupán adminisztratív eszközökkel, erőszakos rendőri módszerekkel korlátozható.

Eredeti témánknál, a tüneti kezelésnél maradván: A vándorlás tehát egyelőre nem áll meg, sőt egyre nagyobb méreteket ölt.²⁷ Egy, a németországi Würzburg Egyetem által 2000 szeptemberében közzétett tanulmány²⁸ adatai szerint – a Nemzetközi Menekültügyi Szervezet (IOM) kimutatásaival összhangban – Hollandiában 4,5%, Németországban 9,5% (Berlinben 12%), Ausztriában 10% és Svájcban 20% regisztrált külföldi él. Ezekhez a számokhoz a tanulmány becslése szerint hozzá kell még adni a nyilvántartásba vett bevándoroltak mintegy 50-60%-át kitevő nem regisztrált illegális bevándorlót, azt is figyelembe véve, hogy egy idő után, vagy bizonyos körülmények között már az adott országba történt belépéskor, a törvénytelenül bevándoroltak jelentős része legalitást nyer.²⁹

Számos ENSZ-határozat, nemzetközi egyezmény, illetve az ezeket a gyakorlatban alkalmazó Nemzetközi Menekültügyi Szervezet (IOM), melynek hazánk is tagja, igyekszik a migrációt szabályozott, ellenőrzött csatornába terelni.³⁰ Sajnos csak fél sikerrel. Általános alapelv szerint azokat, akik politikai, vallási vagy egyéb elvi meggyőződésük, vagy etnikai hovatartozásuk miatti üldöztetés vagy kitelepítés miatt kényszerültek elhagyni hazájukat, azokat menekültként a külvilágnak be kell fogadnia. Azokat azonban, akik „csupán” a jobb anyagi megélhetés reményében távoznak, tehát a gazdasági menekülteket nem. Amennyiben ez utóbbiak anyagi helyzete valóban súlyos, különféle segélyprogramok révén jutnak valamiféle támogatáshoz.

Az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága ajánlására a legtöbb ország megadja a politi-

²⁶ Peter Gumbel and Philip Shishkin: „European Muslim Communities Struggle with Western Values,” *Wall Street Journal*, October 19, 2001.

²⁷ Suzanne Daley: „Europe Wary of Wider Doors for Immigrants,” *New York Times*, October 20, 2001.

²⁸ Ben Hall: „Immigration in the European Union – Problem or Solution”, Centre for European Reform, London – *Prospect Magazine*, June 2000.

²⁹ Suzanne Daley: „Europe Wary of Wider Doors for Immigrants,” *New York Times*, October 20, 2001.

³⁰ Budapest Migration Conference – The BBC World Service – June 29, 1998.

kai menekülteknek a menekült státuszt, és befogadja őket, annak az alapelvnek a fenn tartásával, mely szerint amint a menekülés oka megszűnik, a befogadottak kötelesek visszatérni hazájukba. A befogadott vagy befogadható menekültek létszáma egyetlen ország esetében sem korlátlan. Az adott befogadó ország gazdasági potenciálja és igényei, illetve a társadalom toleranciájának mértéke szerint döntenek újabb és újabb befogadásokról, ezért egyes országok kvótákat hirdetnek meg.³¹

A migráció törvényes voltát vagy illegálisát az elvándorlás első állomásán még nehéz megkülönböztetni, mert az elűzöttek vagy kitelepítettek kivételével a politikai és gazdasági menekült egyaránt törvénytelenül hagyja el hazáját. A politikai menekültek útjuk valamelyik állomásán nyernek legalitást. A megkülönböztetést tehát az érkezés oldalán célszerű megtenni. Illegális bevándorlónak minősül mindaz, *aki érvényes úti okmányok nélkül, nem a hivatalos határátkelőhelyeken, vagy ha ott, akkor a beléptető hatóságok megkerülésével, félrevezetésével, illetve látszólag szabályosan ugyan, de hamis, hamisított vagy csalással, félrevezetéssel szerzett úti okmányokkal érkeznek egy országba.*

A törvénytelenység megítélése viszonylag egyszerű az egyértelműen illegális bevándorlók esetében, akik az ún. zöldhatáron át, vagy közlekedési eszközökön megbújva, érvényes úti okmányok nélkül jutnak be az általuk kiszemelt országba. A sajtó időről időre szenzációt keltve számol be a hazánk területére illegálisan bejutott vagy bejuttatott ilyen csoportokról. Ezeket a szervezett bűnözés mozgatja szerte a világban, és juttatja át illegális módon a határokon. Erről a bűnözési formáról a szervezett bűnözéssel foglalkozó fejezetben esik szó részletesebben.

2.1.2. A törvénytelen bevándorlás egy kevésbé ismert változata – nemzetbiztonsági kockázatok

Kevesebbet, sőt alig szerepel a médiában az illegális bevándorlásnak a törvényesség látzatát mutató és sokkal veszélyesebb, ez előbbinél talán még nagyobb számokat mutató formája, amikor félrevezetés, csalás, okmányhamisítás esetleg korrumpálás eszközeit igénybe véve érvényes vízumhoz jutnak, vagy vízumot hamisítva a törvényesség látzatával „szabályosan” lépnek be egy országba. A törvénytelenység csak akkor derül ki (ha egyáltalán megállapítást nyer), amikor az illetékes hatóságok felfedezik, hogy az illető úticélja nem volt azonos a vízumkérelemben megjelölttel, illetve ha az illető egyáltalán nem vagy nem jogszerűen hagyta el az országot.

Ez utóbbi kategória arányait nehéz felbecsülni, mert abban az esetben, ha a belépkor nem lepleződnek le, később már eltűnnek a hatóságok szeme elől. Egyes feltételezések szerint számuk nem kevesebb, mint a durva fizikai módszerekkel próbálkozóké. Talán még több is. Ez azért feltételezhető, mert az ázsiai tapasztalatok alapján levonhatók bizonyos következtetések. 1998 elejéig az egyik ottani nagykövetségünk átlagosan napi 30-35 vízumot adott ki. Mint később kiderült, olyan bemutatott dokumentumok és úgy teljesített követelmények alapján, amelyekről később a csalások, hamisítások részletezésénél szó esik. Ezt a vízummennyiséget könnyűszerrel vissza lehetett szorítani a korábbi töredékére, pontosabban 1/46-odára, azaz, átlagosan havi tizenötöre.

A csalással, hamisítással szerzett vízumokkal bejutó kategória a befogadó országra nézve nagyobb biztonsági kockázatot jelent, mert a migráns már induláskor tudatosan készül a tranzit, illetve a befogadó hatóságok félrevezetésére; hamis okmányait általában szervezett bűnözői csoportoktól szerezi be; és a már ismertetett jövedelmi viszonyait figyelembe véve, igen nagy valószínűséggel maga is bűnözéssel teremtette elő a hamis okmányok beszerzésének több ezer dolláros költségeit. Következésképpen a nemzetközi bűn-

³¹ „Ethnic Claims and State Responses in Europe” – International conference organised by the Ethnobarometer Programme and the Journal of Ethnic and Migration Studies, with the sponsorship of the European Commission – 24 June – 26 June 1999.

szervezetek után könnyen, talán törvénytelenül (?) kapcsolatba kerül a befogadó ország alvilágával is. Illegális bevándorlónak minősül azonban az is, aki a legtörvényesebb körülmények között utazik be – például céget alapít a befogadó országban –, de mindezt illegális célok megvalósítása érdekében teszi. Ez a kategória a legveszélyesebb, mert az illegális célokat szinte kivétel nélkül az emberkereskedelem, illetve az embercsempészet, a kábítószer-kereskedelem vagy az árucsempészet, esetenként a terrorizmust kiszolgáló, annak bázist teremtő tevékenység jelenti. Később ezekről is szó lesz.

Az illegális migráció elleni fellépést nehezíti az a körülmény, hogy Nyugat-Európában korábban másként ítélték meg azt, és a mostaninál lényegesen magasabb munkaerőhiány idején a törvénytelenül bejutottak is könnyen polgárjogot nyertek.³² Ez történt a hatvanas évek Nagy-Britanniájában, ahol, és amikor az ipari átstrukturálódás miatt a Manchester környéki és más nehézipari központok angol lakossága elvándorolt, az úrt a volt brit szubkontinensről bevándoroltak töltötték fel. A hatvanas-hetvenes évek Német Szövetségi Köztársaságában a német munkások fokozatosan adták fel állásukat a nehéz, piszkos és/vagy veszélyes fizikai munkahelyeken, és helyüket bevándorlók foglalták el. A kilencvenes évek elején Németországban a segéd- és betanított munkásoknak már 61%-a volt bevándorló.³³ A bevándorlás megítélése azonban azóta változóban van. A gazdasági igény sem akkora, illetve más jelleget ölt. Arra a felismerésre jutottak, hogy a bevándoroltak egyre súlyosabb társadalmi feszültségeket okoznak, új típusú bűnözési formákat váltanak ki, illetve hoznak létre, továbbá magasabb szaporulatuk és a törvényileg támogatott családgyejesítési bevándorlások révén felborítják mikrokörnyezetükben a demográfiai egyensúlyt. Közösségeik olyan méretűre

duzzadnak, amelyek már egyre kevésbé fogadják el új hazájuk törvényeit és az őket körülvevő közösség szokásait, egyre inkább saját törvényeik és szokásaik szerint élnek, és környezetüktől várják el a hozzájuk történő alkalmazkodást. Az Európai Unió országai ezért egyre következetesebben és határozottabban lépnek fel az illegális bevándorlás ellen.³⁴

Sorra születnek az illegális bevándorlás visszaszorítását szolgáló törvények.³⁵ Ezek az intézkedések azonban nem jelentenek lényeges visszatartó erőt. A nincstelen bevándorlót pénzbüntetéssel súlytani értelmetlen, a börtönben viszont sokkal jobb körülmények közé kerül, mint amelyek elől elmenekült. Célszerűbbnek látszott inkább az illegális migráció célországainak vonzerejét a törvénytelen munkalehetőségek oldaláról csökkenteni, ezért az illegális bevándoroltakat alkalmazó munkaadókat kezdték büntetni.

Az ellenintézkedések ugyan éreztetik hatásukat, de nem állították meg az illegális migrációt. Az embercsempész-bandák ennek hatására emelik áraikat és fokozzák a konspirációt. Néhány szóval a korábban már említett magas árról: Marokkóból Spanyolország elhagyott partjaira áthajózni, az ország mélységi területeire történő eljuttatás nélkül, csupán 500 dollárba kerül, de Kínából az Egyesült Államokba történő törvényesnek látszó eljuttatás, a megfelelő hamis okmányokkal első osztályú körülmények között, 30.000 dollár. Az EU országaiba szóló jó minőségű hamis, vagy hamis háttérokmányokkal, csalásokkal szerzett valódi vízum ára 8000 dollár. Az ugyanígy szerzett magyar vízum ára 6000 dollár. A legjobb minőségű legolcsóbb hamis útleveleket Bangkokban lehet beszerezni 2000 dolláros induló áron, ami a szerint emelkedik, hogy mennyire vonzó célországról van szó, illetve technikailag

³² Horst Entorf: *Rational Migration Policy Should Tolerate Non-Zero Illegal Migration Flows: Lessons from Modelling the Market for Illegal Migration*, University of Wuerzburg, ZEW, Mannheim and IZA, Bonn, Discussion Paper No. 199, September 2000.

³³ Jean-Pierre Garson: *Where Do Illegal Migrants Work?*, *OECD Observer*, February 24, 2000.

³⁴ „Ethnic Claims and State Responses in Europe” – International conference organised by the Ethnobarometer Programme and the Journal of Ethnic and Migration Studies, with the sponsorship of the European Commission – 24 June – 26 June 1999.

³⁵ Geoff Winestock: „Europe Suspends Plan to Relax Immigration Rules,” *Wall Street Journal*, October 8, 2001.

mennyire nehéz a hamisítás. A magyarországi menekülttáborokban élők elmondásaiból ismeretes, hogy az embercsempész-bandák az illegális csatornákon át történő Magyarországra juttatásért átlagosan 5000 dollárt szedtek be személyenként.

Minden OECD-tagállam törekszik az illegális bevándorlást a nullára csökkenteni, de az valójában nem lehetséges.³⁶ Még azokban az országokban is, ahol a legnagyobb összegeket költik erre, rájöttek az illetékes hatóságok, hogy nem érdemes nagyobb áldozatokat hozni az illegális bevándorlás megakadályozásáért, mint amekkora kárt az okoz. A fejtörést az okozza, hogy hogyan kezeljük a konkrét anyagiakban nem mérhető károkat, valamint a szervezett bűnözésben, a kábítószer-kereskedelemben és a terrorizmusban jelentkező veszélyeket.

Magyarország a közelmúltig inkább tranzit, mint célország volt, ami EU-csatlakozásunk közeledtével kezd megváltozni. Megjegyzendő, hogy az afgánok már hosszabb ideje tekintenek bennünket célországnak. (Olyan – valóban politikai menekült – afgánok is Magyarországra törekszenek, akik a hajdani Szovjetunióban végezték iskoláikat, beleértve a katonai főiskolát, akadémiát, és oroszul kiválóan beszélnek, magyarul nem. Egyetlen érvük az, hogy Magyarországon az afgánoknak kellemes életük van.) A Nemzetközi Menekültügyi Szervezet (IOM) is átmenő országgént kezeli hazánkat – egyelőre – sorrendben Ukrajna, Moldávia, Románia és Albánia után, a Cseh Köztársasággal azonos helyen. Fontosnak tartom azonban hozzátenni, hogy Ukrajnát, Moldáviát, Romániát és Albániát küldő- vagy forrásországgént is számon tartják.

A hazánkba tartó vagy a területünkön csak áthaladó migráció Magyarország nemzetbiztonságát több vonatkozásban is érinti. Ki kell emelni e helyütt is, hogy a nemzetbiztonság nem csupán a titkosszolgálataink és rendőri szerveink szakterületébe vágó kérdéseket jelenti. És alapvetően nem csak azokat,

hanem a kül- és belpolitikát, a kül- és belgazdaságot, a társadalmi stabilitást. Mindez azt jelenti, hogy amennyiben Európa részévé kívánunk válni, akkor nemzetközi kötelezettségvállalásunk részeként a menekülteket be kell fogadnunk, de – más országokhoz hasonlóan – csak olyan mértékben, amilyenben hazánk teherbíró képessége azt megengedi. Illegális vándorlókat nem szabad átengednünk. Idegenrendészeti politikánkat, jogszabályainkat az európai normák szerint, azoknak megfelelően kell kialakítanunk. A nyugat-európai nyomásra 1998 júliusában Budapesten összehívott nemzetközi migrációval foglalkozó konferencián az EU képviselői igen határozottan kérték Magyarországot és a fent említett országokat az átmenő migráció megállítására.³⁷ Valójában ez azért történt, mert az illegális bevándorlás kérdésében akkor még nem álltunk a helyzet magaslatán. (Azóta új idegenrendészeti törvény született, és a gyakorlat is javult.) Széles körben ismert, de nem árt emlékeztetni, hogy ha illegális bevándorlókat lepleznek le valahol Európában, és kiderül, hogy Magyarországon keresztül jutottak oda, vagy magyar vízumuk van, hozzánk toloncolják őket vissza, és a továbbiakban nekünk kell kezelnünk a problémát. Tulajdonképpen nemzeti érdekünk is azt diktálja, hogy ezek az emberek lehetőleg be se kerüljenek az országba. Ezt azonban eddig még egyetlen ország sem tudta megvalósítani, bár erőfeszítéseket tesznek erre.

Nincsenek konkrét adatok a Magyarországon élő menekültek számát illetően, mivel ez állandóan változik, de a jelek szerint már elég nagy ahhoz, hogy bizonyos társadalmi feszültség kialakulása már érzékelhető velük kapcsolatban, különösen az ország azon területein, ahol a lakosság közvetlenebbül tapasztalja a menekültek jelenlétét. A magyar állampolgároknak ebben a körében – mint bárhol Európában – a kérdés nagyon leegyszerűsített formákban jelenik meg:

* Az adófizetők pénzéből az átmeneti szállásokon és menekülttáborokban a bevándoroltak jobb körülmények között élnek,

³⁶ Jean-Pierre Garson: „Zero Immigration Is Pure Fancy”, Directorate for Education, Employment, Labour and Social Affairs, May 3, 2001.

³⁷ Budapest Conference on Migration – June 29, 1998.

mint a befogadó társadalom legszegényebbjéi.

- * A nemzetközi normáknak és a helyi törvényeknek megfelelően a menekültek szinte minden állampolgári jogot élveznek, és megfelelő intézményrendszer őrökdi felettük. Azonban a helyi állampolgárok jelentős hányada érzi úgy, hogy nem részeseül ilyen védelemben.
- * Ma már növekszik azoknak a helyi polgároknak a száma, akik úgy vélik, hogy a menekültek, a bevándoroltak munkahelyeket „vesznek el” tőlük.
- * A legtöbb helyen, ahol a helyi lakosság közvetlenül érintkezik kisebb-nagyobb külföldi közösségekkel, ott nem, vagy nehezen tolerálják azok másságát.

Itt nem szükséges hangsúlyoznunk, hogy ez a látásmód az általános és a politikai műveltség kérdése. Tudomásul kell azonban vennünk, hogy az emberek egy része így látja a dolgokat, és azt kezelni kell. Ellenkező esetben valódi társadalmi feszültségek keletkeznek, ami a szélsőséges nézetek, a fajgyűlölet táptalaja lehet.

Külföldi példák illusztrálják, hogy e felvetés nem alaptalan.³⁸ Franciaországban például több helyen élnek muzulmán közösségek. (Összlétszámuk Franciaországban ötmillió, Németországban hárommillió, Európában összesen tizenkétfélmillió) Kezdetben ezek jól alkalmazkodtak környezetükhöz, a francia szokásokhoz, törvényekhez. Amilyen mértékben azonban e közösségek növekedtek, úgy kezdtek visszatérni hazai szokásaik-

hoz és az iszlám törvényekhez. Ez néhány helyen már komoly problémákat kezdett okozni francia környezetükben, mert ragaszkodtak a napi ötszöri imához, még akkor is, amikor ezek közül kettő, esetleg három munkaidőre esett, amit a munkaadók nem voltak hajlandók tolerálni. Érthetően, mert minden ima – az ima színhelyére oda, illetve vissza közlekedést is beszámítva átlagosan – egy-egy óra kiesést jelentett a munkából. A munkaidő alatt imára járó munkásoknak ezért felmondtak, de enyhébb esetben sem fizettek bért a távol töltött időre. Egy másik ilyen súrlódási ok volt például, hogy a muzulmán lányok tizennégy éves koruktól kezdve csadort, illetve burkát kezdtek viselni, amit a középiskolák nem tűrtek el. Egyrészt nem lehetett tudni az órákon, hogy kik vannak a leplek alatt, másrészt testnevelési órán ezek a lányok nem voltak hajlandók az előírások szerinti sportöltözékben megjelenni, ezért azokon nem vehettek részt. Őket viszont kötelező tantárgy következetes nem teljesítése miatt a középiskolákból kizárták. A muzulmán közösség képviselői a kisebbségi biztos révén kerestek és kaptak jogorvoslatot: kisebbségi joguk az imádkozás, illetve a távolmaradás a testnevelési óráktól. A döntés már fegyveres konfliktusokig is fajuló összetűzéseket provokált az őslakosság és az iszlám közösség szélsőséges elemei között Marseille-ben. A szeptember 11-i New-York-i terrortámadást Franciaország több nagyobb iszlám közösségében megünnepelték. A média, illetve a közvélemény-kutató intézmények felmérése szerint a franciaországi muzulmán – zömében már honpolgár – népesség (a nagy-britanniaihoz hasonlóan) ismét csak kisebbségi jogait hangsúlyozta: elsősorban iszlám („igaz”) hívőnek, illetve arabnak vallotta magát, és csak másodsorban a befogadó ország állampolgárának. Daniel Vaillant francia belügyminiszter akkor nyilvánosan kijelentette: „idegeneknek otthont adtunk, és ezután is ezt tesszük, de az aki Franciaországot tekinti otthonának, az származásától függetlenül franciaként köteles viselkedni.”³⁹

³⁸ EU: „Terrorism, Harmonization”, *Migration News*, November 2001, Volume 8. Number 11;

Suzanne Daley: „Europe Wary of Wider Doors for Immigrants”, *New York Times*, October 20, 2001;

Peter Gumbel and Philip Shishkin: „European Muslim Communities Struggle with Western Values”, *Wall Street Journal*, October 19, 2001;

Peter Ford: „Amnesty International Says Government Curbs on Immigration Are Adding to the Anti-Arab Backlash”, *Christian Science Monitor*, October 11, 2001;

Geoff Winestock: „Europe Suspends Plan to Relax Immigration Rules”, *Wall Street Journal*, October 8, 2001.

³⁹ „France: Suburbs”, *Migration News*, November 2001, Volume 8, Number 11.

A legálisan vagy illegálisan bevándorolt, vagy akár a már második, harmadik generációs, fejlődő világból származó közösségek hiába élnek elszármazási helyük viszonyaihoz képest lényegesen jobb körülmények között, a befogadó országban kitzítottnak érzik magukat, és igen kevesen voltak képesek felemelkedni a helyi polgárok átlagos életszínvonalára. Emiatt frusztráltak, a befogadó társadalomhoz ellenségesen viszonyulnak, és felfogásuk a szervezett bűnözés, a kábítószer-terjesztés és -fogyasztás, valamint a feketegazdaság és a korrupció vonatkozásában nagymértékben eltér a demokratikus társadalmakban a törvények és a társadalmi megítélés által kialakított normáktól. A terrorizmust illetően – szeptember 11-ig – ez csak feltételezhető volt, azóta viszont egyre konkrétan nyilvánul meg.

Említettük már, hogy azok, akik illegális csatornákat vagy módszereket vesznek igénybe az Európába jutáshoz, törvényes eszközökkel nem lehetnek képesek megszerezni az embercsempészet, illetve a hamis úti okmányok költségeinek fedezetét. Egy ipari munkás a volt brit szubkontinensen az Európába jutás egy személyre eső költségét 8-10 év alatt lenne képes megkeresni, ha teljes keresetét megtakarítaná. (Egy négytagú család esetében ez 32-40 év, ha csak a családfő dolgozik.) Nem alaptalanul tételezhető fel, hogy ezt a pénzt illegálisan teremtik elő. Afganisztániak, pakisztániak esetében ez nagy valószínűséggel a kábítószer-kereskedelem. ENSZ-adatok szerint ugyanis az afganisztáni alapanyagból Pakisztán törzsi területein előállított kábítószer mennyisége a terrorizmus elleni beavatkozást, illetve az új átmeneti kormány hatalomra kerülését megelőző években már meghaladta az „arany háromszög” kábítószer-termelését. (Bizonyított tény, hogy Afganisztánban a tálib rendszer megadóztatta az alapanyag előállítását, amiből számos további következtetést lehet levonni.)

Amennyiben a szervezett bűnözés juttat Európába olyanokat, akik ha nem is mindannyian megrögzött bűnözők, de az utazásuk költségeit fedező összegeket illegális úton szereztek meg, és ezt az embercsempész-, illetve a hamisítóbándák tudják, akkor feltételezhetjük, hogy amikor e bűnszerveze-

teknek vagy a terrorista csoportoknak európai kapcsolatokra lesz szükségük, akkor találnak is. Azt is joggal tételezhetjük fel, hogy az adott belföldi szervezett bűnözés könnyen talál kapcsolatot az illegális bevándoroltakkal, mivel aki illegálisan lépett be az országba, és nem lepleződött le, az illegalitásban is marad. A feketegazdaságnak nagy szüksége van az illegális munkaerőre, melynek közvetítését a szervezett bűnözés átfogja.⁴⁰ Eme feltételezéseket bizonyos magyarországi esetek is alátámasztják. 1998-ban több olyan külföldiek által kezdeményezett cégbejegyzést akadályoztak meg hatóságaink, amelyekről megállapították, hogy kereskedelmi tevékenységnek álcázva embercsempészéssel kívántak foglalkozni. 1999-ben egy afgánok által Magyarországon létrehozott, törvényesen bejegyzett cég tíz tonna anhidrid acetátot, a heroingyártás nélkülözhetetlen katalizátorát, szerezte be Nyugat-Európában, amit Pakisztán törzsi területeire kívánt eljuttatni.⁴¹ Nemzetközi rendőri együttműködés derítette fel az ügyet, és akadályozta meg, hogy a szállítmány célba érjen.

Végezetül a tavaly szeptember 11-én történt terrortámadással összefüggésben célszerű megemlíteni, hogy adott esetekben a szélsőséges muzulmán ideológia alapján álló, vagy az azt kihasználó terrorista szervezetek építenek a különböző nem iszlám országokban élő muzulmánokra. Szerencsére ennek magyar tapasztalatai nincsenek, és remélhetőleg nem is lesznek, de érdemes megnevezni az ezzel kapcsolatos módszereiket. Bizonyos vonatkozásban ezek hasonlóak a szervezett bűnözés és a kábítószer-kereskedelem módszereihez – azokkal egyébként gyakran együtt is működnek –, csupán illegalitásuk mélyebb, konspiráltságuk tökéletesebb. Nyugat-európai, amerikai tapasztalatok szerint egyes terrorista szervezetek ún. alvó ügynököket is telepítenek a kiszemelt országokba, azzal a feladattal, hogy ott tanuljanak, építsenek ki tisztos polgári egzisztenciát, és minden gyanú felett álló személyként, esetleg már a befoga-

⁴⁰ Georges Tapinos: „Illegal Immigrants and the Labour Market”, *OECD Observer*, February 24, 2000.

⁴¹ *The News International Pakistan*, August 4, 1999 (Jamadi-ul-Awwal 24, 1423 A.H.).

dó állam polgáraként számíthassanak rájuk. Előfordulhat, hogy abban az országban vagy azon a szakterületen, ahol akciót szerveznek, nincs alvó ügynökük, de van jó pozícióban olyan muzulmán, aki valójában tisztességes ember, és soha semmilyen kapcsolata nem volt terrorista szervezetekkel vagy bűnözéssel. Az esetek nagy többségében az ilyen embert a muzulmán hittal visszaélve, együttműködésre tudják kényszeríteni. Ismeretes, hogy az iszlám terrorizmus szélsőséges iszlám vallási szervezetek támogatásával Isten (Allah) akaratának végrehajtójaként lép fel, és saját kinyilatkoztatásuk, illetve az iszlám radikális mullahjai, imámjai interpretálása szerint minden igazhívőnek kötelessége tevékenységüket támogatni. Aki ellenszegül, azt az ún. fatwa-val sújtják.⁴² (Iszlám vallási méltóság által, a *shariat* alapján kimondott ítélet; itt halálos ítélet, amit a legelső, az elítélttel találkozó igazhívőnek végre kell hajtania.)

A hírekből ismert, hogy néhány héttel a szeptember 11-i események után hat terroristát tartóztattak le Franciaországban. Ezek közül három már Franciaországban született, francia állampolgárságú arab volt, három pedig olyan francia, akik áttértek az iszlám hitre.⁴³ Az ünnepléseket követően a francia belügyminisztérium megvizsgálta e magartás okát, forrását. Megállapították, hogy az országban élő ötmillió muzulmán fiatalabb generációja érezte úgy, hogy ünnepelni kell, de az idősebb generáció sem tartotta szükségesnek, hogy azt megakadályozza. Ezt arra vezették vissza, hogy a franciaországi iszlám közösségek templomait, kulturális központjait túlnyomó többségükben harcoss iszlám országok kormányai építették fel, és azokat az ezekben az országokban tanult radikális imámok, mullahok vezetik, és ők terjesztik azokat a szélsőséges nézeteket, amelyek a legtöbb közösségben kezdenek uralkodóvá válni.⁴⁴

Az eddigiekből látható, hogy az illegális migráció összefüggésben van a már említett titkosszolgálati hatáskörbe is tartozó három bűnözési formával, és valóban nemzetbiztonsági problémát jelent. Célszerű ezért áttekinteni az illegális migráció módszereit és eszköztárát.

Viszonylag egyszerű a törvénytelenesség megállapítása ama, egyértelműen illegális bevándorlók esetében, akik a „zöldhatáron” át vagy közlekedési eszközökön megbújva, érvényes úti okmányok nélkül jutnak be az általuk kiszemelt országba. A sajtó időről időre szenzációt keltve számol be a hazánk területére illegálisan így bejutott vagy bejutatott csoportokról. Kevesebbet szerepel a médiában, és így a köztudatban, az illegális bevándorlásnak a törvényesség látszatát mutató és sokkal veszélyesebb, ez előbbinél talán még nagyobb számú formája, amikor félrevezetés, csalás, okmányhamisítás esetleg korrumpálás eszközeit igénybe véve valódi vízumhoz jutnak, vagy hamis, illetve hamisított vízumot szereznek, és „törvényesen” lépnek be az országba. A törvénytelenesség csak akkor derül ki (ha egyáltalán), amikor az illetékes hatóságok felfedezik, hogy az illető úti célja nem volt azonos a vízumkérelemben megjelölttel, illetve ha az illető nem, vagy nem jogszerűen hagyta el az országot.

Ki kell emelni e „műfajnak” a veszélyességét! Az effajta vízumszerzés ugyanis az adott országokban közvetve vagy közvetlenül a szervezett bűnözés kezében van. Az rendelkezik a csaláshoz, hamisításhoz szükséges eszközök gazdag tárházával és az ottani kormányhivatalokban és egyes konzulátusokon (!) a korrump kapcsolatokkal. Említettük már, hogy milyen áron dolgoznak a vízumaffiák. A veszélyesség egyik oldalát az ebben rejlő „nagy üzlet” jelenti. Ekkora összegből még arra is jut, hogy a „fogadó országokban” építsenek ki korrump kapcsolatokot. A veszélyesség másik vonatkozása magukban a személyekben rejlik, akik meg tudják fizetni ezeket az összegeket. A már említett kereseti viszonyok ismeretében nem nehéz arra a következtetésre jutni, hogy akik képesek megfizetni az ilyen vízumokat, azok valószínűleg maguk is bűnözők, és bejutásuk esetén potenciális veszélyt jelentenek a „befogadó” or-

⁴² Von Derschau: „France Opens Terror Investigation,” *Associated Press*, October 16, 2001.

⁴³ Chris Hedges: „In Suburban Squalor Near Paris, Echoes of Jihad,” *New York Times*, October 16, 2001.

⁴⁴ *Ibid.*

szágra. Megjegyzendő, hogy akiknek legális vagyoni és egyben társadalmi helyzetük lehetővé tenné ennek az összegnek a megfizetését, azoknak nincs szükségük arra, hogy ehhez az eszközhöz nyúljanak, mert szabályosan, hivatalos úton is megkapják a vízumot. A veszélyességnél maradva – jóllehet magyar vonatkozásokról egyelőre (?) nem tudunk – fontos megemlíteni, hogy az EU-országokban, az USA-ban már konkrét adatok vannak arra vonatkozóan, hogy a nemzetközi terrorista szervezetek telepítő munkájuk során igénybe veszik a vízumaffiákat, illetve azok módszereivel juttatják be embereiket a kiszemelt országokba.

A vízumszerző maffiák iparszerűen gyártják a vízumkérelmekhez szükséges hamis vagy hamisított okmányokat. Hamisítják egyes európai országok vízümbélyegeit és munkavállalási engedélyeit, melyek alapján más országok automatikusan kiadják a vízumokat, amennyiben azok valódiságát illetően nem merül fel kétely. Az ún. forrásországokban a hatóságok, a hivatalos okmányirodák tisztviselői kellő ellenszolgáltatás fejében valódi okmányokat, útleveleket és személyi igazolványokat is kiadnak hamis adatokkal kitöltve. Jelentős azoknak a száma, akik egy elutasítás után már ilyen okmányokat használnak. Az elutasítást ugyanis az európai országok konzulátusai bebélyegezik az útlevelekbe, figyelmeztetve ezzel más országok konzuli tisztviselőit. (Az elutasítottak gyakran jelentkeztek újra, új útlevéllal, egészen más névvel és adatokkal.) Mindennapos tapasztalat, hogy olyan előre fizetett szállodafoglalást igazoló nyugtákat, visszaigazolásokat mutatnak fel, melyekről az adott hazai szállodák nem tudnak; olyan repülőjegyet csatolnak a kérelemhez, amelyeket egyes utazási irodák tudatosan úgy adnak ki, hogy a jegyek fizikailag valódiak ugyan, de azok mögött nincs tényleges helyfoglalás, és gyakran nem létező járatokra, állítják ki azokat. Ezek az okmányok valójában használhatatlannak, csupán a félrevezetését szolgálják.

Természetesen vannak olyan vízumkategóriák, melyek esetében a követelmények nem ilyen szigorúak, de a nagy többségre ezek a követelmények érvényesek. Amennyiben a követelményeket valaki megkísérli ki-

játszani, az már annak bizonyítékának tekinthető, hogy a visszaélő nem kíván hazájába visszatérni. A csalások, hamisítások kísérőjelensége, hogy a család módon megszerzett vízumokkal soha nem a vízumkérelemben megjelölt időben és módon utaznak. Leggyakrabban a megszerzett vízum alapján tranzit vízumot kérnek egy harmadik országtól, és tranzitálás közben tűnnek el.

Az illegális migrációt itt részletezett legális köntösbe bújtató embercsempészbándák előszeretettel létesítenek vállalkozásokat a kiszemelt célországokban, és azok törvényesnek mutakozó tevékenységével fedik az utaztatások tényleges célját. Ugyanezt teszik nemzetközi rendezvényekre utaztatás és tanulmányi célú látogatások, fiktív rokonlátogatások és családgyesítések szervezésével. Ezekben a „műfajokban” a szervezett bűnözés már közvetlenül is megjelenik (ti. a bejegyzendő cég képviselőjeként vagy tulajdonosaként, utazás szervezőként stb.).

2.1.3. Az iszlám szélsőségesség kialakulása⁴⁵

Tekintettel arra, hogy a fennmaradó gazdasági-társadalmi különbségek mellett (azokat kihasználva, esetenként azokat természetellenesen konzerválva) az iszlám szélsőségesség fontos szerepet játszik abban, hogy a különböző befogadó országokban élő muzulmán közösségek nem asszimilálódnak környezetükhöz, ahhoz ellenségesen viszonyulnak, és így a befogadó országok, illetve azok polgárai ellen elkövetett bűn- és terrorcselekményeket ideológiailag elfogadhatóvá, sőt vallási kötelességgé teszi, célszerű néhány szót ejteni az iszlám szélsőségesség kialakulásáról, és annak gyökereiről.

Az Arab-félszigeten élő arabok az egyistenhívőkkel (zsidókkal, keresztényekkel) érintkezve, elvértve már Mohamed megjelenése előtt is tudomást szereztek a Min-

⁴⁵ Karen Armstrong: *Muhammad – A Western Attempt to Understand Islam*, Victor Gollancz Ltd., London, 1992.

denható (Allah) létezéséről, de a nomád életmóddal együtt járó szétszórtsággal is összefüggően pogányok voltak, igaz, hogy e külső hatásra Allah főistenük volt már Mohamed előtt is, és a zsidóság, illetve a kereszténység hatására egyes törzsek már monotheistává váltak, megtartva a pogány főistenhez kötődő szertartásaikat. Egyre zavaróbb feltételekkel tekintettek az isten ajándékát, a KÖNYVET birtokló zsidókra és keresztényekre.

Al-Amin Mohamed egy Mekka környékén élő, *kurajs* törzshöz tartozó kereskedő család sarjaként Krisztus után 570-ben látta meg a napvilágot, és maga is kereskedő lett. 595-ben egy Aszad nemzetségbeli igen vagyonos kereskedő asszony, Khadidzsa, (aki férfi megbízottakkal dolgozott) szíriai üzlettel bízta meg Mohamedet. Megjegyzendő, hogy életmódjának megfelelően mindkét családnak bőséges ismeretei voltak a szervezett és az arabokénál gazdaságilag sokkal jobb körülmények között élő zsidó és keresztény közösségek életéről és hitéről. Mohamednek meggyőződésévé vált, hogy ezek a közösségek jobb életkörülményeiket a hitnek és a Könyvnek köszönhetik, pontosabban az azok által előírt rendezettebb és szervezettebb életmódjukkal maguk teremtették meg. Mohamed minden alkalmat kihasználta ezek tanulmányozására. Nagy segítségére volt ebben egy Sergius nevű keresztény, de eretneksége miatt kutasított szerzetes, aki hittel vallotta, hogy Krisztus után Isten hamarosan *újabb prófétát* küld az emberekhez. Khadidzsa – aki megbízottait oly módon is ellenőrizte, hogy az üzleti utakra valamelyik rokonát is elküldte a karavánnal – ez alkalommal egy bizonyos Majszara nevű rokonát küldte el ellenőrként. Hazatérve Majszara arról számolt be, hogy útközben Mohamed találkozott egy keresztény szerzetessel, aki közölte Mohameddel, hogy az Úr őt választotta prófétaként az arabok számára. Arról is beszámolt, hogy az úton két angyal saját árnyékával óvta Mohamedet a nap hevétől. Khadidzsa kezét kínálta Mohamednek, aki nem utasította el azt.

Házasságkötésüket követően Mohamed népszerűsége fokozatosan nőtt. Minden alkalmat megragadott, hogy a mekkaiak számára az egyistenhit igazát hirdesse. Erőfeszíté-

seit vegyes érzelmekkel fogadták, mert sokan – elsősorban politikai riválisai – azzal vádolták, hogy ezzel a „trükkkel” kívánja Mekka vezetését megszerezni. 595 és 610 között Mohamed tekintélyes, népszerű polgára volt Mekkának, de annyira nem, hogy a politikai vezetés megszerzésére esélye lehetett volna. Mózes példáját követve 610-ben kezdett fellátogatni egy, a Harrat Rahat-hegységhez tartozó Hira-csúcs közelében lévő barlanghoz, hogy ott, az Úr közelében elmélkedhesen. Egyik alkalommal megjelent előtte az Úr angyala, Gábiel, és recitálásra szólította fel. Mohamed saját megdöbbenésére a Korán egyik szúróját kezdte idézni. (A Korán legközelebbi fordítása, olvasmány vagy írás.) Későbbi elmékedéseit követően is mindig egy-egy újabb szúrárt vitt le magával, amit a mekkaiak nagy érdeklődéssel és áhítattal vártak.

Az Írás birtokában Mohamed fokozatosan Mekka, majd a félsziget arabjainak – nem csupán vallási – vezetője lett. Személyes bölcsessége, amit könnyen tudott gyakorlatra váltani, nagyban hozzájárult ehhez (pl. a Kába-szentély felújítása). Annak ellenére, hogy a Talmudban, illetve Tórában és a bibliában gyökerezik, a Korán nem hasonlítható azokhoz. A Koránban meghirdetett iszlám ugyanis nem csupán vallás, hanem ideológia, jog, propaganda, továbbá államszervezeti, gazdasági, társadalmi szabályok is egyben. Lényeges eltérés más egyistenhitek felfogásától, hogy Allah mindenütt meglévő jelenlétét más igazhívők jelenlétében testesíti meg, „Allah szeme mindent lát egy másik muzulmán szemén keresztül”. Ez hatalmas összetartó erőt jelent. Látva, tapasztalva, hogy az Írás rendkívül jól szolgálta a nomád arabok gyors és hatékony társadalomba, illetve társadalmakba szervezését, a próféta követői – Mohamed halála után, a Koránt értelmezve – kidolgozták az iszlám lét öt pillérét. Ezek a hit, a napi ötszöri közös ima, az adó, a böjt (Ramadan), a zarándoklat (hajj, umra). 650 körül a harmadik kalifátus nepotizmusa és hatalmi visszaélései ellen fellépő Khawarij-szekta ezekhez hozzátette még hatodikként, a *dzsihadot*, még pedig a szent harc értelmezésében (teljes intolerancia az iszlámnak az övékétől eltérő felfogásaival szemben), ami

napjainkra szomorú és különös jelentőséget kapott.

Említést érdemelnek még az *assassinok*. A XI. században Kairó és Bagdad rivalizálása termelte ki a síita izmaeliták Nizari-szektájának új doktrínáját: intolerancia a külvilág minden megnyilvánulásával, hatással szemben; minden kívül álló megsemmisítendő ellenség, akik ellen a terrorizmus szent vallási kötelesség. E doktrína szükség szerint életüket is feláldozó harcosai voltak az *assassinok* (arabul *hashshashin*, melynek alapján Marco Polo hasisfogyasztónak tartotta őket, feltételezve, hogy kábítószer hatása alatt követik el kegyetlenségeiket). A XII. században az *assassin* csoportok önálló nemzetségekké, törzssé váltak, erődítményeket építettek vagy foglaltak el Szíria, Irán és Irak területein. Legfontosabb erődítményük a Masyaf volt, ahonnan a törzsfőnök Rashid ad-Din as-Sinan irányította a többi, és gyakorolta hatalmát a térségbeli szultanátusok felett. Az *assassin* hatalomnak a mongolok vetettek véget 1256-ban. Nincs igazuk tehát azoknak, akik – az iszlám védelmében – azt vallják, hogy az iszlám terrorizmus ideológiai talaját adó vallási szélsőségeség a kolonialista/neokolonialista/globalista kizsákmányoló politika és gazdaságpolitika természetes és jogos reakciójaként született.

Nem kell különösebb magyarázat, hogy miért vált az iszlám igen hatékony eszközzé a nagy tömegek kezelésében. Az iszlám Írás akkori, Mohamed szerinti értelmezésében – hangsúlyozandóan – befelé forduló volt, és maximális toleranciát mutatott más egyistenhitek irányában. A hittérítést – az iszlám számára is – kifejezetten tiltotta. Az eredendően „ökomenikus” szentélyről, a Kába-kőről ugyan már Mohamed kinyilvánította, hogy az az araboké *is* (amit később, Mohamed halála után azonban kizárólagossá tettek), de Mohamed idejében a Kába körüli sétálás közben meditálva még megtűrték maguk között a zsidókat is. Mohamed 632-ben bekövetkezett haláláig a Korán értelmezése változatlan maradt, és általánosságban kijelenthetjük, hogy az első átértelmezés csak 700 körül történt. Jeruzsálem 638-ban bekövetkezett – és a kereszties hadjáratokat kiváltó – muzulmán arab elfoglalása és iszlám szent helyé nyilvánítása

azonban előrevetítette a változásokat. A szervezett arab közösségek, (város) államok létrejötte, gazdasági megerősödése elkerülhetetlenül járt bizonyos érdekellentétek kifejlődésével, melyek az egymás közötti fegyveres konfliktusokig is fajult, amik a Korán tanításai szerint megengedhetetlenek. A Korán értelmezésének bizonyos elemei ezért 700 körül kifelé fordulóvá váltak: az egy istenből következően csak egy vallás és egy birodalom létezhet – vallották. Először – elsősorban a pogány környezetben – megjelentek a muzulmán hittérítők. Hatékonyságuk vitathatatlan volt, talán annak is köszönhetően, hogy azokon a helyeken, ahol a békés meggyőzés eredménytelen volt, azt hamarosan követte annak erőszakosabb formája. Későbbi lépésként az így létrejött független iszlám, illetve egyistenhívő országokat meghódítva kiépítették a nagy muzulmán birodalmakat. (Megjegyzendő, hogy az egyetlen iszlám birodalom azonban sohasem valósult meg.) A hódítások sikerei, azok gazdasági eredményei, ideológiai és a társadalmi közérzet szempontjából is igazolták a Korán ilyen értelmezését és az iszlám hívőkben kialakította felsőbbrendűség érzését a nem muzulmánokkal szemben. A megfelelő biztonságérzet következményeként a birodalmak kegyesen megtűrték a meghódított területeken az egyistenhívőket, csupán a pogányokkal szemben voltak kíméletlenek.

A muzulmán birodalmak XVIII. században bekövetkezett hanyatlása, a keresztény győzelmek, az iszlám vereségek, az ipari forradalom (keresztény) sikerei, a tapasztalat, hogy a keresztény gazdaságok követhetetlen és felfoghatatlan sebességgel hagyták maguk mögött az iszlám országokét, sokakban kezdte megkérdőjelezni az addigi iszlám felfogást, illetve felsőbbrendűségi ideológiát. A keresztény gyarmatosítás gyűlöletet váltott ki a keresztényekkel, illetve az iszlám közösségekkel érintkező más vallásokkal szemben. Ezek a tapasztalatok komoly kihívást jelentettek az iszlám ideológusai számára. Fokozódott ez a folyamat a második világháború után, amikor a kommunikáció és a közlekedés fejlődése évszázados lemaradásukat közvetlenül is összehasonlíthatóvá és a hétköznapi emberek számára is tapasztalhatóvá tet-

te. Az iszlám nem ismerhette be „vereségét”. Feléledtek és erősödnek a – terrorizmusnak is ideológiai táptalajt jelentő – szélsőséges nézetek. E nézetek közös nevezője, hogy a fejlett országokban létrejött gazdagság a sátán kihívását jelentik a muzulmánok számára, aminek ellent kell állni, meg kell semmisíteni. A terrorizmust a gyakorlat is igazolta: a gyarmatosítók ellen ez volt az egyetlen sikeres taktika és eszköz. Sajnálatosan ez a felfogás politikai síkon is megjelent: 1998 augusztusában egy Iszlámabadban tartott ulema⁴⁶-értekezleten, amelyen Pakisztán 2700 legfontosabb vallási vezetője vett részt, Nawaz Sharif akkori pakisztáni miniszterelnök kijelentette, hogy az Egyesült Államok és Európa a sátán birodalma, melyek ellen minden igaz muzulmánnak harcolnia kell. Mi több, jelképesen magát a pakisztáni államot is átadta e célból az ulemának. A szélsőséges pakisztáni vallási pártok a pakisztáni nukleáris fegyvert attól kezdve „iszlám bombának” kezdték nevezni. Megjegyzendő, hogy nem alaptalan kijelentés Pakisztánt a terrorizmus egyik melegágyának nevezni. Ez azonban már egy másik gondolatmenet tárgya.

Az iszlám szélsőségesség egy másik gyökere is a nagy muzulmán birodalmak széteséséig nyúlik vissza. Az indiai szubkontinensen és Afrikában azok a szétszórt muzulmán közösségek, amelyek a muzulmán birodalmat képviselték valamikor, és uralták többségi környezetüket, a Songhai- és Mughal-birodalom megszűntével kiszolgáltatott kisebbségi népcsoporttá váltak, amelyek létükért, fennmaradásukért harcoltak. Ezekben az enklávékban teljesen megszűnt a korábbi államszervezet. A törzsi közösségekben élőket a mullahok, a nagyobbakat imámok irányították. A hatalmat két körülmény biztosította számukra, és tette azt vitathatatlaná: az állandó harc miatti rendkívüli állapot, és az, hogy ők „tolmácsolták” Isten akaratát. Ez a kizárólagos joguk természetes volt egy írástudatlan közegben. Az írástudatlanság így hatalmuk biztosítékává is vált. Az általuk szervezett iszlám iskolák ezért egyre kevesebb gondot fordítottak az írás-olvasás tanítására, és egyre többet a hit kinyilvánítására, a

Korán hallás alapján történő értelmezésére. Ennek az értelmezésnek már semmi köze ahhoz, amit Mohamed hirdetett, és ami a Koránban valójában meg van írva. Ma már sok iszlám „világi” iskolában írni és olvasni nem, de fegyvert forgatni azt meg lehet tanulni.

Amikor a huszadik század elején a szubkontinens muzulmán értelmiségi köreiből kezdett kibontakozni egy szekuláris iszlám államban gondolkodó függetlenségi mozgalom, kialakultak a függetlenséget ellenző, ma is létező iszlám vallási pártok, melyek – félve a szekuláris polgári társadalomtól, ahol hegemoniájukat veszthették volna – ellenezték a függetlenségi mozgalom célkitűzéseit, és nem akartak önálló államot. Pakisztánban azóta is ellene vannak minden polgárosodásnak, megakadályoznak minden oktatási és kulturális reformot. Az országban az elemi oktatás ma sem kötelező. Az írástudatlanság 70% fölött lehet.⁴⁷ Ezeknek a pártoknak az iskoláiban tanult a közelmúltban megdöntött tálib vezetés; a Jamiat Ulema-e-Islam dolgozta ki a tálib rendszer „alkotmányát”. Ezek szervezték meg a volt brit gyarmattól független, az 1947-es szétváláskor sem Pakisztánhoz, sem Indiához csatlakozni nem kívánó Kasmír lerohanását. A kasmíri terület felét az iszlám szabadcsapatok már elfoglalták, amikor a kasmíri maharadzsa kérésére az indiai hadsereg állította meg a muzulmán fegyvereseket a mai „ellenőrzési vonal” (Line of Control) mentén. Ezek után a maharadzsanak nem maradt más választása, mint az indiai csapatok által ellenőrzött területtel Indiához csatlakozni. Ezek a pártok hozták létre azokat a terrorista szervezeteket, amelyek ma is harcolnak Kasmír indiai megszállás alatti területén. Ezek a szervezetek (mint más muzulmán terroristák) Isten akaratát végrehajtóknak tekintik magukat, és hitvallásuk szerint a kasmíri harc a világméretű iszlám győzelemért folyó *dzsihad*nak csak pillanatnyi frontja, amint itt győznek, mennek tovább. A győzelmet meg sem várva azonban már is elküldték egységeiket Boszniába, Ko-

⁴⁶ A Koránt értők testülete.

⁴⁷ Hivatalos állami statisztika szerint a férfiak között 53, a nők körében 77%-os az analfabétizmus.

szovóba, ahol – egyelőre tartalékban – ma is ott vannak.⁴⁸

2.2. A terrorizmus egységes felfogása és az ellene folytatott harc elvi lehetőségei demokratikus társadalmi normák keretei között

2.2.1. Mi a terrorizmus?

Ariel Merari, a brit University of St Andrews, Centre for the Study of Terrorism and Political Violence, külső (izraeli) kutatója jóval az amerikaiak szeptemberi hadüzenete előtt – már 1993-ban – a hadviselés egy sajátos formájának nevezte a terrorizmust, illetve az ellene folyó küzdelmet, kiemelve, hogy a terroristák mindig valamilyen fennálló rend, rendszer ellen láznak, azt kívánják megváltoztatni, miközben azt hangoztatják, hogy valamilyen érték védelmében cselekszenek. A lázadásnak eme kivétel nélkül mindig erőszakos formáját a legegyszerűbb, a legolcsóbb megvalósítani, és még öngyilkos akciók esetében is a legkevesebb áldozatot igényli a lázadók részéről.

Merari szerint megnyilvánulások rendkívül széles választéka miatt rendkívül nehéz a terrorizmusra vagy a terrorista cselekményekre pontos meghatározást adni, jóllehet igen sok ország állami intézményei, politikusai, elméleti szakemberei tettek erre kísérletet. (A jogtudomány is adós volt, illetve sokhelyütt még mindig az, mert a terrorista cselekményeket fizikai megvalósulásuk szerint kezelte, amelyek önmagukban, politikai tartalmuktól függetlenül is bűncselekményeket

jelentettek.) E meghatározások mindegyikében fellelhető közös elem a pejoratív értelmezés, az egyet nem értés, továbbá, hogy a terrorizmust technikailag kezelve azt harcmódnak és nem politikai aberrációnak tekintik, bár a terrorizmusnak szinte kivétel nélkül politikai céljai vannak. Rendkívüli módon nehezíti egy általános, nemzetközileg is elfogadható definíció meghatározását az a körülmény, hogy különböző emberek, különböző körülmények között eltérő módon érzékelik, értelmezik és értékelik azt. Egy meghatározás elfogadása ezért még egy szűkebb területen vagy közösségen belül is mindig megegyezés kérdése.⁴⁹ Az amerikai követségek, a jemeni vizeken volt hadihajó, a World Trade Center elleni öngyilkos merényletek egyértelműen terrorista akciónak minősülnek az USA vagy az európai országok felfogása szerint. Ugyanezeket az akciókat azonban az Al-Qaida, a tálibok, a szélsőséges iszlám pártok, vagy egyes muzulmán országok, de még a Nyugat-Európában élő muzulmán közösségek is, az „iszlám elleni összesküvés” folytató, az iszlám egészét támadó(!), azt felszámolni kívánó Egyesült Államok jogos megbüntetésének, a neokolonializmus, az elnyomó globalizmus elleni felszabadító harc egy-egy epizódjának tartják.⁵⁰

A leideni egyetem két kutatója, Alex Schmid és Albert Jongman 109 hivatalos és/vagy tudományos meghatározást gyűjtött össze, és bizonyos százalékokban azokban a következő közös elemeket találták:

- (1) erőszak, rombolás, gyilkosság 83,5%;
- (2) politikai cél 65%;
- (3) megfélemlítés 51%;
- (4) önkényes vagy válogatás nélküli célkiválasztás 21%;

⁴⁸ „Patterns of Global Terrorism – 2000”, Released by the Office of the Coordinator for Counter-terrorism, US Department of State, April 30, 2001;

Magnus Ranstorp and Gus Xhudo: „A Threat to Europe? Middle East Ties with the Balkans and Their Impact Upon Terrorist Activity throughout the Region”, *Terrorism and Political Violence*, Vol. 6, No. 2.

⁴⁹ Ariel Merari: „Terrorism as a Strategy of Insurgency”, *Terrorism and Political Violence*, Vol. 5, No. 4.

⁵⁰ Paul Wilkinson: „The Strategic Implications of Terrorism”, *Terrorism & Political Violence. A Sourcebook*, Edited by M. L. Sondhi. Indian Council of Social Science Research. Har-anand Publications, India, 2000.

(5) áldozatszedés célponthoz nem tartozó kívülállók közül 17,5%.

Íme néhány, a legtöbb nyugati demokrácia által is elfogadott definíció:⁵¹

- * Fehér Ház (USA): *„Erőszak jogtalan alkalmazása vagy azzal történő (jogtalan) fenyegetés személyek vagy vagyontárgyak ellen annak érdekében, hogy azzal politikai vagy társadalmi célokat érjenek el, általában oly módon, hogy a kormányt, személyeket vagy csoportokat megfélemlítéssel arra kényszerítenek, hogy változtatásnak magatartásukon vagy politikájukon.”*
- * A Német Alkotmányvédő Hivatal: *„Politikai célok elérése érdekében folytatott kizárólagos harc, melyet szándékosan mások élete és/vagy vagyona elleni, a büntető törvénykönyv 129a bekezdésében foglalt súlyos bűncselekmények (gyilkosság, emberölés, emberrablás, kínzás, gyújtogatás, robbantás) elkövetése, vagy olyan erőszakos cselekmények révén kívánnak megvalósítani, melyek az előbbi bűncselekmények előkészítését szolgálják.”*
- * A brit törvényhozás: *„Az erőszak politikai célzatú bármilyen formája, melyet azért alkalmaznak, hogy az embereket vagy azok egy csoportját megfélemlítsék.”*

Mint látható, a felsorolt közös elemek első három pontja mindhárom definícióban fellelhető. Azok a definíciók, melyeket társadalomtudósok fogalmaztak meg, az előbbieknél sokkal diverzifikáltabbak, de mind tartalmazzák ezeket a közös elemeket. Talán szükségtelen hangsúlyozni, hogy ezek a demokratikus országokban általánosan elfogadott meghatározások nem feltétlenül találnak konszenzusra a világ minden táján. Hozzá kell tenni azonban azt is, hogy ezek a megfogalmazások szakmai felhasználásra talán még mindig túl általánosak, és nehéz ezek alapján megkülönböztetést tenni a terrorizmus és a gerilla hadviselés, de még a hagyományos háború egyes „szabályos” cselekményei kö-

zött is. E megállapítást talán alátámasztja az amerikai légierő által a második világháború vége felé a japán városokra szórt röpcédulák szövege: *„Ezeket a röpcédulákat azért szórtuk le, mert az önök városa is szerepel ellenállhatatlan légierőnk azon listáján, amelyeket lerombolásra ítéltünk. A bombázások 72 óra múlva kezdődnek. Azért figyelmeztetjük önöket és katonai klikkjüket, mert tudatában vagyunk annak, hogy már semmilyen módon sem állíthatják meg mindent elsöprő erőnket és szilárd elhatározásunkat. Be kívánjuk mutatni, hogy milyen erőtlen a hadseregük akkor, amikor önöket kellene megvédenie. Városaik egymást követő szisztematikus lerombolása mindaddig folytatódik, amíg önök vakon követik katonai vezetőiket.”*⁵²

A japánra ledobott atombombák is tökéletesen beleillenek az előbbi definíciók által meghatározott keretekbe.

1959-ben az akkori világ nagy része által elismert és támogatott algériai felszabadító szervezet, a Front Liberation Nationale (FLN) 16.000 algériait mészárolt le a helyszíneken, és 50.000 további algériait hurcolt el, akik sohasem kerültek elő, csupán azért, mert az FLN megítélése szerint kiszolgálták a franciákat, vagy egyszerűen csak azért, mert – minden aktív tevékenység nélkül – semleges vagy ellentétes álláspontot foglaltak el a függetlenség kérdésében. Azok az országok, amelyeknek politikai érdekeivel egybeesett az FNL harca, mi több támogatták azt, szemet hunytak a terrorista cselekmények felett, és következetesen szabadságharcról beszéltek.⁵³

Perui példa, a Sendero Luminoso szervezet az utóbbi években rendre lemészárolta azokat a falusiakat, akik nem bojkottálták a választásokat.

A szakmai munkában tehát nem használhatunk olyan meghatározást, ami ugyanabba a kategóriába sorolja a hagyományos háború hadviselő nagyhatalmának szőnyegbombázásait és a World Trade Center elleni

⁵² Ibid.

⁵³ Tara Kartha: „Countering Transnational Terrorism”, *Strategic Analysis* (A Monthly Journal of the Institute for Defense Studies and Analyses), February 2000 (Vol. XXIII No. 11).

⁵¹ Ariel Merari: „Terrorism as a Strategy of Insurgency”, *Terrorism and Political Violence* Vol. 5, No. 4.

merényletet. Olyan meghatározásra van szükségünk, melynek koncepciója Ariel Merari szerint valahogy így áll össze: „*egyének vagy csoportok, (de nem államok!) által béke időben, (és nem hagyományos értelemben vett háború idején!) elkövetett erőszakos cselekmények.*” Legjobban közelíti ezt a State Department már szeptember 11-e előtt bevezetett, a Fehér Házéhoz képest újabb definíciója: „*Előre elhatározott és megtervezett, politikailag motivált olyan erőszakos cselekmény, amelyet társadalmon kívüli személyek vagy csoportok vagy titkos ügynökök hajtanak végre, általában abból a célból, hogy a közvéleményt befolyásolják.*”⁵⁴

2.2.2. A terrorista cselekmények alanyai, tárgyai

A meghatározásból kiindulva vizsgáljuk meg, hogy kik lehetnek a terrorista cselekmények végrehajtói, és ki vagy mi ellen irányulhatnak azok. Az egyértelmű, hogy a végrehajtók, személyek vagy csoportok. Még az állami támogatást élvező terrorizmus esetén is (például Líbia, Irak, a volt tálib Afganisztán stb.), így van, mert jelen összefüggésben kizárólag a végrehajtó szervezeteket és személyeket, a végrehajtott cselekményeket, azok ideológiáját és módszereit vizsgáljuk. Az államok saját területükön elkövetett terrorista cselekményeit, mint az állami diktatúra fizikai megnyilvánulásait vagy államok más országok elleni ilyen cselekményeit, mint háborús, vagy háborút provokáló agressziót, diverziót nem tekintjük vizsgálatunk tárgyaként.

A személyek vagy csoportok más személyek elleni erőszakos cselekményei politikai motiváció nélkül általában „csak” bűncselekmények. A politikai motiváció ebben az esetben magába foglalja az etnikai, vallási, ideológiai és egyéb társadalmi (környezetvédelem, állatvédelem, abortusz ellenesség stb.) mozgatóerőket is.

A „vigilantizmus” a jogosnak vélt bosszú, vagy az élet és vagyon éber és fizikai erőszakot alkalmazó magánvédelme határesetet képez. A személy vagy személyek elleni terrorista cselekmény viszont csak közvetlen fizikai megnyilvánulásában tekinthető személy(ek) elleninek, mert a politikai motiváció azt jelenti, hogy a személyt vagy személyek csoportját valamely támadott (az előbbi szélesebb értelemben vett) politikai intézmény vagy objektum képviselőjeként választották célpontul. Elméletileg tehát a támadás az ellen irányul, amit a megtámadott képvisel. Ez a „képvislet” gyakran közvetett, nehezen követhető. Az Algériába, Izraelbe látogató turista – amiért elismeri, jelenlétével erkölcsileg, költsékesével anyagilag támogatja – a megsemmisítendő államot, annak normális működését képviseli, ezért támadható.⁵⁵ (A célpont kiválasztását később részletesebben is áttekintjük.) Egy állam ellen irányuló terrorista cselekmény tehát megnyilvánulhat nemzeti jelképek, állami (társadalmi, közforgalmi, ipari) objektumok vagy az állam képviselői, az állam polgárai, odalátogató külföldiek elleni támadások formájában.⁵⁶ Az objektumok elleni támadás azonban majdnem minden esetben személyek ellen is irányul (például repülőgépek, repülőterek, World Trade Center).

A puccs, a lázadás, a felkelés, a gerillaháború cselekményeit – még ha politikailag motiváltak és erőszakosak is – nem tekintjük terrorizmusnak, azok relatív nyíltsága miatt. Ugyanakkor azonban ezeknek lehetnek terrorista akciói, vagy összefügghetnek terrorista akciókkal oly módon például, hogy terrorista cselekmények sorozatával bizonyítják az uralmon lévők kormányzási alkalmatlanságát. A terrorizmus szorosabb kapcsolatot a gerillaháborúval mutat, mert annak számos epizódja terrorista cselekmények formájában nyilvánul meg. A terminológia használata is elmossa a határokat. Azok, akik szimpatizál-

⁵⁴ Ariel Merari: „Terrorism as a Strategy of Insurgency”, *Terrorism and Political Violence*, Vol. 5, No. 4.

⁵⁵ Magnus Ranstorp: „The Strategy and Tactics of Hizballah's Current 'Lebanonization' Process”, *Mediterranean Politics*, Vol. 3, No. 1., (Summer 1998).

⁵⁶ C. J. M. Drake: „The Role of Ideology in Terrorists' Target Selection”, *Terrorism and Political Violence*, Vol. 10, No. 2., (Summer 1998).

nak bizonyos terroristákkal, vagy akik érdekében azok cselekszenek, azok sohasem nevezik az elkövetőket terroristának, maximum gerillának, de legtöbbször felszabadító- vagy szabadságharcosnak. Húzható azonban éles határ eme négy rokon, vagy a terrorizmussal összefüggő cselekmény és maga a terrorizmus között:⁵⁷

- (1) A terroristák maguk sohasem akarják a politikai hatalmat megszerezni, azt maximum csak át kívánják játszani (ez még Osama-bin-Laden esetében is igaz).
- (2) Továbbá, a terroristák nem akarják egy terület ellenőrzését tartósabb időre megszerezni, úgy ahogyan azt még a gerillák is teszik. A terroristák azon akarátanak, hogy eltérítsék, megváltoztassák egy népesség politikai szándékát, mi több meggyőződését, nincsenek demarkációs vonallal körülrajzolható határai. Az természetesen igaz, hogy egy területet ellenőrző politikai formáció szerezheti meg, és építheti fel hatalmát terroristák támogatásával. Az is igaz azonban, hogy az ilyen kormányzatok a legtöbb esetben nem tudják magukat függetleníteni ezektől a terrorista szervezetektől, még kevésbé tudják azokat ellenőrzésük alá vonni vagy felszámolni (pl. a Palesztin Önkormányzat vagy a pakisztáni kormányok egész sora).
- (3) A terroristák mindig egyedül vagy néhány fős csoportokban hajtják végre akcióikat, és utána – ha képesek arra – visszavonulnak. A nem terroristának tartott cselekmények végrehajtói nagyobb, esetleg katonailag szervezett egységekben támadnak és harcolnak, majd elért pozícióikat meg kívánják őrizni, (katonai, állami, politikai stb.) szervezeteiket kiépítik.

2.2.3. Célpontkiválasztás⁵⁸

A terrorista cselekményekkel szembeni megelőző intézkedések megtervezésekor, illetve megszervezésekor tisztában kell lenni azzal, hogy milyen megfontolás alapján választják ki célpontjaikat. Ezen megfontolások alapvetően az egyes terrorista csoportok sajátosan értelmezett ideológiáján nyugszanak. Ennek alapján határozzák meg az általuk jogosnak titulált célpontokat. Ezzel igazolják terrorcselekményeik erőszakosságát és brutalitását. Ez az ideológia segíti őket abban, hogy a felelősséget áthárítsák áldozataikra vagy az általuk képviselt valamilyen külső tényezőre, annak alapján, hogy a megtámadott volt a kezdeményező, az alkalmazott először erőszakot, amit meg kell torolni.

A terrorista csoportok általában egyéni ideológiákat dolgoznak ki, azokat azonban lehet kategorizálni. Megkülönböztethetünk etnikai, vallási, szeparatista, kommunista, fasiszta, nacionalista, antiimperialista, globalizációellenes, környezetvédő stb. ideológiákat. Külön kategóriát képvisel a szervezett bűnözés, amelyik a szervezet belső fegyelme és összetartása, tevékenységi körének kiterjesztése, az ellene irányuló állami intézkedések megtörése céljából hajt végre terrorista cselekményeket.

A célpont kiválasztásánál a terroristák megkülönböztetik a fizikai és pszichológiai célokat. A fizikai célpont általában csak képviseli a pszichológiaiakat. A megtámadott konkrét, fizikai célpont ritkán esik egybe (legtöbb esetben nem is eshet egybe) a pszichológiaiakkal. A World Trade Center csak fizikai célpont volt, a pszichológiai az iszlámellenes amerikai imperializmus, a neokolonializmus és a globalizáció.

A fizikai célpont kiválasztásánál fontos szempont, hogy az olyan érzékenyen érintse a támadott pszichológiai célt, hogy az a terroristák által elvárt módon reagáljon. A WTC példájánál maradva, a terroristák egy olyan,

⁵⁷ Paul Wilkinson: „The Strategic Implications of Terrorism”, *Terrorism & Political Violence. A Sourcebook*, Edited by M. L. Sondhi. Indian Council of Social Science Research. Har-anand Publications. India, 2000.

⁵⁸ C. J. M. Drake: „The Role of Ideology in Terrorists' Target Selection”, *Terrorism and Political Violence*, Vol. 10, No. 2. (Summer 1998).

vagy hasonló amerikai reakciót kívánhattak kiprovokálni, ami bekövetkezett, és amelynek révén a terroristák bizonyítani tudják, hogy az USA valóban az iszlám megsemmisítésére törekszik. Tulajdonképpen a válaszcsepásokkal igazolják az azt kiváltó tettük jogosságát.

A terroristák fizikai célpontkiválasztásánál gyakori, hogy a fizikai célpont nincs közvetlen kapcsolatban a pszichológiával. Az izraeli utcákon megölt áldozatok igen ritkán állami alkalmazottak vagy erőszak-szervek tagjai, sőt olykor külföldiek is. A pszichológiai célpont viszont Izrael állam maga, annak gazdasági és politikai stabilitása. Még lazább volt a két célpont kapcsolata az 1970-es években a Kaliforniában működő Symbionese Liberation Army esetében, amelyik azért gyilkolt joghallgatókat, mert azok „piszkos tőkés nagyvállalatoknál vagy az imperialista, neokolonialista amerikai államapparátusban dolgoznának majd, erősítve azok rendszerét.”

A fizikai és pszichológiai célpontok közötti kapcsolat lazasága vagy látszólagos teljes hiánya ellenére lehetséges az egyes eltérő típusú és ideológiájú terrorista csoportok célpontkiválasztásában megkülönböztetéseket tenni.

2.2.4. *Módszer és cél*⁵⁹

A terrorista csoportok általában nemzeti felszabadító szervezeteknek, társadalmi, gazdasági, vallási, imperialista elnyomás – vagy ezek kombinációja – ellen küzdő harcosoknak tekintik magukat. A barikád innenső oldalán lévők azonban egyszerűen terroristává degradálják azokat. A napi politikában, médiában a „terrorista”, illetve a „szabadságharcos” ezért, a nézőpontból kiindulva, általában egymás ellentétéként jelenik meg, ami súlyos logikai tévedés. Nyugati szakértők már a nyolcvanas években hangsúlyozták a filozófiai, logikai, etimológiai különbséget a terrorista és a szabadságharcos között. Rámutat-

tak, hogy bizonyos emberi magatartásformák különböző aspektusairól van szó: a terrorizmus módszer, a szabadságharc viszont cél. Politikai függetlenségért, társadalmi, gazdasági, vallási, etnikai, környezetvédelmi, abortusz elleni, állatvédelmi stb. célokért lehet harcolni a terrorizmus módszereivel is, de lehet más, a fizikai erőszak alkalmazásától mentes módon is.⁶⁰

2.2.5. *Moralitások*⁶¹

Gyakran felmerül a kérdés, hogy milyen morális megfontolások merülnek fel a terroristák részéről egy célpont kiválasztása, majd a célpont ellen kivitelezett támadás végrehajtása során. Célja-e egy terrorista támadásnak az áldozatszedés a célponthoz nem tartozó kívülállók közül? A válasz nem egyértelmű. A nemleges válasz híveitől hallani Kaliajev orosz terrorista esetét, akit pártja, az orosz Társadalmi Forradalom Pártja azzal bízott meg, hogy 1905. február 2-án bombamerényletet hajtson végre Szergej nagyherceg ellen. Minthogy azonban a tett tervezett színhelyén a nagyherceg két kisgyerekével együtt jelent meg, Kaliajev a merényletet két nappal későbbre halasztotta, amikor is az ő kimentésére szervezett akció már nem működhetett. A sikeres merénylet után ezért őt elfoghatták, és kivégezték. Ezt a példát a mai terrorista szakértők többsége nem tekinti annak bizonyítékának, hogy a terroristáknak lennének az általános közfelfogás szerinti erkölcsi megfontolásaik. Először is azért, mert az adott akció terrorista jellege ellenére, a mögött nem terrorista szervezet, hanem egy olyan politikai párt állott, amelynek a cárizmus megdöntése mellett a hatalom megszerzése is célkitűzéseik között szerepelt, mely utóbbi a terroristákra nem jellemző. Másodszor pedig azért, mert a mai terrorista támadások konkrét politikai célja mellett szándék a megfélemlítés is. Nem beszélve arról, hogy például egy

⁶⁰ Anatol Lieven: „Europe's Security Starts Close to Home”, *Financial Times*, January 27, 2002.

⁶¹ Ariel Merari: „Terrorism as a Strategy of Insurgency”, *Terrorism and Political Violence*, Vol. 5, No. 4.

⁵⁹ Ariel Merari: „Terrorism as a Strategy of Insurgency” *Terrorism and Political Violence*, Vol. 5, No. 4.

etnikai célpont esetén mindenkit „jogos” megölni, aki az adott, célpontul választott etnikumhoz tartozik. Ugyanakkor azt is látni kell, hogy a legvisszataszítóbb, legvéresebb esetleg logikátlanak tűnő terrorista cselekményeket is hőstettnek, valaminek jogos és erkölcsös reakciójaként értékelhetnek valakik, valahol. Ezért értelmetlennek tűnik a terrorizmus erkölcsiségét keresni. Az erkölcs egyébként sem más mint egy társadalom vagy inkább társadalmi csoport egy adott helyen és adott időben követett írott és íratlan magatartási szabályainak összessége.

2.2.6. *A terrorizmus sikerfilozófiája*⁶²

Célszerű megvizsgálnunk azt is, hogy mit tekint a terrorizmus sikernek, hiszen a különböző terrorista szervezetek általában nem érik el az általuk deklarált célkitűzéseket. Kimondhatjuk talán azt is, hogy külső, más állam vagy államok által nyújtott segítség nélkül egyáltalán nem. (Példa erre az 1948 előtti izraeli terrorizmus sikere.) Mi tartja, tartotta életben az olyan terrorista szervezeteket mint a német Vörös Hadsereg Frakció (Baader–Meinhof-csoport), amelynek a létszáma mindössze 30 fő körül alakult. Hihettek abban, hogy megdöntik a társadalmi rendszert Németországban? Ez a kérdés még a legnagyobb terrorista szervezetek esetében is fontos.

A választ a legcélszerűbb először pszichológiai síkon keresni. A terroristának általában természetfeletti erőt kell éreznie. Azt, hogy nálánál fizikailag sokkal erősebbel vette fel a harcot, mégpedig nem eredménytelenül, mert félelmet és riadalmat váltott ki annak soraiban; akciójával felfordulást és káoszt keltett, még ha átmeneti időre is. Ez az érzet már önmagában is sikerélmény. Erre épül a terrorista akciók taktikája is. Még a hagyományos hadviselésben is igen ritka a tényleges erők fizikai összemérése. A szemben álló felek általában arra törekszenek, hogy magukat különböző taktikai és stratégiai módszerekkel erősebbnek állítsák be; hogy az

ellenfelet olyannyira megfélemlítsék, hogy azzal ellenálló erejét felmorzsolják; hogy a tényleges fizikai szükségletnél kisebb saját erővel az ellenség soraiban vagy hátszországában a lehető legnagyobb pusztítást éri el. Ez fokozottan érvényes a terrorizmusra.

A terrorista nem törekedhet az erők fizikai összemérésére még a leggyengébb kormány reguláris vagy biztonsági erőivel sem, és azt nem is teszi. Arra törekszik csupán, hogy ezek soraiban félelmet, bizonytalanságot keltsen; hogy a közvélemény hangulatát – megfélemlítéssel, ellenszenv vagy a gyengeség, illetve a hatástalanság érzetének keltésével – a kormányintézmények ellen fordítsa; hogy magába a kormányba vetett bizalmat is megrendítse; hogy annak alkalmatlanságát bizonyítsa.

A terrorizmus filozófiája szerint a tettek propagandája a leghatásosabb fegyver egy cél elérése érdekében. Ebben a vonatkozásban azonban igen gyakran válik az eszköz (egy terrorista cselekmény) magává a céllá. A végrehajtó személyek számára leggyakrabban életcéllá. Korábban (XIX. sz.) ez általában állam-, illetve kormányfők, kiemelkedő politikusok, más neves személyiségek meggyilkolását jelentette. Ma már a legtöbbször a mennél nagyobb számú áldozatszedés, és ennek megfelelően a mennél nagyobb média-visszhang a cél, ami napjainkban viszonylag könnyen elérhető.

Önálló céllá válhat a megfélemlítés. Az nem igen fordult elő, hogy egy kormány lemondott volna a tagjait vagy kiszolgálóit ért terrorista merényletek hatására, azonban az igen, hogy az adott kormány egyes intézkedéseiben negatív vagy pozitív értelemben változtatott. Igen gyakran használják a megfélemlítést tömegek befolyásolására. Példa erre az 1959 előtti francia Algériában az FLN már említett terrorja, amit az algériaiak ellen azért folytattak, hogy a lakosságnak a függetlenség szempontjából semleges vagy közömbös többségét a maguk oldalára kényszerítsék. A franciák elleni terrorcselekmények kifejezetten a megfélemlítést szolgálták. Az 1936–39-es palesztinai arab lázadás idején a terroristák minden olyan arabot lemészároltak, akik a városi muzulmán kispolgárság fejfedőjét, a

⁶² Ibid.

tarboosh-t és nem a *kaffiyah*-t viselték. 1955-ben az előbbi FLN minden dohányzáson rajtakapott személynek kivágták az ajkait.

Hangsúlyozottan kiemelendő a terrorista akciók provokatív célja. Elsősorban a latin-amerikai, magukat városi gerilláknak nevező terrorista szervezetek alkalmazták a módszert: terrorista akciókkal egyre erősebb kormányreakciókat kiváltani, melyek természetes velejároként korlátozták a demokratikus polgári jogokat, erősítették az állam elnyomó funkcióit, viszont kiváltották az ártatlan állampolgárok ellenérzését. A terroristák azt várták, hogy az általános polgári elégedetlenség majd egy olyan (kommunista) kormány hatalomra jutását segíti elő, amelyet ők szerettek volna. Hasonló volt az Al-Fatah filozófiája is. Khaled al-Hassan, a Fatah főideológusa írta: *„A fegyveres harc filozófiája az akció-reakció elvére kell épüljön: Olyan akciókat kell végrehajtanunk, melyre Izrael nem reagálhat másként, csak oly módon, ami kiváltja az arab államok hadba lépését Izrael ellen. Amennyiben az arab államok nem kezdenének háborút támogatásunkra, akkor az arab népek felháborodása kényszeríti ki az arab kormányokból, hogy támogassanak bennünket. Az egész nemzet harci szellemét az általános felkelés szintjére kell felszítanunk.”*⁶³

Ez a provokatív cél általában együtt jár a káosz stratégiájával: Az általános zűrzavart olyan szintre emelni, amiben egy erőskezü kormány színrelépése már az addig közömbös állampolgár számára is megváltást jelent. (Pakisztán példája: a hatalomra kerülést segítő terrorista szervezeteket ugyanaz a kormány már nem tudja megfékezni.) Egy kormány teljes intézményrendszerével történő lecserélésénél egyszerűbb azonban a káosz megszüntetésére tett intézkedésekkel elégedetlen intézményt (pl. hadsereg vagy biztonsági erők) vagy szövetséges pártot leválasztani a kormányról, azt ellene fordítani (azzal esetleg titkos háttér szövetséget kötni).

Az eddig felsorolt esetekben a terrorista szervezetek érhetnek és értek is el sikereket, de ezek a sikerek – jóllehet a szervezet fennmaradásához elégségesek – csak taktikai sikerek, és nem tekinthetők stratégiaiainak, nem jelenti a meghirdetett hangzatos nagy célok megvalósítását. Célszerű ezért azt is megvizsgálni, hogy értek-e el terrorista szervezetek stratégiai sikereket.

Kezdjük a már említett izraeli példával. 1948 előtt a britek terrorista szervezetekként kezelték a különböző fegyveres szervezeteket, amelyek – egyértelműen – a terrorizmus eszközeivel és módszereivel harcoltak a zsidó állam létrejöttéért. Izrael állam létrejötte azonban mégsem tekinthető egyszerűen a terrorizmus győzelmének. A zsidó szervezetek ugyanis megjelentek a nemzetközi politika színterén is, ami a terrorista szervezetekre általában nem jellemző, és a fegyveres harc is átalakult, kilépett a terrorizmusra jellemző keretek közül. Ezen a nemzetközi politikai színtéren viszont megjelentek a polarizálódás jelei, színre lépett egy új, győztes nagyhatalom, a Szovjetunió, amelyik politikai súlyát latba vetve támogatta a zsidó állam létrejöttét. (Megjegyzendő, hogy ez a később kibontakozó hidegháborús szovjet kül- és belpolitika szempontjából egyaránt végzetes hibának számított. Ugyanilyen – saját szempontból tekintve is – hiba volt a későbbi keleti blokk által követett, az akkori gyarmatokon kibontakozott nemzeti felszabadító mozgalmakkal kapcsolatos külpolitika, amelyik nem volt képes pragmatikus módon átlépni a kommunizmus ideológiai korlátjain, s ezért az imperializmus minden ellenségét saját természetes szövetségesének tekintette.)

Ez a szovjet külpolitika évtizedeken át végig kísérte nem csupán a nemzeti felszabadító mozgalmaknak, hanem minden olyan terrorista szervezetnek a működését is, amelyik nyugati riválisai ellen lépett fel. Ezeknek nem csupán politikai, hanem gazdasági és fegyveres támogatást is nyújtott. Ezzel a politikával nagymértékben hozzájárult a mai polarizáció, az Észak–Dél-feszültség kialakulásához. Az Egyesült Államok hasonló hibákat követett el, például az afganisztáni

⁶³ H. M. Cubert, 'The Militant Palestinian Organizations and the Arab-Israeli Peace Process', *Terrorism and Political Violence*, Vol. 4, No. 1. (Spring 1992).

mudzsahedinek⁶⁴ Szovjetunió elleni felfegyverzésével és sokoldalú támogatásával, mert ezzel megteremtette saját terrorista ellenségét is.

A terrorista szervezeteknél maradvá megállapítható, hogy stratégiai céljaikat csak azok a szervezetek tudták megvalósítani, amelyek az antiimperialista, gyarmatosítás elleni ideológiával, külföldi hatalom elleni felszabadító harcként jelentek meg. Azok is csak úgy, ha a terrorista akciók különböző ideig tartó sorozata után kiléptek a terrorizmus keretei közül, általános gerilla hadviselést kezdtek, és azzal párhuzamosan megjelentek a politikai színtéren is. Legjobb példa ezekre a ciprusi *Ethniki Organosis Kypriahou Agonistonnak (EOJ)* és a kenyai *Mau Mau*nak a brit gyarmati rendszer ellen folytatott felszabadító küzdelme. Itt rendkívül fontos kiemelni egy újabb szempontot, nevezetesen azt, hogy csak ott érhetek el sikereket – még ha nem is teljesen önerőből –, ahol kizárólag külföldiek ellen folyt a harc. Viszonylag könnyen függetlenné váltak az ilyen, gyarmati státuszban volt francia kolóniák, mint Marokkó, Tunézia, Mali, Madagaszkár. Évekig tartó véres harcot kellett folytatni azonban azoknak a tengeren túli francia „megyéknek” (pl. Vietnam, Algéria), ahol harc folyt a helyiek között is (mivel egy részük francia akart maradni) vagy maguk a franciák között is (a „feketelábú” és a birodalmi franciák között, Algériában). Semmi esélyük sem volt, és a mai napig sincs esélyük eredményt elérni azoknak az „antiimperialista” terrorista szervezeteknek, melyek belülről kívánják egy ország társadalmi berendezkedését, politikai rendszerét megváltoztatni, vagy azoknak a szakadár mozgalmaknak, amelyek ugyanezt az ország egy részén, attól elszakadva kívánják megvalósítani (pl. Action Directe, Red Army Faction, ETA).

Meg kell ismételnünk azonban, hogy ezek a felsorolt „sikerpéldák” nem tekinthetők egyértelműen és kizárólagosan terrorista győzelmeknek. Terrorista sikerekről általában csak részeredményként beszélhetünk. Ezek a következők:

- (1) Bizonyos méretű lakossági támogatás elnyerése, amivel kiszélesíthetik, magasabb szintre emelhetik a terrorista cselekményeket.
- (2) Nemzetközi figyelem felkeltése és egyes esetekben külső (például a volt szovjet, vagy ma is a szélsőséges iszlám) támogatás szerzése.
- (3) Bizonyos engedmények elérése a helyi kormánnyal szemben.
- (4) Nemzetközi elismerés, legitimitás elnyerése (például Kelet-Timor). Attól kezdve viszont már nem „terrorizmus”.

(1) Különbséget kell tennünk szimpátia és támogatás között. Szimpátia nélkül nincs támogatás, de a szimpátia még nem jelent tevéleges támogatást. A szimpátiát a legkönnyebben elnyerni az etnikai-nacionalista vagy vallási (esetleg a kettőt kombináló) jelzőkkel lehet, és ez már önmagában fontos eredmény a terrorista szervezet számára. Ezen túl azonban igen ritkán jutnak, mert a legkülönbözőbb társadalmak egyre szélesedő körében, még az esetleg igazságosnak és jogosnak tartott cél elérése érdekében sem helyesli a közvélemény a terrorizmus módszereinek és eszközeinek alkalmazását. Kivételt képeznek ez alól azok az iszlám társadalmak, ahol a lakosság túlnyomó többsége írástudatlan, nyomorban él, és a terrorista cselekmények nem ellenük, hanem kifelé, más vallású és náluk jobb körülmények között élők ellen irányulnak, ahol a vallás szélsőséges hirdetői (és nem maga a vallás!) a támadott célpontot teszi felelőssé társadalmuk hátrányos helyzetért, és ahol az általános műveltség alacsony szintje miatt nem kérdőjelezi meg a szélsőségesség hirdetőinek igazát.

(2) A nemzetközi figyelem felkeltése a média modern eszközei, lehetőségei és (nem minden esetben) kritika nélküli törekvései, stílusa miatt, viszonylag könnyű dolog. Ezt azonban követnie kellene a nemzetközi szimpátiának, mi több, a kívülről jövő támogatásnak. Innen már hasonló a helyzet az előbbi pontban kifejtettekhez, azzal a különbséggel, hogy az ügy megítélését befolyásolják nemzetközi politikai összefüggések, etnikai, illetve országok közötti viszonyok. A terrorizmus

⁶⁴ harcos, szabadságharcos

módszer és eszköztárát a nemzetközi közvélemény általában akkor sem támogatja, ha az ügy igazságát elismeri. Ebben az esetben is különbséget kell tenni azonban a vallási (manapság általában az iszlám) és az egyéb ideológiai motiváltsággal működő terrorizmus között. Az iszlám terrorizmus esetében gyakori, hogy egyes – főleg nem kielégítő társadalmi támogatottsággal rendelkező – kormányok, belső békéjük biztosítása érdekében, támogatást nyújtanak bizonyos terrorista szervezeteknek. A bipoláris világban tipikus jelenség volt, hogy kormányok nyíltan vagy titokban támogattak terrorista szervezeteket a rivális hatalmak pozíciójának gyengítése, saját érdekszférájuk kiterjesztése érdekében. (Pakisztán mindkét utóbbira jó példa: Nem volt még olyan kormánya ennek az országnak, amelyik hatalomra tudott volna kerülni, és azt meg tudta volna tartani a Kashmirban működő terrorista szervezetek támogatása nélkül. A terrorizmusra épülő tálib kormányt is Pakisztán juttatta hatalomra Afganisztánban, mert annak révén kívánta befolyási övezetét kiterjeszteni az iszlám Közép-Ázsiára. Azt, hogy a jelenlegi pakisztáni kormányt hogyan ítéljük meg, az külön elemzés és vita tárgya kellene legyen.) Egyes kormányok adott terrorista szervezetekkel kapcsolatos véleménye és viszonya megítélésénél azt is szem előtt kell tartanunk, hogy „politikusabb” egy terrorista szervezetet megtűrő, elismerő, mi több támogató kormány részéről azt kinyilvánítani, hogy egy „igaz ügyet” támogat, mint azt beismerni, hogy nyomás alatt cselekszik. (A pszichológiában ismert kognitív disszonancia eme társadalmi szintű megnyilvánulása hosszabb távon ugyanúgy nem tartható fenn, mint ahogyan egy individuum esetében sem.)

(3) Sikeres terrorista szervezetként kezelhetjük tulajdonképpen az ETA szervezetet, amelyik több évtizedes terrorista cselekmények eredményeként autonómiát harcolt ki a baszk területek számára.

(4) Előfordul, hogy terrorista szervezeteknek jelentős patrónusa akad, aki vagy ami jelentősen hozzájárulhat a meghirdetett célkitűzések eléréséhez. A valamikori Moszkvát és a varsói szerződés tagállamait már említettük más összefüggésben. A Palesztin Fel-

szabadítási Fronttal (PLO) kapcsolatban azonban ezt újra meg kell tenni. A volt szocialista országok következetesen felszabadító szervezetként kezelték, akkor amikor 1968 és 1973 között a nyugati országok a legveszélyesebb terrorista szervezetként tartották számon, és nem alaptalanul. 1973-ban azonban új patrónusa támadt az OPEC (*Organization of Petroleum Exporting Countries*) arab tagországaiban. Ennek eredményeként 1974-ben Yasser Arafat már meghívást kapott az ENSZ közgyűlésére, amit ENSZ-megfigyelői státusz, majd később a palesztin autonómia követett. A palesztin nép sorsa semmivel sem volt jobb vagy rosszabb a kurdokénál, a kasmíriakénál, a törökországi örményekénél vagy a szikhekénél. A nemzetközi politika színterén azonban a PLO nagyobb jelentőséget kapott, jelentős külső támogatással kiemelkedett a terrorista szervezetek közül, jóllehet leány- és testvérszervezetei terroristák maradtak, és azoktól nagymértékű függésben van továbbra is.

Eddigi eszmefuttatásunk eredménye viszonylag szegényes: rögzített paraméterek és leírások alapján nem lehet pontosan tudni, hogy mi a terrorizmus. A legprecízebb és legkörültekintőbb tudományos vagy politikai definíció sem tudja pontosan és általános érvénnyel – az ellenérdekelt oldalak mindegyike számára elfogadható módon – meghatározni, hogy egy, a valóságban jelentkező szervezet vagy cselekmény terrorista-e. A valóság mindig túl gazdag ahhoz, hogy a minden részletére érvényes definíciót és a minden elemét magába foglaló kereteket előre meg lehessen határozni. Utólag ez könnyebb, de a valóság nem ismétli önmagát. Egy esemény legelőször is politikai állásfoglalás kérdése. Ami az egyik oldalról nézve terrorizmus, az az ellenérdekelt oldalról tekintve valamilyen magasztosabb értékeket képviselő dolog. Egy terrorista szervezet felszámolását vagy a terrorista cselekmények elhárítását célzó intézkedések megtervezése, illetve megszervezése idején ezt nem szabad figyelmen kívül hagyni, mint ahogyan azt a körülményt sem, hogy a terrorizmus és a gerilla-hadviselés igen gyakran kevert formában jelentkeznek.

Az eddig ismertett elméletek és gyakorlati közelítések még tükrözik a két szuperhatalom idején volt rivalizációt. A világ politikai egyensúlyának megváltozásával változóban van a terrorizmus arculata. Jószerivel eltűntek a marxista, kommunista jelszavak mögé húzódó terrorista szervezetek, és előtérbe kerültek a vallási szélsőséges vagy az etnikai hovatartozás ideológiáját használók. Az ellenérdekelt nézőpontok között húzódó választóvonal az Észak–Dél-polarizációval irányt változtatott.

Az amerikai Paul Wilkinson 2000-ben kiadott *Terrorism & Political Violence*⁶⁵ című kiadványban újabb definíciót tett közzé: „A terrorizmus a politikai erőszak különleges formája. Az nem filozófia vagy politikai mozgalom. A terrorizmus fegyver és/vagy módszer, amelyet a történelem folyamán államok vagy államok alá tartozó, avagy nemzetközileg szervezett, továbbá egyes országokon belül működő csoportok, személyek egyaránt használtak vagy alkalmaztak a legkülönbözőbb politikai célok elérése érdekében, amelynek öt főbb jellegzetessége állapítható meg: 1) Szélsőséges megfélemlítés céljából alkalmazott erőszak, melyet előre megterveztek és megszerveztek. 2) Az erőszak a lakosság sokkal szélesebb körét célozza, mint csupán a cselekmény közvetlen áldozatait, és magát a közvéleményt kívánja befolyásolni. 3) Természetéből adódóan véletlenszerű és szimbolikus célpontokat is támad, beleértve kívülállókat, ártatlan civileket. 4) Az egész társadalom által érzékelt erőszakos cselekmények sértik a társadalom általános és jogi normáit, és megbotránkoztatják az embereket. 5) Bizonyos politikai magatartásra kíván hatást gyakorolni annak megváltoztatása érdekében.”

A terrorizmus ezen meghatározása nem sokban különbözik a korábbiaktól, csupán abban, hogy bevonja az abban történő állami szerepvállalást, továbbá hangsúlyt helyez az esetleges nemzetköziségre. Ennek alapján a terrorizmus típusai a következők: (1) állami, (2) állam által támogatott belföldi vagy hatá-

ron túli vagy nemzetközi, (3) állam által nem támogatott belföldi vagy határon túli vagy nemzetközi.

Nem vitatott, hogy igen nagy szükség lenne a terrorizmus mibenlétének nemzetközileg elfogadható általános meghatározására, amit az Iszlám Konferencia Szervezetének a „terrorizmus elleni küzdelemmel kapcsolatos álláspont és a szeptember 11-i támadást követő helyzetben a muzulmánokat és az iszlám országokat sértő fejlemények” megvitatására összehívott 2002. április 1–3-i külügyminiszteri értekezlete is követel.⁶⁶

A Szovjetunió és a varsói szerződés megszűntével lényegesen csökkentek vagy meg is szűntek az állami és az állam által támogatott terrorizmus szuperhatalmi rivalizáció táplálta, ellenérdekű ideológiákon nyugvó formái, de felerősödtek a vallási, az etnikai orientációjú, valamint az Észak–Dél-ellentétet jelentő, a neokolonializmus és a globalizáció, azaz a kialakult „világrend” ellen lázadó formák, mely utóbbiak ideológiája még nem kristályosodott ki teljes mértékben. A mai neokolonializmus-ellenesség már nem a különböző marxista csoportok neokolonializmus-ellenessége. (Hangsúlyozandó, hogy az Egyesült Államok elleni terrorista cselekmények nem tekinthetők a terrorizmus külön kategóriájának – még akkor sem, ha az USA ezt úgy tekinti. Elméletileg közelítve, ugyanis, az Egyesült Államok szimbolikus jelentősége miatt vált a terrorizmus célpontjává.)

⁶⁶ Az értekezlet záródokumentumából („Kuala Lumpur Declaration on International Terrorism”) azonban az is nyilvánvalóvá válik, hogy ilyen definíció egyelőre (vagy egyáltalán?!) nem született meg. A terrorizmussal foglalkozó nyilatkozat például nem foglalkozik a World Trade Center elleni terrortámadással, csupán a „muzulmánokat és az iszlám országokat sértő fejleményekkel”, amelyek a „szeptember 11-i támadást követően” alakultak ki. A Közel-Kelet kapcsán a palesztin nép függetlenségéért, illetve a Jeruzsálem fővárosú önálló palesztin államért folyó harcában minden eszközt jogosnak, törvényesnek ítélt, és csak az izraeli katonai reakciókat minősíti terroristává. Egyértelmű, hogy nem jöhet létre nemzetközi konszenzus egy olyan meghatározás esetében, amelyik aszerint minősít egy cselekményt jogos küzdelemmé vagy terroristává, hogy az ki vagy mi ellen irányul.

⁶⁵ Centre for the Study of Terrorism and Political Violence, University of St Andrews, Scotland.

Könnyű felfedezni bizonyos logikát a terrorizmus orientációváltásában. Az 1990-es évtizedet megelőző időszakban a szekuláris, valamilyen marxista ideológia talaján álló szervezetek könnyen találtak tekintélyes patrónust a varsói szerződés tagállamaiban. Azóta azonban könnyebb állami támogatót találni azoknak a szervezeteknek, amelyek vallási – alapvetően iszlám – talajon, az isteni igazságszolgáltatás és a vallás (az iszlám) védelme jegyében folytatják terrorista cselekményeiket. A vezető iszlám államok jelentős anyagi eszközökkel rendelkeznek vallásuk nemzetközi elfogadtatása, védelme és terjesztése céljára. Templomokat, egyházi és kulturális központokat építenek szerte a nem iszlám világban. Ezeket az intézményeket jól képzett személyzettel látják el. Gondoskodnak intézményeik és az ott dolgozó személyzet fenntartásáról, ellátásáról. Mindez az iszlám előírásaiból fakadó kötelességük. Tekintettel arra, hogy az iszlám terrorizmus a hit védelmezőjeként és isten akarata végrehajtójaként lép fel, ezeknek a szervezeteknek a támogatása ugyanúgy „kötelességük”, nem beszélve arról, hogy nem is tekintik azokat terrorista szervezeteknek. Hozzá kell azonban tenni, hogy az esetek többségében nem közvetlenül az állam, hanem az annak területén működő egyházi intézmények nyújtják a támogatást. Más kérdés, hogy lelepleződés esetén a nemzetközi közvélemény előtt a kormányok tagadják, hogy közülük lenne e támogatáshoz.

Talán felesleges hangsúlyozni, hogy az iszlám terrorizmus vallási jelszavai mögött jól felfedezhetők a politikai célok:

- * Az Al-Qaida terroristáival közvetlenül részt vett a közép-ázsiai gerilla-háborúban, melyeknek célja az ázsiai (volt szovjet) iszlám köztársaságok talibanizálása volt.
- * A GIA vagy AIG (Armed Islamic Group) a szekuláris társadalmi rend felszámolására és egy iszlám állam létrehozására törekszik Algériában. Ugyanezt teszi a Hezbollah Libanonban, és a Hamas Palesztinában.

Több jel utal arra, hogy az utóbbi évtized változásokat hozott a terrorista szerveze-

tek struktúrájában. A terrorizmus nemzetközivé válóban van. Először az által, hogy a különböző országokban működő szervezetek kezdenek szorosabban együttműködni. Másodsorú oly módon, hogy egyes szervezetek különböző országokban hoznak létre alárendelt szervezeteket. Ezeknek a helyi szervezeteknek nincs hagyományos hierarchikus felépítésük, hanem a konspiráció érdekében egymással laza kapcsolatot tartó sejtekből állnak. Erre vonatkozóan egyelőre kevés nyilvános adat áll rendelkezésünkre. A nemzetközivé válás és együttműködés egyik bizonyító jeleként a különböző szervezetek harcmodora kezd azonos – az alábbi csoportokba sorolható – jellegzetességeket mutatni:

- (1) Városközpontokban végrehajtott nagy erejű bombatámadások.
- (2) Alapvető cél a mennél nagyobb számú halálos áldozat.
- (3) Olyan támadások, melyekkel a gazdaság működését kívánják megzavarni.
- (4) Nagyszámú túszedés politikai zsarolás céljából.
- (5) Együttműködés a szervezett bűnözéssel.
- (6) Az elkövető szervezetek kezdik nem felvállalni az elkövetett cselekményeket.
- (7) Véletlenszerű célkiválasztás.
- (8) Gátlástalanság, az elkövető feláldozása (öngyilkos merényletek), készség és képesség tömegpusztító (WMD, *weapons of mass destruction*) fegyver alkalmazására.

Ez utóbbi még az Aum Shinrikyonak a tokiói metróban történt gáztámadása vagy a vitatott biológiai fegyvernek minősülő anthrax levelekben történt terjesztése ellenére is kérdéses. Amennyiben a készséget a gátlástalanság oldaláról közelítjük, az nagy valószínűséggel adott. A vita tárgyát a képesség jelenti, az, hogy

- (a) rendelkezésére állnak-e WMD-fegyverek valamelyik terrorista csoportnak;
- (b) amennyiben nem, érdemes-e beszerezniük;
- (c) képesek-e hozzájutni; és
- (d) képesek-e alkalmazni;

- (e) megvannak-e a szükséges szakembereik;
- (f) vállalják-e a beszerzés, kezelés, szállítás, alkalmazás kockázatait;
- (g) érdemes-e a közel olyan pusztító hatást kifejteni képes olcsó és meglévő eszközöket WMD-re váltani;
- (h) vállalják-e azt a tömeges, a nemzetközi közvéleményben jelentkező ellenszenvet és elítélést, amit a WMD alkalmazása kiváltana; és
- (i) vállalnák-e az egyes államok (vagy nemzetek közösségének) katonai megtorló intézkedéseit.

Mindegyik kérdésre adható kisebb-nagyobb valószínűségű igenlő válasz, de az összesített igen az nagyon minimális. Hozzá kell tenni, hogy mindez a terrorizmus elméleti kutatóinak és a WMD szakembereinek a véleménye. Az, hogy egyes titkosszolgálatok milyen valószínűséget adnak az igenlő válasznak, nem ismert. Annyi bizonyos, hogy a terrorista szervezetek foglalkoznak a kérdéssel; az illegális kereskedelemben szerepelnek WMD-hez alkalmas alap-, illetve nyersanyagok; a nukleáris fegyverek ismert világléltárából hiányzik egy-két nukleáris töltet; Pakisztán nukleáris fegyverkutatásaiból hiányoznak bizonyos adatok; Pakisztán két atomtudósa 2001 nyarán eltűnt.

2.2.7. *Hogyan léphetnek fel a demokratikus társadalmakban a terrorizmus ellen?*⁶⁷

Az eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy egyszerű megoldás nincs! Mielőtt elemeznénk a „lehetőségeket” tekintsük át, hogy a modern (a második világháború utáni) terrorizmus történetében a terrorista szervezetek visszavonulása, megszűnése vagy felszámolása

hogyan, milyen hatásokra következett be:

- (1) Elérték céljukat, ezért megszűntek. Hőssé avatták kádereit, akik többsége legális pozíciót kapott az új államapparátusban. Ilyenek voltak az 50-es és a 60-as években egyes gyarmati függőség ellen harcoló szervezetek Adenban, Cipruson, Algériában vagy a zsidó terrorizmus Palesztinában. Megjegyzendő, hogy több szervezet a belső hatalmi vagy etnikai ellentétek kibontakozásakor újjáéledt.
- (2) Céljukat ugyan nem érték el, de a jól szervezett, kemény és egységes (titkosszolgálati, katonai, rendőri, igazságszolgálati, politikai) állami fellépés hatására túl kockázatosnak ítélték a terrorista cselekmények folytatását. Megjegyzendő, hogy ilyenkor általában csak szüneteltetik a tevékenységet, mint ahogyan azt az IRA tette 1962-ben.
- (3) Túlságosan kemény és általában külföldi segítséget igénylő állami ellenterror megsemmisítette a terrorista szervezetet. Ez történt a Tupamaro szervezettel Uruguayban vagy Ernesto Che Guevara szervezettel Bolíviában. Ezekben az esetekben azonban súlyosan és tartósan sérültek a demokratikus és általános emberi jogok az adott országokban.
- (4) Az állam olyan nagymérvű engedményeket tett, amivel gyakorlatilag kifogta a szelet a terroristák vitorlájából. Például Olaszország 1971-ben autonómiát adott Dél-Tirolnak, értelmetlenné téve a további (osztrák) szeparatista terrorizmust. Ez a módszer azonban másutt nem igazán érvényesült, mert az engedményeket a terroristák gyengeségnek vélték, és maximalizálták igényeiket, felerősítették, kiszélesítették akcióikat. (Jó példa a korzikai, baszkföldi, és palesztin autonómia.)
- (5) A terrorizmus közönséges bűncselekményként kezelve, de arra külön törvényeket alkotva, az államapparátus érintett szervei és a bírói testület tevékenységének összehangolását is jelentő, rendkívül kemény és következetes intézkedésekkel sikerült felszámolni az olasz Vörös Bri-

⁶⁷ Paul Wilkinson: „The Strategic Implications of Terrorism”, *Terrorism & Political Violence. A Sourcebook*, Edited by M. L. Sondhi. Indian Council of Social Science Research. Har-anand Publications. India, 2000.

gádokat és a német Vörös Hadsereg Frakciót. Előbb azonban jól szervezett belpolitikai meggyőzéssel és széles körű propagandával megnyerték a lakosság támogatását és egyetértését a drákói intézkedések bevezetéséhez. A demokratikus polgári- és általános emberi jogok nem sérültek. A problémát ezekben az esetekben az jelentette, hogy – halálbüntetés híján – az elfogott terrorista vezetők a börtönből vagy külföldre szökve a határon túlról tovább irányították a terrorista cselekményeket, mindaddig, amíg a terrorizmus sorkatonáit is mind el nem fogták.

- (6) Egyházak, társadalmi szervezetek, politikai pártok stb. bevonásával történő átfogó össznemzeti politikai kampány, felvilágosító, oktató-nevelő tevékenység eredményeként elméleti szakemberek lehetségesnek tartják a terroristák elszigetelését, de csak határokon belüli terrorizmus esetében. Elismerik ugyanakkor, hogy az sokéves és fáradságos, valamint költséges dolog. A előbbi drákói intézkedések egyidejű bevezetése nélkül ennek a módszernek még nincsenek gyakorlati eredményei.

Az első két pontban ismertetett lehetőségek egy történelmi korhoz kötődtek, ami már nem ismétlődik meg. A harmadik pontbeli módszer demokratikus társadalomban nem megengedhető. A terrorizmus nemzetközivé válásával és vallási ideológiára épülésével a negyedik és ötödik pontok módszerei nem lehetnek igazán hatásosak, legfeljebb csak a határokon belüli terrorizmus esetében. Ez utóbbinál is rendkívül komoly gondot jelent az, hogy mi történjék az elfogott terroristákkal. Nem maradnak ugyanis örökké börtönben, és amennyiben nem bizonyítható rájuk emberölés, akkor néhány év után szabadulnak. Az erős agymosást alkalmazó, valamilyen fanatizmusra épülő szervezet tagjainak börtönbéli átnevelése kilátástalan. (Megjegyzendő, hogy az átnevelés még a közönséges bűnözők nagy része esetében is eredménytelen.) A fanatizmus fenntartását és a „hűséget” erősíti a terrorista szervezetek belső rendje, ami szerint az áruló, a harc ügyét feladó, „kiszálló” terroristát (mivel potenciális veszélyforrás) ki kell végezni, és azt meg

is teszik. Az is teljesen kizárt, hogy egy börtönből szabadult és esetleg sikeresen átnevelt terroristát a társadalom befogadna. Amennyiben az ilyen volt terrorista esetében biztosítani kívánnánk, hogy ne folytassa ott, ahol abba hagyta – mert nincs más választása, és nem akarjuk, hogy szabadon bocsátása egyben a halálos ítéletét is jelentse –, akkor az ún. tanúvédelmi programból ismert módon, el kell tüntetni volt szervezete elől. Ez viszont igen költséges, ami ellen az adófizető és a terrorizmust mélységesen elítélő, megvető és attól féltő polgárok valószínűleg felháborodva, olyan erővel tiltakoznának, hogy nem lenne kormány, amelyik ezt felvállalná. Felmerül azonban egy tisztán elvi kérdés is: szabad-e ilyen előnyös, pozitív értelemben megkülönböztetett helyzetbe hozni egy olyan embert, aki felmérhetetlen károkat okozott, és semmit sem tett annak jóvátétele érdekében. Kimondhatjuk tehát, hogy a demokratikus társadalmak nagy többsége egyelőre nem tudja kezelni ezt a problémát.

2.2.8. *Megelőző intézkedések*

A belga, német és francia tapasztalatok azt mutatják, hogy a megelőzés bizonyos korlátozott körülmények között lehetséges. Ezért igen fontos, hogy (i) az átfogó, jól kidolgozott, a társadalom minden rétege és csoportja által támogatott terrorizmus elleni politika, (ii) a hatékony, jól szervezett, a társintézményeivel, a törvényhozással, a bírói testülettel jól együttműködő titkosszolgálatok adataira, (iii) a határozott és következetesen végrehajtott törvényekre, (iv) a jól működő rendőri és ügyészi nyomozó és vizsgáló szervekre, (v) a hozzáértő és következetes bíróságokra, valamint (vi) a megfelelő és megbízható társadalmi információkra épüljön.

Amennyiben mindez jól működik, egy demokratikus rendszer a megelőzéssel politikai síkon képes leküzdeni a belső terrorizmust. Itt is hangsúlyozandó, hogy a kívülről jövő nemzetközi „büntető” és/vagy provokatív terrorizmusra mindez nem érvényes. Kiemelendők a társadalmi információk, egyrészt azért, mert ezek politikai tevékenység

révén megbízhatóan beszerezhetők, másrészt nem feltétlenül szükségesek titkosszolgálati eszközök annak megállapításához, hogy van-e társadalmi, etnikai, vallási elégedetlenség, amit a terrorizmus kihasználhat.

Ami a nemzetközi terrorizmus elleni küzdelmet illeti, ahhoz az 1–6. pontokban megfogalmazottakat kellene nemzetközi szintre emelve együttműködni. Itt is a politikai megelőzésre kell(ene!!) törekedni, ami alatt az értendő, hogy a nemzetközi válságkezelésben olyan megoldásokat kell(ene!!) keresni, és azokat végrehajtani, amelyek nem hagynak teret terrorista követeléseknek. Természetesen ez a – sajnos egyelőre még utópikusnak tűnő – nemzetközi együttműködés sem abszolút érvényű. Vannak ugyanis olyan terrorista szervezetek, melyek éppen a válságrendezéseket kívánják megtorpedózni (palesztin autonómia, Kasmír kérdése), az esetek nagy részében eredményesen. Vannak továbbá lehetetlen feltételeket támasztó szervezetek, melyek Izrael államot kívánják felszámolni. (Ellenkező előjelű lehetetlen feltélt támasztó terroristákat tömörít Kahana rabbi mozgalma.) A legnehezebb kérdést az Al-Qaida, a Harakat-ul-(Ansar) Mujahideen, a Lashkar-i-Toiba típusú szervezetek jelentik, amelyek az iszlám világméretű győzelmére törnek, de addig is büntetik a gazdag Északot, amelyik a Dél kirablása és kizsákmányolása révén jutott jólétéhez, és amelyik a Sátán birodalmát, a Sátán kihívását és csábítását jelentik az igaz muzulmán számára, tehát meg kell semmisíteni. Ezen szervezetek ellen is lehetséges bizonyos megelőző intézkedéseket hozni – elsősorban nemzetközi együttműködéssel –, melyben a legfontosabbak (i) a titkosszolgálati információcsere, (ii) a koordinált terrorizmus elleni törvényhozás és jogalkalmazás, beleértve a kiadatást, valamint (iii) s koordinált belső intézkedések, annak felderítése érdekében, hogy telepítettek-e alvó ügynököket, építettek-e ki szimpatizáns bázist az adott országokban élő bevándorlottak között.

2.2.9. A demokratikus társadalmak elvi magatartása a terrorizmussal szemben⁶⁸

Az eddig elhangzottakból nem nehéz arra a következtetésre jutni, hogy nincs általánosan követhető receptje annak, hogy a demokratikus társadalmak milyen terrorizmus elleni politikát folytassanak. Minden olyan konfliktus, amelyikben az egyik fél a terrorizmus eszközehez nyúl, egyedi. A megfelelő és helyénvaló reakció megtervezéséhez az érintett nemzeti kormánynak figyelembe kell venniük a fenyegetés gyökereit, természetét és súlyosságát, továbbá a politikai, társadalmi, gazdasági és stratégiai összefüggéseket. Fel kell mérni az ország titkosszolgálatainak, rendőri szerveinek és bíróságainak képességeit, felkészültségét, a törvényes lehetőségeket, a törvényhozás készségét, valamint szükség esetére a hadsereg bevonhatóságát és alkalmasságát.

Az alul- vagy túlreagálás, mindkettő súlyos hiba. Nem lehet egy kormányzat toleráns a terrorizmussal szemben, nem tehet engedményeket, de nem is vezethet be a polgári lakosság demokratikus állampolgári és általános emberi jogait sértő túlzottan szigorú intézkedéseket. Ez csak úgy valósítható meg, ha az adott kormány – megfelelő intézményeire támaszkodva – képes felmérni a fenyegetés szintjét és jellegét, rendelkezik az elhárításhoz szükséges erővel és eszközökkel. Mielőtt azonban a konkrét intézkedéseket bevezetné, meg kell szereznie a lakosság többségének támogatását. A lakossággal szembeni jogsértőnek érzett intézkedések (közvélemény általi) elbírálása általában szubjektív. Például a törvény előírja, hogy határátlépéskor az utasnak milyen ellenőrzéseken kell átesnie. Ezeket az intézkedéseket (a nagy számok és az illetékes szervek szűkös kapacitása, de ugyanakkor kialakult jó rutinjuk miatt is) az esetek többségében nem foganatosítják. Amennyiben mindenki számára elfogadható indok nélkül az illető hivatalok változtatnak ezen szokásukon, és minden határátlépőt következetesen ellenőriznek –

⁶⁸ Ibid.

jóllehet megmaradnak a törvényes keretek között –, az érintett utasok, és rajtuk keresztül a közvélemény a törvényes intézkedéseket is jogsértőnek ítéli. El kell tehát fogadtatni a meglévő törvények teljes szigorral történő alkalmazását.

A kormányoknak a közvélemény támogatását megszerző lépéseire azért is nagy szükség van, mert a legtöbb terrorista szervezet propaganda kampányt is folytat bizonyos fokú legitimitás megszerzése érdekében. Ezt tette a szeptatista baszk ETA-szervezet, amellyel szemben azonban a kormány olyan hatékonyan lépett fel, hogy mára már a – valamikor az ETA széles bázisának számító – baszk etnikum túlnyomó többsége sem ért egyet a terrorista szervezet céljaival, a módszerekről nem is beszélve. Sajnálatos módon azonban be kell azt is ismerni, hogy a legtöbb terrorista szervezet tömegtámogatás nélkül is folytatja tevékenységét, mint ahogyan az ETA is teszi. Fontos azonban, hogy a spanyol kormány intézkedéseit a lakosság támogatja, és nem tekinti azt magára nézve jogsértőnek. Egészen más a helyzet a kívülről jövő terrorizmus esetében, mert a külföldi vagy/és nemzetközi terrorista szervezetek meg sem kísérik a kiszemelt célország lakosságának megnyerését, hiszen számukra az egész populáció ellenség.

Kiemelt fontossággal bír annak ismerete, hogy a terrorista szervezetek tisztában vannak egy demokratikus ország jogrendjével. Tudják azt, hogy milyen törvények szabályozzák a titkosszolgálatok és a rendőri szervek működését, a hadsereg bevonhatóságát stb. Jól ismerik a demokratikus vívmányok felett őrködő intézményeket, azok működését, és mindebben a média szerepét. Esetenként ezért olyan provokatív akciókat szerveznek, melyektől azt várják, hogy a kormány korlátozza lakossági nyomásra azoknak az intézményeknek a működést – melyektől leginkább tartaniuk kell.

Belátható, hogy egy demokratikus rendszer jó antiterrorista politikájának és gyakorlatának kulcsa a jól szervezett és hatékony titkosszolgálati tevékenység. Az láthatatlan a lakosság számára, nem irritáló, nem kelti a jogsértés érzetét, ugyanakkor megfe-

lelő információkkal látja el a kormányt ahhoz, hogy az előbbieken vázolt módon tervezze és szervezze meg a nyílt intézkedéseket. A határon túli, illetve a nemzetközi terrorista szervezetek ellen viszont a titkosszolgálatok nemzetközi együttműködésére van szükség. Melynek mint láttuk, egyelőre még sok nehézsége van, jóllehet vannak már bizonyos eredmények is (pl. az Operation Desert Storm, Kuvait felszabadítása idején).

A titkosszolgálati együttműködés ugyanakkor még nem minden. Összehangolt jogrendszerre, megfelelő nemzetközi politikai egyetértésre is szükség van: Azonos nyomozati, vizsgálati, ítélkezési és büntetés-végrehajtási, kiadatási elvek és gyakorlat is szükségesek. Olyan nemzetközi egyezményekre is szükség van, melyek alapján legalább az országok többsége azonos módon ítéli meg a terrorizmust, és kirekeszti a terrorizmust támogató országokat. A Háborús Bűnök Nemzetközi Bíróságához hasonlóan egy terrorizmusra szakosodott nemzetközi bíróságra is szükség lenne. Az 1998-as római külügyminiszeri értekezlet egyetértett egy nemzetközi bűnügyekkel foglalkozó bíróság létrehozásában. Sajnálatos módon abban már nem született egyetértés, hogy ennek a bíróságnak a mandátuma terjedjen ki a terrorista cselekményekre is. Paradox módon ezek az egyezmények, nemzetközi intézmények, a nemzetközi fórumokon nagy szavazati hányadot jelentő kis országok érdekeit szolgálnák a leginkább, amelyek egyénileg, politikai és gazdasági erő híján nem képesek úgy kezelni egy konkrét terrorista cselekményt, mint az Egyesült Államok vagy a nagyhatalmak. Sajnálatos módon mindez olyan egységes elveket és gyakorlatot igényel, ami nagyon sok ország saját határain belül sincs meg.

A terrorizmus elleni harcnak a nyugati demokráciák által egységesen követett elveit és gyakorlatát 1986-ban Paul Wilkinson foglalta össze öt pontban,⁶⁹ és ezek többé-kevésbé még ma is érvényesek:

⁶⁹ Paul Wilkinson: „Security and Terrorism in the 21st Century. The Changing International Terrorist Threat”, *Terrorism & Political Violence. A Sourcebook*, Edited by M. L. Sondhi. Indian Council of Social Science Research. Har-anand Publications. India, 2000.

- 1) A demokrácia törvényei és eljárási szabályai által szabott határokat nem átlépve szilárd eltökéltséget kell tanúsítani a terrorizmus felszámolására, és még taktikai okból sem szabad engedményeket tenni.
- 2) Nem köthető egyezség a terroristákkal, nem adhatók engedmények a terroristáknak, még a legsúlyosabb zsarolás esetén sem.
- 3) A fő célnak a terroristák bíróság elé állításának kell lennie, és nem egyszerű megsemmisítésük.
- 4) Szigorú, hatékony és következetes szankciók a terrorizmus eszközét alkalmazó vagy a terrorizmust erkölcsileg, politikailag, diplomáciailag, gazdaságilag és katonai eszközökkel támogató, illetve terroristáknak menedéket nyújtó országok ellen.
- 5) Nem szabad megengedni, hogy a nemzetközi válságkezelést a terrorizmus eszközeivel bármilyen módon is megakadályozzák, eltérítsék vagy befolyásolják.

2.2.10. A média szerepe a terrorizmus céljainak megvalósításában⁷⁰

(A médiát – amelyik az információáramlás és szórakoztatás módszereinek és eszközeinek egészét jelenti – jelen esetben szűkítsük le annak közhasznú fogalmára, az elektronikus és nyomtatott hírközlésre!)

A terrorizmus megismert definíciói, a korábban már elemzett taktikai, stratégiai elképzelései, illetve célkitűzései, továbbá sikerfilozófiája a következő elemeket tartalmazzák:

- (1) A tettek propagandája;
- (2) Megfélemlítés, mennél szélesebb körben;
- (3) A ténylegesen támadott célpont kiterjedtebb, nagyobb, mint egy akció közvetlen emberi, tárgyi áldozata;

- (4) A nemzetközi figyelem felkeltése;
- (5) A szimpátia és a közvélemény támogatásának elnyerése.

Mindezek elérhetetlenek, illetve megvalósíthatatlanok lennének a terroristák számára a modern média nélkül. Jóllehet sokan vitatják, hogy a terrorizmus és a média a szimbiotikus egymásrautaltságban nélkülözhetetlenek egymásnak, annak mégis van bizonyos valóságtartalma. Azt azonban kevesen tagadhatják, hogy az írott és elektronikus média legolvasottabb, leghallgatottabb és legnézettebb csatornáit és a modern, főleg a nemzetközi terrorizmust a kölcsönös érdekek kötik össze.

Az előbbi felsorolásból következően a terroristáknak alapvető érdekük, hogy cselekményeik azonnal a fő hírekbe kerüljenek mert, (i) ha cselekményüket kevesen ismerik, (ii) ha nincs elég széles körű megfélemlítés, (iii) ha az áldozatok által képviselt nagyobb célpont egésze nem szerez tudomást arról, hogy megtámadták, (iv) ha nincs nemzetközi figyelem, (v) ha tetteik megismertetése révén nem hívják fel magukra a potenciális (állami) támogatók figyelmét, vagy nem bizonyítják a már meglévőknek, hogy megszolgáltak a pénzükért, akkor tetteik értelmetlenek. Ezen túl azonban, igen lényeges egy terrorista szervezet számára, hogy vegyék akcióját komolyan. Tudatosodjon a célpontban, hogy az akció ellene irányult, hogy a további fenyegetések mit jelentenek, hogy azokat valóra is fogják váltani. A média számára viszont a nézettség, a hallgatottság és az olvasottság létkérdés, alapvető üzleti érdek. Amikor 1972-ben a müncheni olimpián a Fekete Szeptember terrorista szervezet vérengzését 500 millió néző láthatta a képernyőn, akkor az angol kormány úgy fogalmazott, hogy a média a „nyilvánosság oxigénjét” biztosítja a terroristák számára, és felszólította a demokratikus országokat, hogy tegyenek valamit ez „éltető oxigén” megvonása érdekében. A felszólított kormányok, éppen demokratikus mivoltuk miatt, ennek módját még nem voltak képesek megtalálni – mint ahogyan a felszólító sem. Azóta is, amikor bárhol a világban terrorista cselekményeket hajtanak végre – még ha a cselekményt nem is vállalja fel

⁷⁰ Paul Wilkinson: „The Media and Terrorism: A Re-assessment”, *Terrorism and Political Violence*, Vol. 9, No. 2. (Summer 1997).

terrorista szervezet, mint ahogy Dhahranban sem – a tömegtájékoztatás résztvevői azonnal versenyfutásba kezdenek, annak érdekében, hogy elsőként tájékoztathassák a tragikus történetekre éhes közönséget az „igazságról, amit nem szabad elhallgatniuk”. Nem is hallgatnak el semmit, közölnek mindent, amihez hozzájutnak, úgy a terroristák oldaláról, mint az ellenük fellépőkéről, mert a tömegtájékoztatás felcsigázott közönsége mindenre kíváncsi, ami nem hétköznapi, ami borzolja az idegeket. A közönség tudni akarja, hogy veszélyben van-e, vagy páholyból nézheti az eseményeket. Ez a közönség tapsol a médiának, ha arról szerez tőle tudomást, hogy az illetékes hatóságok mulasztása tette lehetővé a terrorista cselekmény kivitelezését, vagy akadályozta meg az elkövetők elfogását. Viszont akkor is megbüvölten figyeli a híreket, amikor azokban azzal vádolják az illetékeseket, hogy a korábban éppen a média által követelt, de azóta már bevezetett drákói intézkedések sértők és megalázók az állampolgároknak nézve – még ha törvényesek is.

Mielőtt mélyebb elemzésekbe bocsátkoznánk, le kell szögeznünk, hogy egy demokratikus társadalomban a szabad média már pusztán létevel demokratikus értéket képvisel, és demokratikus értékrendet kell is szolgáltatnia. Ez a média azonban – éppen függetlensége miatt – gazdasági vállalkozás is, amelyik egy másik demokratikus érték, a nyitott piacgazdaság talaján létezik, ahol éles piaci versenyben fenn kell maradjon. Állandó versenyben van közönségéért, amelyet meg kell szereznie, meg kell tartania, mi több szélesítenie kell. Ebben a versenyben a résztvevőknek alapvető érdekük, hogy elsőként közöljék a legújabb híreket. A legtöbb, legjobb, legrészletesebb információkkal kell szolgálniuk, melyeknek nagyobb izgalmat és több szórakoztatást kell nyújtsanak, mint a riválisok szolgáltatásai. Az is igaz, hogy a demokratikus világban általában a legszenzációhajhászóbb média sem valamilyen érték képviselőjeként mutatja be a terroristákat vagy azok cselekményeit, hanem úgy, mint akik vagy amelyek veszélyeztetik a demokratikus értékrendet. A demokratikus médiát azzal sem lehet vádolni, hogy azt a terroristák irányítanák. Az viszont tény, hogy a

terroristák igen jól kielégíthetik, és esetenként ki is elégitik a média hírérségét. Ennek az éhségnek a kielégítésekor azonban a médianak nagyon kell ügyelnie arra, nehogy olyan öncsapdába essen, hogy a terroristák, illetve az ellenük fellépők cselekményeinek, eszköztárának és lehetőségeinek elemzése révén arra a következtetésre jusson, hogy a terrorizmus legyőzhetetlen (amihez a szeptember 11-i események kapcsán egy-két TV-társaság szakemberei veszélyes közelségbe kerültek), mert ezzel szolgálja a leginkább a terroristák érdekeit.

Határozottan ki kell zárni ebből az értékelésből a média ama szegmenseit, amelyek felvállalnak egyes terrorista ideológiákat és az adott szervezet igazának hirdetését. Ezek révén mára már elég széles körben ismert az iszlám terrorizmus ideológiája és eszmeisége, ami sajnálatos módon kezd értő fülekre és bizonyos megértésre találni a demokratikus társadalmakban is: *az erőszak isten büntetése, végrehajtóik isten akarata szerint cselekszenek, azt hajtják végre; a végrehajtók mártíromsága az ügy igazának bizonyítéka; a mártírok isten legmagasabb jutalmát nyerik el; a mártíromságot vállaló harcosok nem egyszerűen félrevezetett, tudatlan emberek ellen, hanem a gonosz képviselői, az igaz népek elnyomói ellen lépnek fel; ebben a harcban nem létezhet közömbösség, a semleges szemlélő a gonoszt támogatja, ezért ezek ellen is harcolni kell; erőszakot alkalmazó fellépésünk az utolsó lehetőséget kihasználó védekező reakció, amit a gonosz által alkalmazott erőszak váltott ki.* Hozzá kell tenni azonban, hogy maga a demokratikus média is tehet e vonatkozásban szívességet a terrorista szervezeteknek akkor, amikor – még ha elítélő módon, azokat cáfolva vagy magyarázatkereső elemzések formájában is, de – említi ezeket az ideologizáló öngigazoló elméleteket, és foglalkozik azokkal.

A terrorista szervezetek az alábbi négy céljukat szeretnék a televízió, a rádió és a sajtó útján elérni:

- 1) A széles nyilvánosság révén hatásosabbá tenni a félelemkeltést.
- 2) Tettük igazságának hirdetésével szimpátiát kelteni, és támogatást szerezni.

- 3) Megzavarni és lejártni az állami szervek ellenük fogantatosított intézkedéseit, úgy beállítva, mintha azok diktatórikus, jogsértő lépések lennének.
- 4) Erősíteni a saját háterszáguk és a cselekményeikkel egyetértő kormányok támogatását.

Az élet azt bizonyítja, hogy a média akarva-akaratlanul eleget tesz a terroristák ezen elvárásainak. 1985-ben a TWA 847-es járatának eltérésekor az NBC adásidejének egyharmadát fordította az eseményre. A közvetítés hatását látva a terroristák emelték követeléseiket. A közvélemény kutatások szerint az amerikaiak 89%-a helyeselte a koncentrált közvetítést. Az NBC szerint segíteni kívánták a rokonok számára a túsok azonosítását. Valójában azonban jelentősen növelték a csatorna nézettségét. A nyilvánosság súlyával viszont olyan helyzetbe hozták az amerikai kormányt, hogy engednie kellett a terroristák követeléseinek, feladva a „terroristákkal nem tárgyalunk” elvet, noha 17 napig a terroristák kezén hagyta a túsokat.

Az 1979-es teheráni amerikai túsdráma idején az eseményeket a legnagyobb időben és a legrészletesebben közvetítő főbb amerikai TV-csatornák átlagosan, éves átlagra vetítve, 18%-kal növelték nézettségüket, ami 540 millió dolláros nettó bevétel-többletet eredményezett. (1979-ben 1%-os nézettség-növelés 30 millió dolláros tiszta jövedelem-többletet jelentett.)

A terrorista akciók ellen fellépő rendőri és biztonsági erők intézkedései, azok hatékonysága szempontjából a média magatartása általában hátrányos. 1988-ban a Hizbollah terrorista szervezet a larnakai repülőtéren túsul ejtette egy kuvaiti repülő utasait. Jó esély volt éjszakai kiszabadításukra, mert egy különleges kommandó – véletlenül – ott tartózkodott, amiről a terroristák nem tudtak. Az infravörös technikával felvonult TV-stábok azonban felfedezték, és azonnal egyenesben közvetítették a különítmény előkészületeit, amivel megghiúsították az akciót, elősegítve a terroristák számára előnyös tárgyalásokat.

A független média – amelyik nagy teret szentel a demokratikus szabadságjogok vé-

delmének, és ennek jegyében kritikus szemmel figyeli az adott kormány terrorizmus ellen tett intézkedéseit azért, hogy azonnal riadót fújjon, ha azok vélhetően vagy valóban sértik az alkotmányos jogokat, vagy csak a társadalmi érzékenységet – tehetne komoly szolgálatokat is a terrorizmus elleni harc eredményessége érdekében. Lehet ugyanis terrorista cselekményekről úgy is tudósítani, hogy azzal nem segíti, hanem megghiúsítja a terroristáknak a nyilvánossággal kapcsolatban az imént részletezett célkitűzéseit, és mozgósítja a társadalmat, vagy a nemzetközi közvéleményt a terrorizmus elleni harcra, továbbá propagandát fejt ki annak érdekében, hogy a lakosság tűrje el, esetleg még igényelje is azokat az intézkedéseket, amelyekre egy békes polgár általában érzékeny.

2.2.11. Szeptember 11. után

A szeptember 11-i Egyesült Államokat ért terrorista támadás – jóllehet nem cáfolja a terrorizmussal kapcsolatos eddigi elméleti megállapításokat – átértékelésre készíti a nemzetközi terrorizmussal kapcsolatos politikai és katonai-stratégiai megközelítéseket. Ez a terrorista támadás – ami méreteiben, szervezettségében és hatásában kiemelkedően a legsúlyosabb a terrorizmus történetében – annak ellenére, hogy közvetlen célpontként az Egyesült Államokat választotta, valójában az egész fejlett Nyugat (mondhatnánk azt is, hogy Észak) ellen irányult. Tekintettel azonban arra, hogy a World Trade Center ikertornyainak lerombolása a történelemben a legsúlyosabb amerikai területen végrehajtott támadás is egyben (az 1941. december 7-i Pearl Harbor elleni japán támadás akkori becslések szerint „csak” 2400-at valamivel meghaladó halálos áldozatot követelt), érthető, hogy azt az Egyesült Államok saját maga elleni hadüzenetként kezeli, és a válaszlépéseket is ennek megfelelően folytatja. Amennyiben az amerikai kormány nem ezt tenné, azt maguk az amerikaiak ítélnék el, és az áldozatok családjai, valamint az erős Amerikába vetett hit elárulásának tekintnék. Annak ellenére, hogy az amerikai válaszlépéseknek az afganisztáni beavatkozással még

nincs végük, az előbb említett átértékelés valószínűleg az Egyesült Államokban megkezdődött – politológusok körében bizonyosan. A kormányzathoz közel álló Carnegie Endowment for International Peace kutatásából legalább is erre lehet következtetni,⁷¹ nem beszélve arról, hogy szövetségesei is nyomást gyakorolnak az amerikaiakra ennek érdekében. Az minden esetre tény, hogy a „terrorizmus elleni háború” afganisztáni beavatkozáshoz hasonló, beharangozott továbblépései egyelőre váratnak magukra, jóllehet az Egyesült Államok folytatja előkészületeit, beleértve annak pszichológiai vonatkozásait is.

Sokat lehetne vitatkozni arról, hogy egy politika átértékelésével meddig célszerű az időben visszamenni. A modern terrorizmussal, annak gyökereivel összefüggésben – amennyiben csak a jelenséget vizsgálva hanyag eleganciával átlépjük a gazdaságok egyenlőtlen fejlődésének és a gyarmatosításnak a történetét – logikus út vezet vissza a második világháború végéig, amikor is a kialakuló Kelet–Nyugat-polarizáció, illetve a hidegháború kezdte felgyorsítani a mai nemzetközi terrorizmus, illetve annak gazdasági-ideológiai táptalaját jelentő, minden eddiginél sokkal súlyosabb és nehezebben feloldható Észak–Dél-ellentétet kifejlődését. Erről korábban, ha igen felszínesen is, de már ejtettünk szót. Az akkor keletkezett, a hidegháború okozta károkat azonban már nem lehet semmissé tenni, de azt meg lehetne tenni, hogy a világ vezető hatalmai, elsősorban az Egyesült Államok, adják fel hidegháborús beidegződéseket, és ne ellenségkereséssel, majd annak megsemmisítésére irányuló erőfeszítésekkel, hanem pragmatikusabban a hidegháború tapasztalatait levonva, azt feldolgozva az ellentétet gyökereinek feltárással, a probléma lényegének megoldásával kössék le energiájukat.

A Carnegie Alapítvány kutatója, Anatol Lieven szerint⁷² a szeptember 11-i terrortá-

madás ténye, az okozott sérülések (annak fizikai valóságában és főleg pszichológiai hatásaiban!) azt bizonyították, hogy az Egyesült Államok biztonságpolitikája és politikai, katonai stratégiája (és ezek következtében a közvélemény) még mindig a hidegháborús beidegződések talaján állott. Három területen is találhatunk erre bizonyítékokat:

- 1) Az Egyesült Államok szinte görcsösen igyekezett azt bizonyítani, hogy az amerikai érdekekre Oroszország és Kína jelenti a legnagyobb fenyegetést.
- 2) Elsősorban az előbbiből következően, jóllehet a „haramiaállamok” ürügyén, az USA kitartóan erőltette a nemzeti rakéta-védelmi program (*National Missile Defense*, NMD) és az űrbeli hadviselési képesség fejlesztésének folytatását.
- 3) Némi kozmetikázás ellenére az amerikai közel-keleti rendezési koncepció és az USA viszonya Izraelhez nem változott. (Az iszlám világ Izraellel szembeni történelmi gyűlöletét már korábban is kiterjesztette az Egyesült Államokra és szövetségeseire, és ez az utóbbi tíz évben felerősödött.)

Az amerikai politikai, katonai stratégiáktól a politológusok azt elfogadták, hogy a terrortámadásra csak a leghatározottabban volt szabad reagálni, és hiba lett volna közvetlenül szeptember 11. után látványos politikaváltást felmutatni, mert azzal azt az érzetet keltették volna a terroristákban, hogy elértek valamit. Rámutattak azonban arra is, hogy a reakciók kemény fázisában nem lett volna szabad az Egyesült Államoknak majdnem teljesen egyedül maradnia. Egy, a tényleges problémamegoldás irányába haladó szövetségi rendszer kiépítésében látnák a megoldást, az alábbi elvek alapján:

- (1) A hidegháború végeztével tulajdonképpen egységesebbé vált a világ, illetve létrejött annak lehetősége. Ebben az egységben a vezető hatalmak nem lehetnek riválisok, hanem partnereknek kell lenniük – még pedig egy nyugati típusú nyitott modernizációban (globalizációban?!) – akiket egyazon veszély fenyeget. Ez a veszély viszont nem ellenséges államok, hanem

⁷¹ Moisés Naím: „What al-Qaeda Can Bring to the Party”, *Financial Times*, February 4, 2002.

⁷² Anatol Lieven: „The Roots of Terrorism, and a Strategy against It”, Centre for European Reform, *London – Prospect Magazine*, October 2001.

modernizációellenes ideológiák formájában jelentkeznek. Ilyenek viszont sem Moszkvában, sem Pekingben nincsenek, és azoknak az országoknak, amelyekben léteznek ezek az ideológiák, segítséget kell nyújtani, hogy képesek legyenek azokat visszaszorítani (mint Pakisztán esetében). A meglévő szövetségi rendszert meg kell őrizni, nem hagyni erodálódni, ki kell bővíteni!

- (2) Az ellenséges ideológiák ellen ténylegesen csak eredményes gazdasági, társadalmi programokkal és nem katonai akciókkal lehet harcolni. A ma jogossá vált katonai akcióknak is ezekkel kell tehát párosulniuk, és nem szabad engedni az ellenséges érzületet és elidegenedést tovább fokozódni. Konkrétabban:
- (3) A meglévő iszlám terrorizmust kizárólag katonai és titkosszolgálati eszközökkel nem lehet legyőzni és megsemmisíteni. Egyre több iszlám országot kell ezért megnyerni és segíteni, hogy azok a terrorizmus tényleges ideológiai és fizikai táptalaját képező nyomort és elmaradottságot megszüntetve, maguk számolják fel a terrorizmus ideológiai és társadalmi gyökereit országaikban.

Beismerik, hogy a jelenlegi amerikai viszony Izraellel, illetve az USA egész közel-keleti politikája az iszlám országok jelentős része irányába nem igen engedi ezen elvek érvényesülését. Lehetségesnek látják azonban az elmozdulást Moszkva és Peking irányába, amelyre azok már kinyilvánítottak bizonyos készséget. Szerintük, amennyiben kialakulna egy így kibővített és valóban egységes szövetségi rendszer, az már – erejének és tömegének természetes vonzásával – valószínűleg egyre több, ma még szélsőséges iszlám országot készítené közeledésre. Ez talán majd megnyithatná a lehetőséget a közel-keleti politika gyökeres ártértékeléséhez.

Beismerik azonban azt is, hogy a fenti elvek egyelőre még meglehetősen idealistának, utópisztikusnak tűnnek. Leginkább azért, mert:

- (1) Létezik egy hatalmas, nagy tehetetlenségű tömeg az Egyesült Államokban, ami még

a hidegháborús elvek szerinti struktúra talaján áll. Ez a tömeg a hadsereg és a hadiipar, valamint a biztonság- és külpolitika legtöbb letéteményese.

- (2) A már meglévő szövetségi rendszer is fellazult, mert annak megerősödött tagállamai már nem viselik el egy szuperhatalom parancsnokló irányítását, mi több, egy újabb szövetségi rendszer (az EU) – annak szemüvegén át nézve jogosan – ennek a maradék szuperhatalomnak a trónfosztására tör. Ebben a körben talán feltételezhetjük, hogy az európai országok egyike-másika azért fejezte ki fenntartásait az amerikai terrorizmus elleni hadviselés mai koncepciójával szemben, mert attól tartanak, hogy az USA a második világháború után kialakult – és politikai, valamint gazdasági vonatkozásban már erősen megfakult – nemzetközi hegemoniáját, most katonai eszközökkel igyekszik visszaszerezni. Az is tagadhatatlan, hogy az öböl-háború vagy a Jugoszlávia felbomlásával járó balkáni konfliktusban megismert amerikai szerepvállalásnak lehetnek ilyen hátsó szándékai is.
- (3) Igen nehezen tételezhető fel, hogy olyan méretű hatalmak, mint Kína és Oroszország – különösen azután, amikor már gazdaságilag egyenrangú partnerré fejlődtek – hajlandók lennének egy szövetségi rendszerbe nem egyenjogú partnerként betagozódni. Ennek tagadhatatlan valószínűsége viszont azt az amerikai politikai-stratégiai koncepciót erősíti, amelyik görcsösen ragaszkodik hidegháborús elveihez, és be akarja bizonyítani, hogy a hajdan volt Szovjetunió szerepét majd egy újabb, még ezután felnövő szuperhatalom veszi át.

A mai realitásoknál maradva, és a terrorizmus ellen egyelőre csak tüneti kezelést alkalmazva az alábbiakat mondhatjuk el: Az olyan jellegű terrortámadásokkal szemben, mint amelyet szeptember 11-én ismertünk meg, kétségtelenül a legmagasabb szintű biztonsági intézkedések lennének szükségesek. Olyan tökéletes rendszer azonban nem létezik, amelyen az öngyilkosságra kész terroristák ne tudnának áthatolni. A védelem

csak akkor lehet erős, ha az hatékony hírszerző együttműködés megbízható információira épül. Az iszlám terrorizmus elleni hírszerző együttműködésből – nyilvánvalóan – nem hagyhatók ki az arab, illetve az iszlám országok (és itt újra visszatértünk az iszlám országokat is magába foglaló új szövetségi rendszer szükségességéhez). Szaúd-Arábia például az egyik legfontosabb lenne, de ez a hagyományosan szövetséges arab ország is távolodóban van.

Miért fontos ez az ország? Miután Ibn Szaúd belső polgárháborúban, amerikai segítséggel (aminek háttérében természetesen az olaj keresendő!) legyőzte a wahabista Muzulmán Testvériség szövetséget, és 1932-ben létrehozta királyságát, csak úgy tudta „megvásárolni” az ország belső békéjét, hogy továbbra is megtúrta az országban a testvériséget, azzal a feltétellel, hogy az csak Szaúd-Arábia határain túl fejtse ki tevékenységét, amit cserébe anyagilag támogatott. Ennek a támogatásnak az anyagi fedezete viszont az országban működő amerikai olajkitermelésből származott. A wahabi eszmeiség talaján álló terrorizmust a szaúdi Muzulmán Testvériség – állami jóváhagyással vagy az állam szemhunyasával – mind a mai napig támogatja (vagy csak szeptember 11-ig támogatta?). A wahabi szélsőségesekből álló afgán tálib csoportot, majd politikai rendszert és államot viszont már maga a szaúdi kormány támogatta, mégpedig nyíltan. Egyike volt annak a három – később már csak két – országnak, amelyek elismerték a tálib kormányt és diplomáciai kapcsolatot tartottak fenn azal. A szaúdi kormánynak tehát rendelkeznie kell a tálib rendszerre, illetve a wahabi bázisú terrorizmusra vonatkozó létfontosságú információkkal. Kérdés, hogyan lehet hírszerző együttműködésre bírni. Közös érdekek alapján? Vagy valamilyen nyomással? Bizonyos közös érdekek nyilvánvalóak: a fejlett nyugat felvevő piaca nélkül a szaúdi olaj – az állam legnagyobb bevételi forrása – eladhatatlan lenne. De a kérdés lényege az, hogy melyik félnek fontosabb a másik, ki a függetlenebb a másiktól. A közös érdekek alapján történő együttműködés lehetőségét beárnyékolja az USA közel-kelet politikája. Ami a kikényszerített együttműködést illeti, annak is lehet-

nek eredményei, de sohasem olyan megbízhatók, mint ami közös érdekek alapján működik. Irán például a megtámadástól való félelmében ajánlotta fel a területén tartózkodó Al-Qaida terroristák és tálib bűnösök kiadását.

Az öböl-háború idején még össze tudott hozni az Egyesült Államok egy arab/iszlám támogatói kört is, de csak azzal az ígérettel, hogy egy igazságos rendezés és béke felé orientálja Izraelt. Végül is létrejött a palesztin autonómia, de a továbblépést a terrorizmus gyakorlatilag megakadályozta. A történeteket viszont az arab államok másként értékelik, és Izraelt, illetve az USA-t teszik felelőssé, és úgy tartják, hogy az USA nem váltotta be az ígéretet. A terrorizmus térnyerésével viszont felerősödtek azok az érvek, amelyek szerint Izrael államnak nincs létjogosultsága. (Az 1967-es és 1973-as háborúkat az arabok robbantották ki, hogy Nasser, akkori egyiptomi elnök szavaival élve „beleszorítsák a zsidókat a tengerbe”, és hogy felszámolják Izrael államot.) A hibát ott követték el az USA és Izrael részéről, hogy – kellő hírszerző információk híján, vagy azokat figyelmen kívül hagyva – politikai eszközökkel nem előzték meg az intifáda kirobbanását, ami viszont automatikusan hozta magával a terrorista akciókat. Egy megválaszolhatatlan kérdés: egyáltalán akarták-e?

Ugyanilyen megválaszolhatatlan kérdés, hogy az imént vázolt, vagy ahhoz hasonló, és az amerikai elméleti szakemberek által is jól látott igény egy új szövetségi rendszer létrehozására és ennek megfelelően új külpolitikai koncepció kialakítására mikor tudatosul, vagy tudatosul-e egyáltalán az amerikai adminisztrációban, illetve az azt irányító hatalmi csoportokban. Egyelőre a szükségszerű válaszcsepés jogán – ha lassuló mértékben is – a kemény, erőszakos megoldások irányába fejlődnek a dolgok, legalább is erre utal George Tenet, a CIA igazgatójának az amerikai kongresszus hírszerzési bizottsága előtt 2002. február 6-án mondott értékelése, amit a törvényhozás elfogadott.

George Tenet a szeptember 11-én megismert új típusú terrorista veszély értékelése kapcsán az Egyesült Államokra lesel-

kedő mindennemű veszély, ellenséges vagy ellenérdekű országok és a terrorizmus Amerika-ellenes konvergenciájáról beszélt, és felhívta a figyelmet arra, hogy ezentúl olyan országokra és veszélyforrásokra is oda kell figyelnie az Egyesült Államoknak, amelyekkel eddig nem számolt. Mindazonáltal az amerikai adminisztrációban a CIA igazgatója az első, aki a terrorizmus gazdasági-társadalmi gyökereivel, kiváltó okaival is foglalkozik valamelyest.

Részletesebben a CIA-igazgató kongresszusi tájékoztatójából:⁷³

Terrorizmus. Az afganisztáni sikerek és a több mint ezer Al-Qaida terrorista hatvan országban történt letartóztatása ellenére, az Al-Qaida szervezete még létezik. A CIA rendelkezik olyan információkkal, hogy a szervezet terrorista sejtjei készen állnak amerikai objektumok vagy amerikai érdekeltségek elleni összehangolt támadásra Európában, a Közel-Keleten, Afrikában, Délkelet-Ázsiában és magában az Egyesült Államokban, ahol infrastruktúrát és tömegrendezvényeket készítenek támadni. Az Al-Qaida szövetséget kötött, és szorosan együttműködik helyi terroriszervezetekkel Szomáliában, Jemenben, Indonéziában és a Fülöp-szigeteken.

Osama Bin Laden egyik nyilatkozatában kifejtette, hogy szervezetének „vallásos hitből fakadó kötelessége a nem hagyományos fegyverek beszerzése”, és azokkal támadni. A CIA megalapozottnak tartja ezt a veszélyt. Afganisztáni Al-Qaida objektumokban talált dokumentumok szerint a szervezet rendelkezett több vegyi és biológiai fegyver leírásaival. Készült továbbá az Al-Qaida az ún. piszkos bomba, azaz radioaktív sugárzást kibocsátó anyagot szétszóró robbanószerkezet bevetésére. Robbantásos merényleteket terveztek az amerikai kémiai és nukleáris infrastruktúra ellen, hogy az így felszabaduló káros anyagokkal mérgezzék meg a lakosságot. Kidolgozták az USA közlekedését, energiaellátását, továbbá a minden komputerhálózaton alapuló országos intézmény működését megbénító kibernetikus háború alapelveit.

Az Al-Qaida mellett számos más iszlám terrorista szervezet veszélyezteti az amerikai érdekeket a Közel-Keleten, amelyek az utóbbi években megerősödtek; Törökországban – a Revolutionary People's Liberation Party/Front – amelyik az afganisztáni amerikai beavatkozás hatására éledt fel. Nem iszlám terrorizmus is jelent azonban veszélyt amerikai érdekekre. Ilyen például a Revolutionary Armed Forces of Colombia.

Irán és Irak továbbra is támogatják az Izrael és az USA elleni terrorizmust. Irán ígéretei, illetve az USA-nak tett ajánlata ellenére nem lép fel az Afganisztánból oda menekült Al-Qaida terroristák kiadatása érdekében. (Megjegyzés: Irán az USA-tól kér adatokat a terroristák felkutatásához.)

Nem elégséges csak és kizárólag közvetlenül a terrorizmus ellen fellépni. Fel kell tárni a gyökereit, és megfosztani táptalajától, ami nem más, mint a szegénység és a nyomor, az elidegenedés és a frusztráció, továbbá az etnikai feszültségek, a belső elégedetlenség és nyugtalanság, ami általában gyenge és erőtlen állammal párosul. Sajnálatosan a demográfiai trendek azt mutatják, hogy a népesség ezeken a területeken nő rohamosan. Ezekben az országokban a lakosság fiatal. A fiatal lakosságot azonban a gazdasági struktúra hiánya vagy gyengesége nem tudja integrálni a társadalomba. A terrorizmusban találják meg az érvényesülés lehetőségét.

Iszlám világ. Az előbbi kihívások az iszlám világ szegényebb országaiban koncentrálódnak. Ezekben belül is az iszlám vallási oktatásban a „madrassa” hálózatában jelennek meg tömény formában. Itt az iszlám egy interpretációját, a szélsőséges bigottságot és intoleranciát, valamint a gyűlöletet oktatják. Ezek az iskolák nevelik ki a sorkatonákat a terrorista szervezetek számára. Hangsúlyozandó azonban, hogy ez nem maga az iszlám. Nem az iszlám jelenti az ellenséget és a veszélyt az USA-ra nézve, hanem a harag és a gyűlölet.

Afganisztán: Hamid Karzai ideiglenes kormányának még sokat kell egyensúlyozgatni. A parasztoktól még nem merik elvenni egyetlen megélhetési forrásukat, a kábítószer-alapanyag-termelést. A tálib erők maradvá-

⁷³ U.S. Department of State, International Information Programs – www.usinfo.state.gov

nyai és az Al-Qaida által importált arab terroristák kisebb nagyobb csoportokban még ott vannak a nehezen megközelíthető hegyekben. Az egységes tálib terror megszűnésével feléledtek a sok évtizedes törzsi ellentétek. Afganisztán még hosszú ideig probléma marad.

Pakisztán: Musharraf tábornok katonai rendszere pragmatikusan szakított a tálibokkal és a szélsőséges iszlám erővel. Pakisztán évtizedes viszályán Indiával Kasmír hovatartozása felett, azonban nem képes változtatni, ami továbbra is nukleáris konfliktussá fajulható háborúhoz vezethet.

Irak: Az afganisztáni katonai akcióval egy időben – felismerve, hogy Irak felelőssége is felmerülhet – mosolyoffenzívát indított Moszkva és Peking (a két állandó BT-tag) irányába, bizonyos ENSZ szimpátia elnyerése érdekében. Szomszédjaival is a kapcsolaterősítésre törekszik, és gazdasági előnyökkel kívánja azokat a maga oldalára állítani. Mindezt azonban annak érdekében teszi, hogy csökkentse vagy elterelje a tömegpusztító fegyverek előállítását célzó programjai iránt megmutatkozó érdeklődést. Ezeket azonban Szaddam nem állítja le, és saját népével sem törődik többet mint azelőtt. Hadseregét az öböl-háború előtti szintre kívánja felfejleszteni. Terrorizmust támogató politikája sem változott, sőt az Al-Qaidával is kapcsolatot létesített, annak ellenére, hogy az ideológiai veszélyt jelenthet számára. (Az Al-Qaida istentagadónak tartja az uralkodó iraki Baath Pártot.) Irak tehát semmivel sem jelent kisebb fenyegetést az Egyesült Államok számára, mint korábban.

Irán: Az iráni reformmozgalom kifuladt, és Khamenei ajatollah a hatalom eszközeivel (a biztonsági erővel, bírói testülettel, az iszlám védelmi tanáccsal) fokozatosan felszámolta Khatami miniszterelnök szinte teljes kabinetjét. Továbbra is támogatja a közel-keleti terrorizmust, és amerikaellenességében odáig ment, hogy befogadta az Afganisztánból elmenekült Al-Qaida terroristákat, annak ellenére, hogy azok az iszlám szunnita ágához tartoznak, míg Irán síita, és Irán 1998-ban kevés híján háborút indított a tálibok ellen, mert azok lemészárolták az Afganisztánban élő síiták nagy részét, beleértve

az iráni diplomatákat is. Irán továbbra is komoly veszélyt jelent az Egyesült Államok számára.

Proliferáció. Nukleáris téren általában jellemző, hogy egyre többen lépnek be a „küszöb államok” közé, amelyek egyre agresszívan fejlesztké képességeiket. Tehetik ezt két módon: egyrészt a nemzetközi egyezményeket sértő módon atomhatalmaktól megvásárolt technológiával; másrészt a kettős módon felhasználható technológiák beszerzésével, amelyből aztán saját erőből, de gyakran külföldről származó *know-how*-val, illetve szakemberek segítségével fejlesztik azt fegyverré. Sokkal könnyebb a vegyi és biológiai fegyverek kifejlesztése, mert olcsóbbak, továbbá azért is, mert azok előállítását kívülről ellenőrizni alig lehet, mivel előállításuk polgári üzemekben is lehetséges. Ez a körülmény súlyosan veszélyezteti az Egyesült Államok biztonságát, mert nem csak az ún. haramiaállamok kezébe kerülnek tömegpusztító fegyverek, hanem azokon keresztül terrorista szervezetek is hozzájutnak azokhoz. A hordozóeszközök vonatkozásában is hasonló a helyzet. A CIA becslései szerint 2015-re Észak Korea, Irán és Irak is elérhetik az Egyesült Államokat saját területükön kilőtt rakétákkal, azokon tömegpusztító robbanófejekkel. Tetézik mindezek Kína és Oroszország már hosszú ideje meglévő arzenálját, melyek már most is súlyos fenyegetést jelentenek az Egyesült Államokra, amellett hogy ez a két ország juttatta és juttatja ma is ezeket az eszközöket a haramiaállamok kezébe.

Oroszország számára ma nélkülözhetetlen ez a bevételi forrás, és bizonyítható, hogy Oroszország részt vesz Irán tömegpusztító fegyverzet és hosszú-hatótávolságú rakétafejlesztő programjában.

Kína – annak ellenére, hogy 2000 novemberében ígéretet tett a proliferáció elleni egyezmények betartására – tovább szállítja ezeket az eszközöket és technológiákat, Pakisztán és Irán mellett más országokba is. Különösen veszélyes, hogy Kína ezeket az országokat ellátja a rakéták szilárd hajtóanyagával is.

Észak Korea Iránt, Líbiát, Szíriát és Egyiptomot segíti a tömegpusztító fegyverek

és a hordozóeszközök fejlesztési programjában.

Nemzetközi politika

Oroszország. Putyin elnökletével az orosz külpolitika látványos nyitást kezdett az Egyesült Államok irányába. Oroszország már szeptember 11. előtt minden lehetőséget megragadott annak érdekében, hogy integrálódhasson a nyugati közösségbe. Tette mindezt gazdasága modernizációja, egyensúlyának helyreállítása és az ország Szovjetunió idején volt nemzetközi státuszának helyreállítása érdekében. Ugyanakkor azonban az ország gazdaságának teherbíró-képességéhez mérten túlságosan sokat költ a hadsereg modernizációjára, hatékonyságának emelésére. Átfogó hadseregreformot is végrehajtott ennek érdekében. A katonai vezetést kezdi bevonni a polgári adminisztrációba is. Összességében elmondható, hogy Putyin elnök pragmatikus és céltudatos „irányított demokráciát” valósít meg. A gazdaságot nyugati típusú piacgazdasággá kívánja fejleszteni, azonban az állami beavatkozás lehetőségeinek fenntartásával. Mindezek a reformok azonban nem hatnak ki a csecsen politikára, ahol változatlanul a katonai megoldásokra törekszik minden kompromisszumos hajlandóság nélkül. A szeptember 11-i terrortámadást kihasználva, Putyin azonnal kapcsolatot vélt felfedezni a tálibok, valamint az Al-Qaida és a csecsen „iszlám radikálisok” között, és az amerikai erőfeszítéseket saját csecsen problémájának megoldására kívánta felhasználni. A közvélemény példátlanul magas – 80% feletti – aránya támogatja az orosz elnököt, de a gazdasági, politikai és katonai eliten belüli támogatottsága nem ismert. A legalapvetőbb kérdésekben Moszkva álláspontja továbbra is eltér, vagy szembehelyezkedik az amerikaival. Az USA új rakétavédelmi programját elítélve, Oroszország valószínűleg (!) már egy az azt áttörni képes katonai fejlesztésbe kezdett.

Kína tényleges nagyhatalommá válásának akadályát az Egyesült Államokban látja. Kína Amerika-politikájára az állandó hullámvás jellemző, amit egyrészt a belpolitikai fejlemények, másrészt az a taktika határoz meg, hogy ez az amerikai akadály miként küzdhető le könnyebben egy adott, konkrét cél elérése

kapcsán (pl. Kína WTO-tagsága). A legközelebbi jövőben Kína magatartását az Egyesült Államok vonatkozásában bizonyos utódlások határozzák majd meg, amelyek a magasabb politikai vezetésben várhatók. Ilyen esetekben Kínában eddig mindig olyan utódjelölt „futott be”, aki a kemény, kompromisszum nélküli Amerika-politikát képviselte.

2.3. A szervezett bűnözés és annak gazdasági, társadalmi, politikai vonatkozásai⁷⁴

2.3.1. Általános kép

A hidegháború lezárulásával, kihasználva a globalizáció nyújtotta – a későbbiekben még részletesen ismertető – előnyöket, a már addig is nemzetközivé váló szervezett bűnözés példátlanul terjeszkedett, olyan méreteket öltött, ami már fenyegetheti a demokratikus államok nemzetbiztonságát (ami itt természetesen a maga komplexitásában értendő). A probléma kezelése érdekében az érintett államok, illetve szövetségi rendszerek átfogó nemzeti stratégiákat hoznak vagy hoztak létre, amelyekben a fellelhető közös célkitűzések a következők:

⁷⁴ Forrásmunkák: (1) 2000. elején az Egyesült Államokban munkacsoportot hoztak létre a nemzetközi szervezett bűnözés helyzetének és a bünszervezetek nemzetbiztonságot fenyegető tevékenységének felmérésére. Ebben részt vettek a Központi Hírszerző Ügynökség (CIA), a Szövetségi Nyomozó Iroda (FBI), a Kábítószer Elleni Hivatal (DEA), az USA Vámhivatal, az Amerikai Titkosszolgálat, a Pénzügyi Büncselekmények Elleni Hálózat, a Nemzeti Kábítószer-felderítő Központ, a Külügy-, Pénzügy-, Igazságügy- és Közlekedési Minisztérium, a Nemzeti Kábítószer Ellenőrző Politika Hivatala, valamint a Nemzetbiztonsági Tanács képviselői. A munkacsoport 2000. december 15-én készült el felmérésével, amelyet az International Crime Threat Assessment címmel terjesztett a Fehér Ház Hivatalához. (2) Jerome C. Glenn and Theodore J. Gordon: *The Millennium Project: 2002 State of the Future*, The United Nations University.

- (1) A nemzetközi bűnözés elleni első védelmi vonalat az adott ország, illetve szövetségi rendszer határain kívülre kell helyezni.
- (2) A különféle csempészésektől és azokkal összefüggő bűncselekményektől ezeket a határokat meg kell védeni.
- (3) Fel kell deríteni és fel kell számolni a nemzetközi bűnözők menedékhelyeit a határokon belül és kívül egyaránt.
- (4) Más nemzetekkel, szövetségi rendszerekkel összehangoltan mindent meg kell tenni a nemzetközi pénzügyi bűncselekmények ellen.
- (5) Ki kell szorítani a bűnözést a nemzetközi kereskedelemről.
- (6) Azonnal és határozottan reagálni kell a nemzetközi bűnözés minden kihívására.
- (7) Törvényhozási és bűnüldözési, bűnmegelőzési eszközökkel támogatni kell más országok idevágó intézkedéseit.
- (8) Optimalizálni kell az intézkedések teljes skáláját, és harmonizálni kell azokat az adott szövetségi rendszeren belül.

2.3.2. A szervezett bűnözés meghatározása, jellemzői

A szervezett bűnözés általánosan elfogadott, jogi formában rögzített nemzetközi meghatározása még nem született meg. A legtöbb országban azonban születtek különböző definíciók – esetenként egy-egy országban több is –, amelyek általában e bűnözési forma legáltalánosabb jellemzőinek tömör összegzését jelentik. 2000 második felében az amerikai elnök utasítására létrejött egy tárca-, illetve ügynökségek közötti munkacsoport abból a célból, hogy olyan jelentést terjesszen elő, amelynek alapján a Fehér Ház elkészíthette az elnök nemzetközi bűnmegelőzési és bűnüldözési stratégiáját. A munkacsoport a nemzetközi konferenciák tapasztalatai és a résztvevőket delegáló intézmények saját felmérései alapján elkészített „International Crime Threat Assessment” című összeállításában a következő definíció olvasható: „Folyamatos és önfenntartó bűnözésre létrehozott titkos szö-

vetség, amelynek szervezett struktúrája van, és amelyet megfélemlítettség és korrupció táplál, valamint pénzsóvárság motivál.”

A szervezett bűnöző csoportok, illetve azok magjai gyakran szerveződnek rokonsági vagy etnikai alapokon, valójában azonban a tagok a szervezettel, annak tevékenységével azonosulnak, és a vérszerinti rokonság vagy etnikai hovatartozás csak a kezdetekben számít. A szervezet összetartó és fenntartó ereje a fenyegetés, az erőszak, a zsarolás, a korrupció és a törvényt meghaladó illegális haszon. A szervezett bűnözés legfontosabb általános jellemzői:

- (1) Haszonszerzés.
- (2) Főleg a kezdetekben, általában rokonsági, etnikai alapon nyugvó lojalitás. Azonosulás a célokkal. Közös nyelv, egymás ismerete (megnehezítendő a bűnüldözés beépülését).
- (3) Korrupció: megvásárolni mindenkit, akinek tevékenysége valamilyen formában hatással van vagy lehet az adott bűnszervezet tevékenységére, beleértve rendőroket, állami tisztviselőket, törvényhozókat. Szigorú hierarchikus felépítés. Fegyelem.
- (4) Diverzifikált tevékenységi kör.
- (5) Kiforrott szervezeti és többlépcsős irányítási rendszer. A szervezet működését nem zavarja meg egyes személyek „kiesése”.
- (6) Földrajzi értelemben is kiterjedt működés, nagyobb régiókban, országosan vagy nemzetközileg.

2.3.3. Általános összefüggések, a változó világ jelentősége

A bűnüldöző szervek szerte a világon, már a kilencvenes évek eleje óta a nemzetközi szervezett bűnözés erősödését jelzik. A nemzetközi bűnszervezetek rendkívüli gyorsasággal találtak helyet a nemzetközi politikában, gazdasági kapcsolatokban, a technológiában, a kommunikációban, a demokráciák kiteljesedésében.

A hidegháború utáni helyzetkép. A hidegháború végeztével leomlottak a masszív politikai és gazdasági határvonalak, nem csupán Európában, hanem másutt is a világban. Ez megnyitotta a kapukat a kereskedelem növekedése, a migráció és a tőkeáramlás előtt, beleértve azokat a volt zárt társadalmakat, amelyeket a hidegháború idején a Szovjetunió tartott ellenőrzése alatt. A szuperhatalmi rivalizáció megszűnése mindenütt kinyitotta a világot, sajnálatosan nem csak a pozitív tendenciák előtt, hanem a nemzetközi bűnözésnek is. A demokratikus szabadságjogok földrajzi kiterjedésével visszaélve, a nemzetközi bünszervezetek kiterjesztették és megerősítették hálózatukat.

A gazdasági és kereskedelmi liberalizáció. A korábbi zárt gazdaságok liberalizációja erősítette a nemzetközi gazdasági egymásrautaltságot, lökést adott a nemzetközi kereskedelem növekedésének, és a korábbi elszigeteltségük miatt lemaradt gazdaságokat versenyképesebbé is tette. A világ azonban a bűnözés számára is átjárhatóbbá vált, ami létrehozta kvázi legális fedővállalatait, amelyeken keresztül a csempészás, a pénzmosás, a pénzügyi bűncselekmények, a szellemi tulajdon elleni jogsértések és egyéb bűncselekmények könnyebbé, egyszerűbbé és a bűnüldözés számára nehezebben felfedhetővé váltak. A kereskedelmi korlátozásokat lebontó többoldalú gazdasági egyezmények lényegesen megemelték a nemzetközi kereskedelem volumenét, amelyben a bűnözés könnyebben képes elrejtetni a maga tranzakcióit. Például a szállított mennyiségek növekedése, az időtényező nagyobb jelentősége és a technológiai lehetőségek kifejlesztették a konténeres szállítást, ami különösen kedvez a bűnözésnek.

A technológiai fejlődés. A modern telekommunikáció és a különféle információs rendszerek közelebb hozták az embereket és az országokat egymáshoz: gyorsabb, könnyebb és óriási mértékben megnőtt adatáramlással lökést adtak a tudományos és gazdasági fejlődésnek. Ezeket az előnyöket azonban a nemzetközi bűnöző hálózatok is kihasználják. A működésükhöz szükséges kommunikáció nem csupán mennyiségében és gyorsaságában, de biztonságosságában is

segíti az illegális tevékenységet. (PGP-kódolás, a telefonkártyák gyors cseréje, a behatolás mások komputer rendszerébe, de segíti őket a banki tranzakciók gyorsasága is stb.)

A globalizáció. A nemzetközi bűnözés könnyen rejtőzködik a fontos kereskedelmi csomópontok óriási árurengetegében, a megnövekedett mennyiségeket kezelő, de lebontott, egyszerűsített és főleg felgyorsított vám eljárások, banki tranzakciók mögött. Az Egyesült Államok vámszervei az évi több mint 400 millió tonnás vámköteles árumennyiségnek csupán 3%-át képesek fizikailag is ellenőrizni.

A nemzetközi utazás robbanásszerű fejlődése. A személyszállítás kapacitásának növekedése, gyorsulása, a vízumkorlátozások egyszerűsödése és regionális lebontása is kedvez a bűnözőknek.

2.3.4. A szervezett bűnöző csoportok érdekszférájának általános kiszélesedése

A globalizáció dinamikus folyamata, leginkább az emberek, az áruk mozgását és a pénzügyi tranzakciókat gátló határok lebontása lehetővé tette a nemzetközi szervezett bűnözés hatókörének és érdekszférájának kiterjesztését. A legnagyobb csoportok valóban nemzetköziek lettek, míg a kis helyiek is átlépték a nemzeti határokat, és regionális fenyegetést jelentenek. A hidegháborút követő évtized alatt az orosz, olasz, kínai, japán, nigériai bűnöző csoportok világméretűvé fejlesztették hálózatukat, illetve transznacionálissá szervezték tevékenységüket. Jelen van a világ minden számottevő országában.

A bünszervezetek kifinomultabbá válása. A nemzetközi bünszervezetek rendkívül kiterjedt infrastruktúrával rendelkeznek, rugalmasan képesek alkalmazkodni az adott körülményekhez, a riválisok, illetve a bűnüldözés által támasztott kihívásokhoz. Kíméletlenek és gátlástalanok. Nem takarékoskodnak a költségekkel, ha bűnüldözési tisztvisel-

lőket, állami hivatalnokokat kell megvesztegetni céljaik érdekében. Pozícióik védelmében az erőszak legszélsőségesebb formáitól sem riadnak vissza.

A globalizáció kitermelte a bűnözés professzionális szakembereit. Rendelkezésükre áll a legfejlettebb technológia és *know-how*, rendelkeznek az anyagiakkal ahhoz, hogy azt be is szerezzék. Megvásárolják a legképzettebb szakembereket. Mindezek birtokában a gazdasági szféra valamennyi szegmensét eléri, és azonnal alkalmazkodnak a piac minden változásához.

- * Szállítványozó szakembereket és jogászokat foglalkoztatnak, akik a szállítási folyamatok nemzetközi és országonkénti változásait kísérik figyelemmel. Illegális küldeményeiket ezek segítségével juttatják át az ellenőrzésen.
- * A világ legjobb intézményeiben végzett pénzügyi szakembereket alkalmazzák a pénzmosás módszereinek kidolgozásához és végrehajtásához, a „legális” fedővállalkozások létrehozásához.
- * A legkiválóbb jogászokat foglalkoztatják az ellenük irányuló nyomozás elhárításához, a vád elleni védelemhez, egy-egy ország jogrendjének manipulálásához, az igazságszolgáltatás megvesztegetéséhez.

A globalizáció lehetővé tette a szervezett bűnöző csoportok tevékenységének diverzifikálását is. A kolumbiai kábítószer maffia pénzhamisítással is foglalkozik. Más, hagyományos bűncselekmények mellett a nigériai és az ázsiai szervezetek embercsempészetre is szakosodtak. Az orosz és az ázsiai csoportok gyermek- és nőkereskedelmet is folytatnak a szexipar számára. Az orosz, ázsiai, nigériai és olasz bűnszervezetek *high-tech*, illetve pénzügyi területen is működnek. Igen sok nagy bűnszervezet féllegális fedővállalkozásokat működtet, amelyekből aztán teljesen legális beruházásokba fektetik tőkéjüket. A múlthoz képest sokkal intenzívebb a bűnözői csoportok nemzetközi hálózatba szerveződése, ami lehetővé teszi számukra szakértelmük egyesítését és sokrétűbbé tételét, következőképpen működési szférájuk kiszélesítését. Az egymással történő

rivalizáció helyett egyre inkább a kölcsönösen előnyös komplementerjellegű együttműködés irányába haladnak. Ezzel képesek csökkenteni tevékenységük kockázatát, javítják működésük költséghatékonyosságát. Jóllehet, ezek az együttműködések egyelőre inkább taktikai jellegűek, de magukban hordozzák a tényleges, szervesen összefüggő nagy nemzetközi szindikátusok kialakulását, amelyek ellen a bűnildözés – legalábbis mai eszközrendszerével és mai szervezeti felállásaival – egyre tehetetlenebb lesz.

Lázadó vagy szélsőséges csoportok és a szervezett bűnözés találkozása. A hidegháború utáni időszak témánk szempontjából igen veszélyes tendenciája, hogy különféle – eddig „csak” államellenes tevékenységet folytató – lázadó, félkatonai, szélsőséges csoportok, illetve terrorista szervezetek kiterjesztik tevékenységi körüket a szervezett bűnözés „vádászterületeire”, mégpedig nem a szervezett bűnözéssel rivalizálva, hanem azzal együttműködve. Kezdődött ez azzal, hogy a fent nevezett csoportok az általuk ellenőrzött területeken védelmet nyújtottak a kábítószerkereskedő, illetve az egyéb bűnöző szervezeteknek. Ez később szimbiotikus együttműködéssé, szervezett összefonódássá, összenövessé vált.

- * A Sendero Luminoso perui bázisú terrorista szervezet anyagi háttérét az Andok-régió *coca*-termelésének, illetve a kábítószer előállításának katonai védelméből teremtette elő a nyolcvanas évek végén, a kilencvenes évek elején.
- * A törökországi Kurd Munkáspárt (PKK) nyugat-európai kábítószer-kereskedelmet folytat, illetve más nemzetközi bűncselekményekkel finanszírozza működését.

A tendencia kiváltó okai a hidegháború megszűnésében keresendők: az említett terrorista csoportok, szervezetek elvesztették a Szovjetunióból, Kubából és más kommunista országokból – vagy éppen az Egyesült Államokból – származó állami támogatásukat.

- * Ez történt a kolumbiai Revolutionary Armed Forces of Colombia (FARC) és a National Liberation Army (ELN) esetében is. Amerikai becslések szerint ma már a

kolumbiai kábítószer profit mintegy fele ezeknél, de főleg a FARC-nál köt ki, az általa nyújtott hatékony védelem béreként.

- * Afrikában, a korábbi kubai és kisebb mértékben szovjet támogatással fenntartott angolai National Union for the Total Independence of Angola (UNITA) – talán az utóbbi hetekben-hónapokban kifejlődő változásokig – és a libériai támogatású Sierra Leone-i Revolutionary United Front (RUF) az illegális gyémántkereskedelemmel finanszírozzák fenntartásukat.
- * Gondolhatunk azonban az afganisztáni mudzsahedin csoportokra is.

Különös veszélyt jelent mindebben az, hogy az így kialakuló lázadó – bűnöző – terrorista konglomerátumok az ellenőrzésük alatt tartó területet kiszakítják az adott nemzetgazdaságból. Az ott élő teljes népesség anyagi léte az illegális gazdasághoz kötődik, mi több, ez az illegális gazdaság intenzív növekedésével fojtogatja a legális nemzetgazdaságot, zsarolni tudja az adott kormányzatot.

A lázadók, a vallási és az egyéb szélsőségesek, valamint a terrorista csoportok állami támogatásuk elvesztése utáni bűnözésre utaltsága teljességgel nyilvánvaló, ha azt nézzük, hogy a fegyverbeszerzés (a fegyverkereskedelem fekete vagy szürke zónájából), a logisztika és kiemelőként a pénzügyi csatornák területein a szervezett bűnözés már korábban is jelen volt, és kialakította infrastruktúráját.

Korrupció – a bűnözők politikai összeköttetései. Bármilyen erősek és jól szervezettek a nemzetközi bűnhálózatok, bármennyire is modern eszközökkel és kifinomult módszerekkel dolgoznak is, a korrupció marad az egyik legfontosabb eszközük. A korrupciót kiterjesztik a társadalomra, az üzleti életre, a bűnüldözésre és a kormányzatra, de még a törvényhozásra is. Azon túl, hogy korrumpálnak alacsony rangú rendőröket, kormánytisztviselőket, hogy azok szemet hunyanak, amikor cselekményeikkel találkoznak, magas rangú politikusokat és kormánytisztviselőket is meg kívánnak nyerni, az alábbi okokból:

- (1) Védelemszerzés, valamint befolyás gyakorolása a tevékenységüket korlátozó törvényhozási és kormányzati lépések tervezésére, alkalmazására.
- (2) Belső információhoz jutás az ellenük irányuló országos méretű nyomozás esetén, illetve azt számukra kedvezően befolyásolni.
- (3) Nemzetgazdasági tervek részleteiről belső információkhoz, és így tisztességtelen előnyökhöz jutni. A legtöbb bűnszervezet igyekszik jól profitáló legális befektetéseket eszközölni.
- (4) Befolyásolni az érdekeiket érintő törvényhozási lépéseket.

Különösen azokban az országokban élnek a bűnözők a korrupció eszközeivel, ahol külkereskedelmi és valutakorlátozások vannak érvényben, erősek az adminisztratív megszorítások. Ezekben az országokban mindazok a tisztviselők, kormánytagok és törvényhozók célpontjai a bűnözésnek, akik révén a korlátozások alól mentességhez vagy kedvezményhez lehet jutni. A célpontul vált személyek viszont azokban az esetekben engednek könnyebben a korrupciónak,

- (1) ha fenyegetésnek is ki vannak téve, és nem biztosak abban, hogy kellő védelmet kaphatnak a bűnözőkkel szemben;
- (2) ha a rendszer „lazasága” miatt túl nagy hatalom összpontosul kezükben;
- (3) ha túlságosan nagy befolyással rendelkeznek a törvényhozói vagy a törvényalkalmazói döntéshozók körében;
- (4) ha legális jövedelmekhez, legalizált és jól megtérülő befektetésekhez juthatnak, illetve karriertámogatást kaphatnak a bűnszervezetektől.

A korrupció hosszabb távon gyengíti az adott ország politikai és jogi felépítményét, és katalizátorként hat a további bűnözésre. Ez különösen igaz azokra az országokra, ahol most zajlik az átállás a piacgazdaságra, és a demokratikus társadalmi rendszer önkontrollja még nem alakult ki. Ezekben az országokban a korrupció a demokratikus átalakulásnak, a piaci mechanizmusok kibontakozá-

sának és a gazdasági növekedésnek is gátjává válik.

Bizonyos bűnellenes intézményrendszerek fogyatékoságai. Sajnálatos, de sok országban nincs meg a megfelelő intézményrendszer a modern szervezett bűnözés kezeléséhez. A rendőri és bírói szervek a legtöbb országban felkészületlenek, hiányzanak eszközök, nincs megfelelő nyomozati hatáskörük, és van ahol már átszötte ezeket az intézményeket is a korrupció. Nincsenek meg, vagy elavultak a szóban forgó szervek munkáját szabályozó törvények. A legalapvetőbb probléma ezekben az országokban, hogy nem ismerték fel kellő időben, hogy a nemzetközi szervezett bűnözés mit jelent, és milyen megelőző intézkedéseket kellett volna tenniük. A bűnözés ezeket a fogyatékoságokat természetesen kihasználja, és komoly bázisokat épít ki. Amennyiben csak ezek után akarnak ellenük fellépni, már nem sok eredményt érhetnek el az adott rendőrségeknél sokkal jobban szervezett, jobban felszerelt, és lényegesen jobb anyagi bázissal rendelkező bűnözőkkel szemben.

2.3.5. A szervezett bűnözés demokratikus értékeket és nemzetbiztonságot fenyegető tevékenysége

A demokratikus társadalmak fenyegetettségének mértéke aszerint növekszik, ahogyan a nemzetközi bűnszervezetek kiaknázzák a gazdaság és a pénzügyi élet globalizációját, és alkalmazzák a gyors tudományos és technológiai fejlődés eredményeit. A hagyományos bűnözés „tökéletesítése” és kiterjesztése mellett ez a folyamat új bűnözési területeket is megnyit. Mindezekon túl a törvényes vállalkozások sebezhetőbbé, kiszolgáltatottabbá válnak a bűnözés bizonyos formáival szemben. A szervezett bűnözés tényleges veszélyei:

(1) A bűnszervezetek tevékenysége káros hatással van a demokratikus társadalmak általános életminőségére, életszínvonalára, szociális ellátottságára.

(2) Rombolja a kereskedelmi kapcsolatokat, rontja a törvényes vállalkozások versenyképességét és a nemzetközi pénzügyi rendszer stabilitását.

(3) Fenyegeti a társadalmi stabilitást, a nemzetbiztonságot.

A bűnszervezetek által elkövetett cselekményfajták és azok társadalmi veszélye. Ebben a kérdéskörben, néhány mondatos ismertetéssel a nemzetközi szervezett bűnözés által elkövetett, és a legtöbb ország bűnüldöző szervei által ebben a kategóriában kezelt bűncselekményeket mutatjuk be, csupán felsorolás jelleggel.

Terrorizmus. Általában külön témaként kezelik, mint ahogyan mi is tesszük. Ebben az összefüggésben azért szükséges megemlíteni, mert a terrorizmus, a szervezett bűnözésnek is eszköze. Továbbá a szervezett bűnözés, a terrorizmus anyagi és technikai utánpótlási forrása. A kettő tehát összefüggésben áll.

Kábítószer-kereskedelem. Veszélyességét a legfertőzöttebb Egyesült Államok adataival célszerű illusztrálni: Egy 1999-es felmérés szerint a vizsgált hónapban a 12 éves kor feletti amerikaiak 6,7%-a, 14,7 millió személy használt valamilyen tiltott kábítószerrel. Ezek közül 4,1 millió már kábítószerfüggő volt. Az AIDS-megbetegedések a férfiak 33%-a és a nők 42%-a esetében kábítószer-fogyasztásra volt visszavezethető. Az amerikai Office of National Drug Control Policy (ONDCP) adatai szerint 1999-ben az amerikaiak 63 milliárd dollárt költöttek kábítószerre; a kábítószer-élvezők csökkent teljesítőképességük vagy munkából történt távolmaradásuk miatt 77 milliárd dollár keresettől estek el; a kábítószer-használattal összefüggő károk, beleértve az egészségügyi költségeket, 110 milliárd dollárt tettek ki. A bűnözés és a kábítószer-használat összefüggése nem szorul magyarázatra. A vizsgált évben az amerikai bűncselekmény-elkövetők kétharmada volt kábítószer-élvező.

Embercsempészet. Az embercsempészbándák „szolgáltatásait” igénybevevő migránsok általában gazdasági menekültek, akiket, illetve akik jogait a Nemzetközi Mene-

kültügyi Szervezet nem ismeri el. A célország szempontjait tekintve ez a kategória többszörös kockázatot jelent. A hazájában nincstelen munkanélküli igen nagy valószínűséggel bűnözéssel teremtette elő az embercsempészet több ezer dolláros költségeit, tehát maga is bűnöző, következésképpen a nemzetközi bűnszervezetek után könnyen, talán törvényszerűen (?) kapcsolatba kerül a befogadó ország alvilágával is. Amennyiben ugyanis nem lepleződik le a határátlépéskor, akkor az adott országban illegalitásban marad, és létfenntartása csak törvénytelenül képzelhető el. Ez a kategória a nemzetközi terrorizmus és a szervezett bűnözés bázisát is jelenti, mert a különböző akciókhoz előszeretettel alkalmaznak olyan személyeket, akik az adott ország hatóságai számára „nem léteznek”. Amennyiben nem folytatnak a célországban ténylegesen bűnöző életmódot, munkalehetőséget csak a fekete gazdaságban találhatnak, amivel ugyancsak kárt okoznak.

Az ENSZ, illetve a Nemzetközi Menekülügyi Szervezet becsült adatai szerint a nemzetközi embercsempész-bandák létszáma világviszonylatban 4-5 millió lehet, és évente 8-9 milliárd dolláros haszonnal dolgozhatnak. Nehezíti az embercsempészség elleni fellépést, hogy a legtöbb forrás és tranzitország szemelny az illegális migráció felett.

Nő- és gyermekkereskedelem. A helyi és a nemzetközi bűnszövetkezetek között zajlik, a kereskedelem tárgyát képezők emberi jogainak súlyos megsértésével. Az ENSZ Bűnmegelőzési és Igazságszolgáltatási Bizottságának (UN Commission on Crime Prevention and Criminal Justice) adatai szerint évente megközelítőleg egymillió nő és gyermek esik áldozatul, és szállítják őket más országokba prostitúció céljára. A nőket rendszerint megtévesztéssel veszik rá az utazásra, majd kiszolgáltatott helyzetükkel visszaélve kényszerítik őket a prostitúcióra. A gyerekek teljesen kiszolgáltatottak, esetükben nincs szükség a félrevezetésre. Legtöbbször maguk a szülők adják el a gyerekeket, vagy helyezik zálogba őket.

Környezeti bűncselekmények. Elsősorban az olasz, orosz, kínai és japán szervezett bűnözés foglalkozik veszélyes hulladékok

határokon át történő szállításával és szabálytalan, környezetszennyező, egészségre ártalmas elhelyezésével, főként a közép és kelet európai országokban, Ázsiában és a nyílt tengereken. A tevékenység egyre nagyobb hasznot jelent, ezért egyre nagyobb méreteket is ölt. Egyes becslések szerint évi 30 milliárd dollárt meghaladó jövedelmet ad a bűnszervezeteknek. A becsléseket annak alapján készítik, hogy összeszámolják, hány millió tonna szemét hiányzik az egyes iparágak által termeltből. Az Olaszországra vonatkozó adatok:

- * átlagosan 80 millió tonna ipari hulladék hiányzik évente;
- * eddig 53 bűnöző csoportot lepleztek le, amelyek 11 millió tonna ipari hulladékot a Földközi tengerbe vagy Nyugat-Afrika partjai közelében az Atlanti-óceánba süllyesztettek;
- * a 'Ndrangheta olasz szervezet az elmúlt években francia, német és osztrák radioaktív hulladékot süllyesztett el Olaszország nyugati partjai közelében.

A környezeti bűncselekmények közé tartozik az illegális halászat és vadászat is.

Nemzetközi szankciósértések. Vannak államok amelyek az ENSZ-szankciókat nem tekintik magukra nézve kötelezőnek, és a szankciósértéseket sem tekintik bűncselekménynek. A szankciósértések a fekete, illetve a szürke kereskedelem csatornáin zajlanak. A feketekereskedelem – közhasznú értelmezésének megfelelően – teljes mértékben illegális, az árú indításától, annak célba juttatásáig rejtett és (a szankciót tiszteletben tartók nézőpontjából) törvénytelen. A szürke kereskedelem csatornáit nyíltak, csupán az árú mi-benlétét vagy rendeltetési helyét álcázzák hamis vagy hamisított okmányokkal. Ilyen esetekben az eladó rendszerint nem ismeri az árú tényleges vásárlóját.

Tömegpusztító fegyverek és technológiák kereskedelme. Tekintettel arra, hogy a proliferációt olyan nemzetközi egyezmények tiltják, amelyeket az országok széles köre parafálás után ratifikál is, a cselekmény törvényellenes mivolta nem lehet vita tárgya. Ennek a kérdéskörnek is van azonban szürke

zónája: a technológiák kereskedelmét illetően a kettős használhatóságúak. Nem csupán a vegyi és a biológiai fegyverek előállítása lehetséges bizonyos polgári üzemekben, hanem a még fegyverként használható hasadóanyag is előállítható bizonyos típusú polgári célokat szolgáló reaktorokban. A technológiák illegális kereskedelmének célállomásai az ún. haramiaállamok. A fegyverkész vagy fegyverminőségű anyagok terrorista csoportokhoz is eljuthatnak. Az elmúlt években különböző országokban 14 alkalommal 15,3 kilogrammnyi összmenyiségben foglaltak le fegyver előállítás céljára is alkalmas dúsítású urániumot, ami már riasztó adat. Hasonló minőségű plutóniumot is foglaltak már le, mindössze azonban csak 369 gramm mennyiségben, amiből még nem lehet fegyvert előállítani.

Arra vonatkozóan, hogy szándékozhatnak-e terrorista szervezetek nukleáris fegyvert birtokolni és bevetni, ellentmondó, de többségében nemleges szakértői véleményeket lehetett korábban hallani. Az azonban elgondolkodtatja ezeket az elemzőket, hogy Pakisztánból 2001 nyarán megszökött/eltűnt két atomtudós nagymennyiségű kényes és védett dokumentummal egyetemben, és hogy az Afganisztánban volt Al-Qaida táborokból a véleményüknek ellentmondó dokumentumok kerültek elő.

Hagyományos fegyverek illegális kereskedelme. A hidegháború végeztével erősen fellendült. A volt szovjet tagköztársaságokban és a varsó szerződés volt tagállamaiban nagymennyiségű fegyver vált feleslegessé. Az évi százmillió dolláros nagyságrendet is meghaladja azonban a nyugat-európai és az amerikai fegyverek illegális kereskedelme. A fekete és a szürke kereskedelem egyaránt érvényesül, de az igazán nagy mennyiségű fegyver a szürke kereskedelemben cserél gazdát. A tálib Afganisztánba és az embargó alatt volt korábbi Jugoszláviába még humanitárius segélyeknek álcázva is érkeztek fegyverek. Nem csak kézi fegyverek, hanem ún. nehéz fajták, sőt még helikopterek és vadászgépek is.

Illegális nemesfém- és drágakő-kereskedelem. A felvevő piacokon kialakult alapelvek és hagyományok – melyek szerint az

áruba bocsátott nemesfémnek és nyers drágakőnek főként csak a minőségét vizsgálják, az eredetét kevésbé – nagymértékben megkönnyítik az illegális kereskedelmet, melynek meghatározói az afrikai (UNITA, kongói, sierra-leonei lázadók) és a burmai bandák. Korábban a kambodzsai Khmer Rouge, az utóbbi években az orosz és hagyományosan a kínai szervezett bűnözés is számottevő volt. Az említett lázadó csoportok, gerillaszervezetek számára ez a kereskedelem jelenti fegyvervásárlásaik fedezetét, így az illegális nemesfém- és drágakő-kereskedelem gyakran kapcsolódik fegyvercsempészethez.

Becslések szerint Afrika évi 5-6 milliárd dolláros nyers gyémánt exportjának 13-15%-a illegális. Az orosz szervezett bűnözés évi egymilliárd dollárt meghaladó értékben csempész ki borostyánt Oroszországból. Dél-Afrikából a szervezett bűnözés évente 5-10 tonna aranyat és 100 millió dollárnyi gyémántot lop ki. 1996-ban volt a legnagyobb „dobásuk”: 20 tonna aranyat és 350 millió dollárnyi nyers gyémántot csempészték ki.

Nyílt tengeri kalózkodás. A modern nyílt tengeri kalózkodás a 90-es években jelentkezett és az évtized derekán kezdett jelentősebb méreteket öltetni. 1990 és 1994 között összesen száz esetet jelentettek, 1995–96-ban már évi 200-at, az utóbbi két évben viszont már évi 300 esetről többet regisztrálnak. Különleges járulékos baleseti és környezeti veszélye eme bűnözési formának, hogy a megtámadott hajót – melynek legénységét vagy lemészárolják, vagy túsul magukkal viszik – szabadon hánykódni hagyják a tengeren. Hagytak már így a tenger kényekedvére százezer tonna olajjal megrakott tartályhajót is.

Csempészet (nem kábítószer és nem fegyver). Általában az ún. jövedéki vagy magas vámmal terhelt termékekre koncentrálódó tevékenység. Nem áruspecifikus megfontolások, hanem a tevékenységet folytató, magas szervezettségű nemzetközi bűnszervezetek és az okozott károk nagysága miatt került a kiemelt kategóriába.

Szellemi tulajdonhoz kötődő jogsértések. A szellemi tulajdon kezelésének nemzetközi normái meglehetősen későn alakultak ki

általános, nemzetközileg elfogadható formákban. A hidegháború idején a keleti blokk országainak elvei ebben a vonatkozásban is mások voltak, mint nyugaton. Japán – érthető és ismert okokból – csak a hatvanas években kezdte elfogadni a különböző nemzetközi egyezményeket. Olyanok, mint Kína és más ázsiai országok ma sem tekintik a szellemi tulajdon eltulajdonítását bűncselekménynek. Nehezíti a szellemi tulajdon sérelmére milliárdos hasznot elérő bandák elleni fellépést, hogy még egyes olyan országokban is, ahol a jogrend védi a szellemi tulajdont, a közfelfogás nem tekinti az effajta jogsértéseket ugyanolyan bűncselekménynek, mint a dologi tulajdon ellenieket.

Nincsenek pontos nemzetközi információk az okozott károkra vonatkozóan, de a *Fortune* ötszáz vállalatának becslése szerint nekik 2000-ben 45 milliárd dolláros kárt okoztak szellemi tulajdonaiknak eltulajdonítói és termékeik hamisítói.

Gazdasági vállalkozások elleni kémkedés. Magánvállalatok egymás elleni kémtevékenységét a legtöbb országban korábban egyszerű köztörvényes bűncselekményként kezelték, mi több, amennyiben az nem valamilyen materiális formában jelentkezett, még rendőrségi beavatkozást sem vont maga után. Mára azonban ez a tevékenység – a nemzetközi nagyvállalatok esetében – szervezettségét, módszereit és eszköztudását tekintve meghaladja egyes állami hírszerzőszolgálatokét. A gazdasági kémkedés szorosan összefügg a szellemi jogsértésekkel és a nemzetközi kereskedelmi korrupcióval, amelyek külön kategóriaként jelentkeznek ebben a kérdéskörben.

Nemzetközi kereskedelmi korrupciók. Egyes fejlődő országokban kimondatlanul és természetesen nem hivatalosan kialakult díj-szabása van egyes engedélyek, okmányok kiadásának, szolgáltatások nyújtásának. Komolyabb gazdasági, társadalmi veszélyt jelent, ha a korrupció magának a szervezett bűnözésnek biztosít szabad vagy szabadabb kezet.

Pénz-, értékpapír- és okmányhamisítás. A legnagyobb hamisító bandák – amelyek között kiemelkedően veszélyesek az orosz és

olasz szervezetek – már a legfejlettebb nyomdatechnikával rendelkeznek, és százmillió nagyságrendben gyártanak hamis bankjegyeket, főleg amerikai dollárt. Ez a pénz azután pénzmosó akciók révén bekerülhet a legális pénzforgalomba, ugyanis sok esetben annyira jó minőségű a hamisítvány, hogy a legképzettebb banktisztviselő sem képes azt felismerni. Megjegyzendő, hogy a magyar frankhamisítási botrányal nem szűnt meg az állami tulajdonú pénzjegynyomdákban a pénzhamisítás. Az utóbbi években Észak-Korea és Irán pénzjegynyomdáiban követtek el dollárhamisítást.

Pénzügyi bűncselekmények. A bankok közötti kapcsolatok és a pénzmozgás komputerezésével rohamosan megnöttek a hamis és félrevezető pénzügyi tranzakciók, és azok összefüggenek egyéb számítógépes bűnözési formákkal. Kiemelkedő „teljesítményt” nyújt e téren a nigériai szervezett bűnözés. Az elektronikus bankrendszer és a hitelkártya-használat kiterjedésével a magánemberek sérelmére elkövetett cselekmények általánossá váltak.

2000 októberében a szicíliai maffia 115 millió dollárt irányított az Európai Unió Interbank hálózatából saját, csak erre a célra és igen rövid időre létesített számlájára. (Ügynökük révén természetesen tudtak azokról a részletekről, amelyek szükségesek voltak a tranzakciókhoz.)

High-tech bűncselekmények. A számítógéprendszerekbe történő illegális behatolás ma már sok esetben nemzetbiztonsági kérdést jelent. Az Al-Qaida terrorszervezet afganisztáni felszámolása kapcsán olyan adatok is napvilágra kerültek, melyek szerint a terroristák nagy nemzetközi repülőterek, fontos közlekedési csomópontok forgalmának megbénítását, az USA és a nyugat-európai országok energiaszolgáltatásának, légvédelmi rendszerének megzavarását tervezték a megfelelő számítógéprendszerekbe történő illegális behatolással.

Pénzmosás. IMF-becslések szerint évi átlagban 800 és 2000 milliárd dollár közé tehető a világban zajló pénzmosás volumene. Amerikai bankszakemberek ezt 1000 és 1500

milliárd közé szűkítik. Ennek egyharmadát vélik a kábítószer-forgalomból eredőnek.

2.3.6. A nemzetközi szervezett bűnözés főbb összefüggései, egyes országos és regionális jellemzői

A hidegháború vége és az üzleti élet, a közlekedés és a kommunikáció globalizációja példátlan mozgásszabadságot biztosított a nemzetközi bűnözés számára. Ennek következményeként a világ minden táján mennyiségileg is és minőségileg is megnőtt és kiszélesedett a szervezett bűnözés. Még azokban az országokban is, ahol ezt a veszélyt időben felismerték, és nem voltak anyagi eszközök híján sem, hogy megtegyék a szükséges intézkedéseket. Az ilyen országokban a demokratikus jogokkal visszaélve képesek terjeszkedni. Tekintsük át az összefüggéseket a világ egyes régióiban, az alábbi kulcskérdésekre koncentrálna:

- (1) Mik azok a tényezők, amelyek a szervezett bűnözést az adott régióba vonzzák?
- (2) Milyen hatással van a szervezett bűnözés és az azzal összefüggő korrupció a politikai és gazdasági stabilitásra?
- (3) Mi a szervezett bűnözés társadalmi veszélyeinek karakterisztikája, mik a főbb jellemzői, milyen kiterjedt az egyes régiókban és országokban?

A) Nyugat-Európa

Az Egyesült Államokhoz hasonlóan Nyugat-Európa is csábító környezet a szervezett bűnözés számára, vonzó gazdagsága, modern pénzügyi, telekommunikációs és szállítási-közlekedési infrastruktúrája miatt. A jólétben élő nyugat-európai lakosságot jó kábítószer-felvevő piacnak tekintik. Ideális terület a pénzügyi bűncselekmények számára, érdemes a lakosságot, a vállalkozásokat, a hivatalokat célterületként kezelni. A modern kereskedelmi és banki szolgáltatások gyorsasága sebezhetővé teszi azt a bűnös tranzakciókkal szemben. A schengeni egyezmény értel-

mében az EU külső határain belül az emberek, az áruk, a szolgáltatások, a tőke és a munkaerő áramlása nem ütközik korlátokba. Nyugat-Európa már hosszú ideje kedvenc területe a pénzmosásnak és az illegális pénzügyi tranzakcióknak, mivel fejlett gazdasági és pénzügyi rendszere megkönnyíti az ilyen tevékenységet. Terrorista szervezetek és az ún. haramiaállamok embargót kijátszó kereskedelmi tevékenységüket Nyugat-Európán vezetik keresztül. A nyugat-európai államok mindent megtesznek ez ellen, új törvényeket hoznak, átszervezik bűnüldöző szerveiket és azok tevékenységét – mindhiába. A kábítószer és az illegális bevándorlás tovább áramlik. Ez utóbbi viszont káder-utánpótlási bázist jelent a szervezett bűnözés számára. A nyugat-európai kábítószerpiac profitban és méreteiben vetekszik az amerikaiával. Török és albán csoportok terjesztik a délnyugat-ázsiai heroint és olaszok a dél-amerikai kokaint.

- * Amszterdam és Rotterdam zsúfolt és forgalmas kikötői, a sziklás spanyol partok ideális célpontjai a kábítószer-szállítmányoknak. Az INTERPOL adatai szerint a kokain elfogások tíz év alatt évi 14 tonnáról 44 tonnára nőttek.
- * Az illegális migráció, a nő- és gyermekkereskedelem fő célpontja szintén Nyugat-Európa.

Az Adrián át történő csempészethez hasonlóan a szervezett bűnözésnek mondhatni történelmi hagyományai vannak Európa szégyenebb mediterrán régiójában, a Földközi-tengeren. Ez a bűnözés már a történelmi kezdetekkor beépült a helyi politikába. Jóllehet, hogy az imént említett kedvező körülményeknek köszönhetően a szervezett bűnözés ma már átszövi Nyugat-Európát, a hagyományos olasz központ, illetve az olasz gyökerek még mindig léteznek. Az újabb és újabb maffiaellenes törvények és a látványos nagy maffiafelszámolási akciók ellenére az olasz szervezett bűnözés még mindig jelentős hatással van az olasz gazdaságra. Például milliárd dolláros közmunkákat tartanak a kezükben.

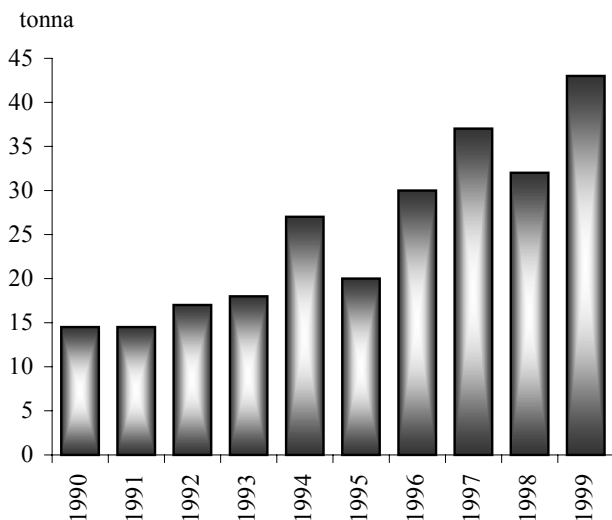
- * Olasz gazdasági becslések szerint 1997-ben az olasz szervezett bűnözés 200-225 milliárd dolláros tőkenagyságú legális

vállalatain keresztül folytatott törvényes-törvénytelen üzletei révén 74 milliárd dolláros profithoz jutott.

Nemzeti kötődésű bűnszervezetek Nyugat-Európa egyéb régióira nem voltak jellemzők. A tömeges migráció révén az oda eljutott és letelepedett etnikai csoportok enklávái és a liberális bevándorlási politikából származó lehetőségek azonban vonzották a forrásországok szervezett bűnözését is. A dél-amerikai kábítószer-maffia például kiaknázza a nyelvi előnyöket Spanyolországban. Ma már a török, iráni, albán, szerb szervezett bűnözés beépített sejtjei megtalálhatók szerte Nyugat-Európában. Ami a kábítószer-kereskedelmet illeti például, a török maffia megmaradt a fő beszállítónak, azonban a helyi terjesztést a törököktől átvette az albán maffia. Az albánok rivalizálni kezdtek az olaszokkal a bűnözés más területein is.

Politikai dimenziók. Az európai országok többsége a külföldről származó etnikai bázisú szervezett bűnözést teszi felelőssé a magas bűnözési ráta és az egyéb társadalmi betegségek miatt. Ez aztán kiváltja a lakosság

1. grafikon
Elfogott kokainszállítmányok Európában
(1990–99)

Forrás: Interpol

bevándorlásellenes érzelmeit, ami viszont a szélsőjobboldali nacionalizmus táptalaja lehet.

A kábítószerekkel kapcsolatos liberális európai felfogás – ami főleg egészségügyi,

társadalmi és kevésbé bűnügyi problémaként kezelte a kérdést –változóban van.

* A heroin a legsúlyosabb kábítószer-probléma, amelyhez a kábítószer-bűnözés, a túladagolások halálesetek és a HIV-fertőzések túlnyomó aránya kapcsolódik. A kokainfogyasztás növekszik. Spanyolországban és Franciaországban már többet fogyasztanak belőle, mint a heroinból. A fiatalabb korosztály körében a szintetikus kábítószerek – az amfetaminfélék és az extasy – rohamosan terjednek.

A hidegháború utáni időszakban – mint a pozitív politikai fejlemények káros velejárója – az orosz és az albán maffia dinamikus előretörése jellemző volt szerte Európában. A schengeni egyezmény nyújtotta – már ismeretett – előnyöket azonban más bűnszervezetek is kihasználják.

* Nagy-Britanniában és Olaszországban például növekvő gondot okoz a nigériai szervezett bűnözés „letelepedése”. Olaszországban, Németországban és Észak-Európában az albánok jelenléte erősödik. Mint említettük, az oroszok mindenütt jelen vannak, és a legnehezebb fellépni ellenük. Svájcban őrizetbe vették a legerősebb orosz csoport, a Solntsevo főnökét, Szergej Mihajlovot, de nem tudták elítélni, mert az orosz kormány nem volt hajlandó együttműködni az ügyben.

Az aggodalom növekszik. A kilencvenes évek közepén az EU létrehozta az EUROPOL rendőri együttműködési szervezetet, ami főleg a kábítószer-kereskedelemre, a pénzügyi bűncselekményekre és a pénzmosásra specializálódik. Ennek a szervezetnek egyre nagyobb figyelmet kell fordítania a legnagyobb pénzügyi, illetve bankközpontokra Svájcban és Liechtensteinben. Svájc 1998-ban új pénzügyi törvényeket hozott, és felszabadította a hagyományos, híres banktitkot. Liechtenstein egyelőre csak adminisztratív intézkedésekkel próbálja a károkat enyhíteni.

Az olasz szervezett bűnözés. Olaszország legnagyobb bűnszervezetei – a szicíliai Maffia, a calabriai 'Ndrangheta, a nápolyi Camorra, az apuliai Sacra Corona Unita – a

régió parasztjait a földesurakkal és az ipari érdekekkel szemben védelmező szervezetekként jöttek létre. Később már csak a saját érdekeiket szolgáló helyi bűnözéssel foglalkoztak. A első világháború után tevékenységi körüket a városokra is kiterjesztették. Hamarosan nagy befolyásra tettek szert az olasz bankrendszer felett, és korrupció, fenyegetés és zsarolás révén politikai (törvényhozási, kormányzati) pozíciókat szereztek.

* A négy bűnözői csoport 540 „család”-ból áll, és több mint 21.000 tagot számlál.

A kormányzat sokáig tehetetlen volt ezekkel a csoportokkal szemben. A kilencvenes évek elején elkövetett és az egész közvéleményt megbotránkoztató nagy maffiagyilkosságok azonban a közhangulatot egyre inkább a szervezett bűnözés ellen fordították. Ennek – illetve ezzel összefüggően a hatékonyabb informatori hálózatnak – köszönhetően a hatóságok számos olyan letartóztatást fogantathattak, amelyekkel megzavarták a szervezetek működését.

* 1993-ban őrizetbe vették a Camorra vezetőjét, Rosetta Cutolo-t, és a szicíliai Maffia „főnökök főnökét” Salvatore Riina-t. 1996-ban utódját – Giovanni Brusca-t –, akit több mint száz gyilkossággal vádoltak. A letartóztatások az Egyesült Államokban működő maffiózókra is kiterjedtek.

* 2000 októberében elfogták a hét éve szökésben volt Maffia-alvezért, Salvatore Genoveze-t, aki a szintén megszökött Bernardo Provenzano főnök első számú asszisztense volt. Genoveze tartotta kezében az olasz közmunkákat ellenőrző szervezetet.

A szervezetek felszámolás azonban még nemzetközi összefogással sem sikerült. Azok átalakultak. A valamikori illegális politikai mozgalmak sejtyszerű szervezetét és a külföldről történő irányítás módszerét vették át.

* Jelenleg zsarolással (védelmi pénzek szedésével), gépjárműlopással, kábítószer- és jövedéki termékek csempészésével, műkincslopással és pénzmosással foglalkoznak.

* Amerikai területen az utóbbi időben kezdtek egészségügyi és más biztosítási csalásokkal, pénzügyi csalásokkal foglalkozni, együttműködve ebben az olasz rokon Cosa Nostrával.

A külföldi irányításból azonban továbbléptek, az adott országokban, ahonnan eddig csak az irányítást gyakorolták, úgyszintén megszervezték helyi csoportjaikat, illetve családjaikat. Az olasz szervezett bűnözés ma már jelen van egész Európában, Közép- és Dél-Amerikában, Kanadában és természetesen az Egyesült Államokban. A kezdeti rivalizáció után mára már inkább az együttműködés módjait keresik a helyi bűnözéssel, amelyiknek felkínálják nemzetközi csatornáikat, infrastruktúrájukat, tapasztalataikat, módszereiket, helyi szolgáltatásokért cserében. A nemzetközi bűnözés minden szakterületén jelen vannak. A legtöbb országban kiépítették legális üzleteiket, amelyekkel jól fedik legkülönbözőbb csempésztevékenységeiket, illegális pénzügyi tranzakcióikat és a pénzmosást. Leginkább kedvelt területük az ingatlanüzlet és a szórakoztatóipar, különösen a kaszinók. Németországban és Franciaországban, Monacóban, a spanyol Napos Parton és a karibi térségben a hazárdjátékipar legnagyobb részét ellenőrzésük alatt tartják. A kilencvenes évek eleje óta komoly beruházásokat eszközölnek, ingatlanokat és vállalkozásokat vásárolnak fel Közép- és Kelet-Európában, Oroszországban és a volt szovjet tagköztársaságokban. Hagyományos „profiljukat” kiterjesztették a kábítószer-, illetve a fegyvercsempészetre, de minden más jól jövedelmező területre is.

Kábítószer- és fegyverkereskedelem. Európában az olaszok eltűntek az utcai kábítószer-terjesztésből, de az egyik fő bevételi forrásuk mégis a kábítószerekből származik, mert a közvetítő kereskedelem egyre nagyobb részét ellenőrzik. A Délnyugat-Ázsiából származó heroint a törököktől veszik át, és juttatják az orosz és albán terjesztőkhöz. Ugyanezt teszik a Dél-Amerikában beszerzett kokainnal.

A szovjet blokk szétesése után a FÁK tagjai és a balkáni országok váltak illegális fegyverbeszerzéseik forrásává. Ez az üzlet a

dél-adriai partokat ellenőrző Sacra Corona Unita kezében van.

1. ábra
Olasz bűnszervezetek

Környezeti bűncselekmények. A veszélyes ipari hulladékok illegális eltüntetése évi 3,5-8,5 milliárd dollár profitot eredményez az olasz bűnszervezeteknek. Jelentős haszonnal jár a védett állatok vadászata és kereskedelme is. 1999-ben Olaszországban 26.000 környezeti bűncselekményt regisztráltak, amelyeket 138 bűnöző csoport követett el. Ezek főleg a 'Ndrangheta és a Camorra szervezetekhez tartoznak. A Camorra az olasz legális szemétygyűjtés egyre nagyobb hányadát birtokolja. Ezzel bűjtatja törvénytelen üzeleteit.

B) Közép- és Kelet-Európa

Közép- és Kelet-Európa országai a kommunista diktatúrák megszűnte óta (mivel együtt járt a szoros határellenőrzések beszüntetésével) komoly vonzerőt gyakorolnak a nemzetközi szervezett bűnözésre. Tekintettel arra, hogy az új, tapasztalatlan demokratikus rend-

szerek elsősorban politikai, gazdasági és társadalmi problémáikra koncentráltak, továbbá, hogy a bűnüldöző testületeket is át kellett szervezniük, mert azok a korábbi rend erőszakszerveiként működtek, a nemzetközi bűnszervezetek erős bázisokat építettek ki ezekben az országokban. Jelen van az orosz, olasz, albán, nigériai, kínai, de még a kolumbiai szervezett bűnözés is. Ezekről a bázisokról azonban nem csupán a térségben tevékenykednek, hanem kihasználva a kérdéses országok gyenge határ- és vámellenőrzését, Nyugat-Európát is támadják. A délnyugat-ázsiai heroin útvonalát már Lengyelországon és Horvátországon át vezetik. A dél-amerikai kokainét pedig szinte minden közép-európai országon át.

A közép-európai országok földrajzi fekvése – a híd kelet és nyugat között – igen kedvező a szervezett bűnözés valamennyi ágazata számára.

* *Magyarország* hét országgal határos. Környezeténél fejlettebb közlekedése, nagyságrendekkel nagyobb idegenforgalma, fejlettebb üzleti, pénzügyi és bankrendszere erősen vonzza a bűnöző csoportokat. Az is igaz, hogy a környező országokénál szigorúbb határ- és vámellenőrzése, eredményesebb bűnüldözése vissza is tartja azokat. Mindezekkel összefüggésben Magyarország tranzitbűnözése nem emelkedett, és a belső bűnözés csökkent.

* *Lengyelország és a Cseh Köztársaság* úgyszintén fontos útkereszteződés az átmenő bűnözés számára. Lengyelországon át áramlik a Nyugat-Európában lopott nagy értékű személygépkocsik forgalma Oroszország és a többi FÁK felé. EU-szakemberek aggasztóan gyengének tartják a két ország határvédelmét és vámellenőrzését, különösen a lengyel–ukrán határon, ami szinte nyitott kapukat jelent a Nyugat-Európába áramló illegális bevándorlás számára.

* *Bulgária és Románia* továbbra is a legfontosabb tranzit útvonal az Európába irányuló kábítószer számára.

* *Lengyelország, a Cseh Köztársaság, Bulgária és Románia* a kiinduló bűnözés szempontjából is egyre jelentősebbek. A lengyel szervezett bűnözés ma már riválisa az ismertebbeknek, és Hollandiában már kezdi ki is szorítani azokat. A Nyugat-Európában eladott szintetikus kábítószer 25%-a Lengyelországban készül, amit a lengyelek szállítanak és terjesztenek. A régióban Lengyelország, a Cseh Köztársaság és Románia a Nyugat-Európába és az USA-ba irányuló nőkereskedelem legnagyobb forrásai, a „világkereskedelem” 10%-át teszik ki. Kína után Bulgária a második legnagyobb hamis CD-előállító, és jelentős tranzitállomása a Moldvában, Ukrajnában és Görögországban készült hasonló termékeknek.

Tekintettel arra, hogy a nyugat-európai országok a kilencvenes évek elejétől határozott pénzmosás elleni intézkedéseket hoztak, a pénzmosás áthúzódott a liberalizálódó és a külföldi tőkét csalogató közép- és kelet-európai országokba, ahol a tevékenység még kevésbé volt ismert. Hiányoztak a megfelelő törvények, és a bűnüldöző szervek sem rendelkeztek specialistákkal, tapasztalatokkal.

* A multilaterális Financial Action Task Force becslése szerint a 90-es években egyedül Lengyelországban évi 8 milliárd USD körüli összeggel nőtt a pénzmosási tevékenység.

Ebben a „műfajban” az olasz és az orosz szervezett bűnözés koncentrált a leginkább Közép-Európára. A régió országaiban azonban nem csupán a pénzmosással szemben voltak felkészületlenek, hanem a tőzsdei és más pénzügyi bűncselekményekre vagy a szellemi tulajdon elleniekre sem tudtak hatékonyan reagálni.

* Ez a fajta (féhérgalléros vagy intellektuális) bűnözés egyes kelet-európai országokban annyira elharapódzott, hogy teljesen aláaknázták azok gazdaságát. Emiatt omlott össze például 1996-ban a bolgár bankszektor. A román kormány 2001-es felmérése szerint a Romániában működő pénztőke 40%-a a szürke gazdaságban forgott. Szlovákiában a privatizáció körüli korrupció évekre lebénította a gazdasági növeke-

dést. Lengyelországban 2000-ben új szellemi tulajdon-védelmi törvényeket hoztak, mert addig évi 60 milliárd zloty állami bevételtől estek el az ilyen bűncselekmények miatt.

A bűnözés, a korrupció és a kábítószer-kereskedelem és -fogyasztás árvízként öntötte el ezeket a felkészületlen országokat. Egy 2000 novemberében végzett cseh országos felmérés szerint a lakosság 80%-a a gazdasági bűnözést és a korrupciót tekintette az ország legnagyobb problémájának. 1999-ben Bulgáriában a miniszterelnök kormányának kétharmadát menesztette korrupció és más gazdasági bűncselekmények miatt. 1998-ban a magyar belügyminiszter általános hadüzenetet intézett ezek ellen a bűncselekmények ellen, annak ellenére, hogy a volt szocialista országok közül Magyarország a legkevésbé fertőzött.

C) Oroszország, a FÁK és a Baltikum

Általános kép. A hidegháború elmúlásának mellékhatásaként Oroszország és a FÁK is a szervezett bűnözés termékeny talajává vált. A bűnözés és a korrupció a demokrácia és a szabad piacgazdaság fejlődésének gátjává vált. A korrumpált állami tisztviselők közreműködésével a szervezett bűnözés fedővállalatai birtokolják az export- és importengedélyeket, élvezik a vámmentességet, és kapják az állami megrendeléseket. Az orosz bűnöző csoportok uralják a térség szabad piacait, a bankszektort, és hatalmas összegeket utalnak külföldre, ahol azokat pénzmosó akciókban és pénzügyi bűncselekményekben mozgatják. Ezen csoportok eredeti bevétele a kábítószer- és emberkereskedelemből, az embercsempészetből, a lopott járművek eladásából, valamint az illegális alkohol, cigaretta és más csempészárak forgalmazásából származik.

Oroszországban és a FÁK országaiban a bűnöző csoportok korrumpált törvényhozók és kormánytisztviselők közreműködésével évek óta akadályozzák a gazdaság reformját és az azt szolgáló törvényhozást.

* Oroszországban 1996-ban új büntető törvénykönyv született, de alkalmazása erőt-

len, végrehajtási utasítások nem követték. A büntető eljárásjog még a Szovjetunió idejéből való, és inkonzisztens a büntető törvénykönyvvel, ami súlyosan gátolja a bűnüldözést és az igazságszolgáltatást.

- * A pénzmosás elleni törvényjavaslatot évek óta nem terjesztik a Duma elé ratifikációra.
- * A bűncselekmények elkövetése céljából történő szövetkezés önmagában sehol sem képezi bűncselekmény tényét a volt Szovjetunió területén.
- * A Világkereskedelmi Szervezetbe (WTO) történő felvétel érdekében Oroszországban és a FÁK országaiban születtek ugyan törvények a szellemi tulajdon védelmére, azokat azonban nem alkalmazzák, és amióta léteznek, egyetlen bírói ítélet sem született még ilyen bűncselekmény elkövetője ellen.

Oroszország. A szervezett bűnözés hatékonyan átfogja a politikát és a törvényhozást. A gazdaságban meghatározó szerepe van. A privatizáció folyamatában a volt állami vállalatok nagy része a bűnszervezetek kezébe került. A pénzügyi szektor egyre nagyobb területére teszik rá kezüket. A csődbe jutó bankokat a bűnszervezetek pénz-injekciói tartják talpon. (A csődbejutásokat is a legtöbb esetben a bűnöző csoportok manipulációi idézik elő.) Hivatalos orosz állami becslések szerint 1998-ban már több mint 550 orosz bankot ellenőriztek a bűnszervezetek.

Számos orosz üzleti vállalkozás külföldön jegyezteti be magát, amivel kivonja a céget az oroszországi adókötelezettségek alól, megfosztva ezzel az orosz költségvetést bevételei jelentős részétől. Ezek a cégek általában bűnszervezetekkel fonódtak össze. Szoros kapcsolatokat építettek ki az orosz politikai elit-

tel, ami kapcsolatai révén előnyös szerződésekhez jut, és megvédi illegális tranzakcióit.

Legmélyebben a legnyereségesebb orosz olaj- és gázkitermelési ágazatba épült be a szervezett bűnözés. Az ágazat orosz átlag feletti profítképesége nem csupán legális jövedelmezősége, hanem a jobb pénzmosási lehetőségek miatt is vonzza a szervezett bűnözést. A kitermelésben megszerzett monopolhelyzetére építve az orosz bűnszervezetek fokozatosan szerzik meg az üzemanyag-termelési és -kereskedelmi hálózatot is. Korrupt kormányzati és törvényhozási kapcsolatok révén e két ágazat működését szabályozó jogi kereteket egyre jobban a bűnözés igényei szerint alakítják.

Több milliárd dolláros jövedelmezősége és magas koncentrálttsága miatt a szervezett bűnözés az orosz alumínium ipart is célba vette. Négy nagyüzem állítja elő az orosz alumíniumtermelés 75%-át.

2. ábra

Oroszország: Bűnszervezetek a kulcsfontosságú iparágakban

Hasonló a helyzet a drágakő- és nemesfém-kitermeléssel, illetve azok kereskedelmével. Orosz kormányzati becslések szerint évi 300 millió dollár értékben csempésznek ki gyémántot az országból. Csupán 1998/99-ben egy tonnát meghaladó arany, valamivel több

ezüst és 28.000 karát drágakő kicsempészését akadályozták meg az orosz vámhatóságok.

A szervezett bűnözés jelentős mértékben és negatív értelemben hat az orosz pénzügyi helyzet ingatagságára. Hivatalos orosz becslések szerint a havi egymilliárd dollár körüli orosz tőkeáramlás nagy – az Egyesült Királyságban működő Organized Russian and Eurasian Crime Research Center becslése szerint 25%-ot kitevő – része pénzmosást takar. A bűnszervezetek jól jövedelmező legális vállalkozásainak profitját nem fektetik be újra, hanem kiviszik az országból, és a biztonságosabb nyugat-európai pénzpiacon vagy a jövedelmezőbb *offshore* központokon keresztül forgatják.

Vannak olyan orosz becslések, melyek szerint az országban működő bűnszervezetek jövedelme eléri a GDP 40%-át is. A Jelcin-kormány 1997-es felmérése szerint az orosz vállalkozások közel 80%-a fizetett ún. védelmi pénzt a szervezett bűnözésnek, elvonva ezzel a legális jövedelmek közel 20%-át. A hatóságok képtelenek megvédeni a törvényes vállalkozásokat. Az 1994 és 1999 közötti öt év alatt 79 banktisztviselőt és 159 egyéb üzletembert gyilkoltak meg. Ez a szám 1999-ben – egy évben(!) – már 155 volt. Igen gyakori, hogy a teljesen „tisztá” vállalkozások is kénytelenek bűnszervezetekhez fordulni különféle problémák rendezése végett (vagy üzleti információk kérésével). Ez a gazdasági légkör meglehetősen riasztóan hat a külföldiek oroszországi beruházási kedvére.

A Baltikum országai. Észtország és Lettország, valamint Litvánia teljes mértékű orosz energiatünettségére, illetve az Oroszország számára nélkülözhetetlen balti kikötők komoly lehetőséget teremtenek az orosz szervezett bűnözés számára a Baltikumban. A balti kikötőkben évente 13 millió tonna orosz áru fordul meg, ami mögött jelentős mennyiségű orosz csempészárú húzódik meg (kábitószeret is beleértve). Ezekben az országokban az orosz bűnszervezetek otthonosan mozognak, amiben nagy szerepet játszik az ott visszamaradt nagy létszámú orosz etnikum. Módszereik azonban kifinomultabbak, mint az anyaországban. Alapvető céljuk a

Baltikum országaiban a gazdaságföldrajzi előnyök kihasználása.

Ukrajna és Moldávia. Ukrajnát és Moldáviát az orosz szervezett bűnözés uralja. Kihhasználják az ukrán feketetengeri kikötőket és a magyar határt. Fegyvert, kábítószer, lopott gépkocsikat és más árut, valamint illegális migránsokat csempésznek. Moldáviából csempészik a nőket és a fiatalok lányokat az európai prostitúció piacaira. Ezt a két országot erősebben sújtja a korrupció, mint magát Oroszországot.

A Kaukázus és Közép-Ázsia. E térség országainak rendkívül gyenge a bűnüldözése és a határőrizete. Grúziát, Örményországot és Azerbajdzsánt a helyi bűnöző csoportok uralják. A közép-ázsiai országok fontos, biztonságosabb alternatív útvonalat jelentenek a kábítószer-kereskedelem számára a Balkán helyett. Az itteni szervezett bűnözés egyre intenzívebben terjeszti ki ellenőrzését a Kaszpi-mélyföld olajkitermelésére.

Az orosz szervezett bűnözés jellegzetességei. Az orosz szervezett bűnözés gyökerei a szovjet hiánygazdaság idejéig nyúlnak vissza. Annak a kornak az állami vállalatai csak úgy voltak képesek működésben maradni, ha illegális barterkereskedelmet folytattak egymással. Árucikkkel és szolgáltatásokkal megvesztegetett pártfogói rendszert építettek ki az állami és a politikai vezetésben. Ebből a megtúrt törvénytelenégből nőttek ki azok a csoportok, amelyek a Szovjetunió összeomlásakor kezükbe vették a törvényileg nem kellően szabályozott privatizációt, melynek során a tértnyeréshez és a megszerzett vagyon védelméhez már a legkeményebb maffiamódszereket alkalmazzák. Szakértelemben nem volt hiány, mivel a rendszerváltás és gazdasági átalakulás miatt állástalanokká vált kiválóan kiképzett katonák és titkosszolgálati tisztek csatlakoztak a bűnszervezetekhez. Az orosz belügyminisztérium adatai szerint 89 komolyabb bűnszervezet működik Oroszországban, és ezek ezernél több kisebb bűnözői csoportot tömörítenek. Közülük tizenegy nagyobb, országos szervezet, amelyek 243 csoportot és ezeken belül körülbelül 50.000 főt számlálnak, és Oroszország határain túl 44 országban is jelen vannak. Az amerikai

becslések szerint viszont legalább 200 jól szervezett és kiválóan felszerelt orosz bűnszervezet 60 országban működik.

Az orosz bűnszervezetek gátlástalansága és keménysége meghaladja az európai vagy ázsiai bandákét. Anyagi eszközeik, technikai felszereltségük, fegyverzetük szintén felülmúlja azokét. Ezek a csoportok földrajzi, etnikai vagy bűncselekmény-specifikus alapokon szerveződnek. Egyelőre nem ismert, hogy valamilyen hierarchikus viszony alakult volna ki közöttük.

Az orosz szervezett bűnözés nemzetközi bázisai. A Szovjetunió összeomlása után az orosz bűnszervezetek rendkívüli gyorsasággal jelentek meg a határokon túl, és ma már a világ minden kontinensén, összesen mintegy hatvan országban működnek. Legerősebbek Kelet- és Közép-Európában, ahol főleg kábítószer- és illegális fegyverkereskedelemmel, gépkocsilopással és -csempészéssel, valamint pénzmosással, pénzügyi bűncselekményekkel foglalkoznak. A volt szovjet blokk határain túl az orosz bűnszervezetek fedésül használják az üzleti életben megjelenő legális orosz vállalatokat, beszerzik vagy manipulálják azok képviselőit. Megzsarolják az orosz diaszpórát is. Minden lehetőséget kihasználnak, még turistaként is megjelennek. Az utóbbi években intenzív tevékenységbe kezdtek az ún. *offshore* pénzközpontokban is. Innen könnyen jutnak a nemzetközi elektronikus pénzpiacokra.

* Az orosz szervezett bűnözés szövetkezett olasz csoportokkal. Segítségükkel 1993–95-ben hétmilliárd dolláros beruházásokat eszközölt Olaszországban, elsősorban pénzmosás céljából. Együttműködnek azonban az olaszokkal a kábítószer- és a fegyverkereskedelemben, valamint a pénz- és értékpapír-hamisításokban is.

Az orosz szervezett bűnözés – bár minden bűncselekmény-kategóriában jelen van – a legintenzívebben gazdasági bűncselekményekkel foglalkozik. A teljes pénzügyi szférára koncentrálnak, azon belül is a hitelügyleteket fogják át leginkább. Orosz kormányzati adatok szerint Oroszországban évente hárommillió bűncselekményt követnek el, és ezek 10%-a gazdasági. A leggyakoribbak a hitelcsalások, a beszerzett bankalkalmazottak lopásai, illetve csaló, megtévesztő tranzakciói és a pénzügyi okmányok, dokumentumok hamisításai.

3. ábra

A kábítószer-csempészet útvonalai Észak-Afganisztánból

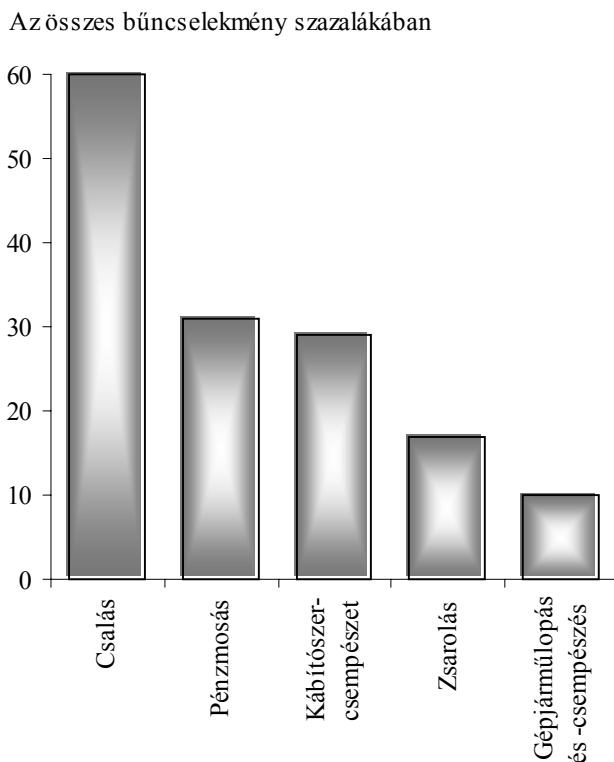

Az orosz bűnszervezetek „népszerűségi listáján” a turistaipar a következő. Érthető, mert ez az iparág az, amelyikben a bevételek eredete a legnehezebben követhető nyomon. A szállodák, éttermek, kaszinók bevételeinek körülbelül 15%-át a szervezett bűnözés realizálja. Ezen túl a turizmus segítségével bonyolítják az embercsempészet, a gyermek- és nőkereskedelem jelentős részét. Több bűnöző csoportnak vannak érdekeltségei légitársaságokban, *charter* vállalkozásokban, és utazási irodákat tartanak fenn.

Amikor a Szovjetunió Afganisztánt megszállta, az orosz szervezett bűnözés már megteremtette az ott termelt kábítószer-alapanyag oroszországi feldolgozásának le-

hetőségét, megnyitotta az utat az ázsiai kábítószer Európába juttatása előtt. Arra vonatkozóan nincsenek adatok, hogy mi történik e vonatkozásban Oroszország területén, de az tény, hogy egyre nagyobb mennyiségű ázsiai eredetű kábítószer az orosz bűnszervezetek

2. grafikon
Az orosz szervezett bűnözés leggyakoribb cselekményei az USA-ban, 2000

Forrás: Az FBI Területi Divíziójának adatai alapján
révén jut Európába.

* Konkrét adatok vannak arra vonatkozóan, hogy Tádzsikisztánban állomásozó orosz csapatok, illetve határőrök maguk is részt vesznek kábítószer csempészésében. 1996 augusztusában például az orosz határőrség egy helikoptere 109 kg ópiumot próbált bejuttatni Közép-Ázsiába.

Orosz szervezett bűnözés az Egyesült Államokban. Az első kisebb orosz bűnöző csoportok már a hetvenes években jelentek az Egyesült Államokban. A Szovjetunió felbomlásával ezek a csoportok megnöttek és megszorodtak. Először az orosz etnikai enklávákra támaszkodtak. Kezdetben az ún. fehérgalléros bűnözésben alapozták meg tevékenységüket és szervezeteiket, majd ezekről a bázisokról terjeszkedtek az Egyesült

Államokon túl is. „Minőségükben” ma már minden jövedelmező bűnözési tevékenységben eléri, vagy felülmúlják a helyieket, de tevékenységük méreteiben még nem érték utol az olaszokat.

* Az USA-ban jelenleg zsarolással (védelmi pénzek szedésével), gépjárműlopással, kábítószer és jövedéki termékek csempészésével, műkinclopással és -csempészéssel, pénzmosással foglalkoznak a leginkább.

* Amerikai területen az utóbbi időben egészségügyi és más biztosítási és pénzintézeti csalásokkal is foglalkoznak, együttműködve a Cosa Nostrával.

D) A Balkán

Jugoszlávia felbomlása hasonlóan hatott a bűnözés elszabadulására, mint a Szovjetunió szétesése. Súlyosbította a helyzetet, hogy a Milosevics-kormány a szervezett bűnözést is felhasználta az ellene hozott embargó kijátszásában. Következésképpen a bűnszervezetek bizonyos legalitást nyertek, és a kormányzati körökkel többszörösen összefonódtak. Ugyanez volt tapasztalható a volt horvát, bosnyák kormányok esetében is. A bűnöző körök szabad kezet kaptak az etnikai tisztogatásokban is. A lakosság ellátását lényegében a feketepiac szolgálta. A szerb gazdaság összeomlott volna a bűnszervezetek illegális tevékenysége nélkül, ami abban az időben a GDP mintegy 40%-át állította elő. A bűnözés olyan mélyen beépült a gazdaságba és a társadalomba, hogy a daytoni béke-megállapodást (1995) követő viszonylagos rendeződés sem szoríthatta azt vissza. Addigra ugyanis a bűnszervezetek teljesen átfogták a kormányzati, az igazságszolgáltatási és a bűnüldöző szerveket, és külföldi bázisokat létesítettek.

Albánia. A sztálinista rendszer összeomlása után szétesett a társadalom és a gazdaság. A határok megnyíltak, a bűnüldözés gyakorlatilag nem létezett. A Sacra Corona Unita bűnszervezet azonnal áttelepült Olaszországból, és megszervezte az albán bűnözést. Albánia mind a mai napig szabad mű-

4. ábra

A balkáni csempészútvonalak

ködést biztosít az ember, a kábítószer és az egyébek csempészete számára. A kikötővárosok és a nagyobb települések „közigazgatása” gyakorlatilag a bűnözők kezében van.

Az etnikai alapon szerveződő albán bűnözés. A viszonylag kis létszámú albán bűnszervezetek igen gyorsan nemzetközivé váltak. E vonatkozásban nincs különbség Albánia és Koszovó között. (Érdemes megjegyezni, hogy a Koszovói Felszabadító Hadseregben igen nagy arányban voltak jelen bűnözők, és váltak nemzeti hőssé.) Amellett, hogy a különböző bűnözési formákban az albán csoportok nagymértékben függenek a török, az olasz, az orosz bűnszervezetektől, egyre önállóbbakká válnak. Az északi országokban, valamint Németországban és Svájcban az albán csoportok átvették a kábítószer utcai terjesztését, és kezdenek rivalizálni Olaszországban is a helyi szervezetekkel (ti. a Sacra Corona Unita és az albán csoportok együttesen). Az albán szervezetek már az Egyesült Államokban is megjelentek, mégpedig önállóan.

E) Dél-Ázsia, Törökország, a Közel-Kelet és a kelet-mediterrán térség

A török, a pakisztáni, az indiai és az egyesült arab emirátusokbeli, valamint a ciprusi szervezett bűnözésnek az általános csempésztevékenységben már nagy hagyományai vannak, ami az utóbbi időben inkább ember-, kábítószer- és fegyvercsempészésre koncentrálik, és a mediterrán térségen át Európába irányul. E csoportok másik fő tevékenységi köre a különböző szankciókijátszások, a tömegpusztító (főleg vegyi és bakteriológiai) fegyverek és technológiák illegális kereskedelme. A tevékenység fő központjai: Isztambul, Karacsi, Bombay és Dubai. Ezekben a városokban, illetve országokban a szervezett bűnözés az állami hatóságokban, a bűnüldöző szervezetekben, illetve a bankhálózatban kiépített korrumpot kapcsolatnak köszönhetően szinte zavartalanul működhet.

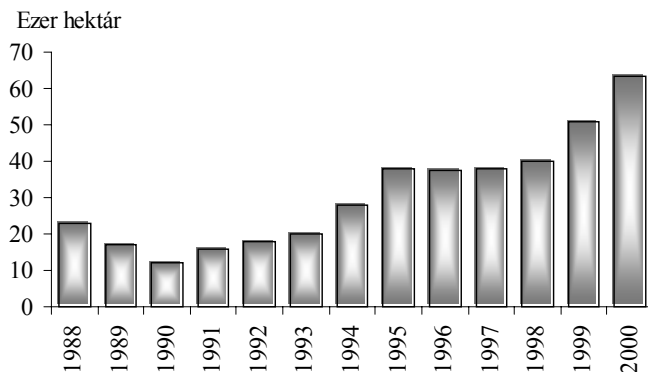
F) Dél-Ázsia

Afganisztán, Pakisztán. Az Európába, Nyugat- és Kelet-Ázsiába irányuló kábítószerkereskedelem egyik fő forrása a dél-ázsiai térség. Az ópium-alapanyagot, a nyers ópiumot Afganisztánban és Pakisztán északnyugati törzsi területein termelik, illetve állítják elő. A tálib rendszer idején Afganisztán a világ legnagyobb ópiumtermelőjévé vált. Az egyéb ópiumszármazékokat és a heroint Pakisztánban, az állami közigazgatáshoz nem tartozó, az állami bűnüldöző szervek hatáskörén kívül eső törzsi területeken dolgozzák fel, illetve gyártják. Az ENSZ Kábítószer-elleni Bizottságának adatai szerint a tálib rendszer utolsó négy évében a fentebb említett afgán-pakisztáni területek kábítószer-előállítása meghaladta az ún. arany háromszög termelését.

India is nagy mennyiségben állít elő ópiumot, amit gyógyszeripari alapanyagként szállítanak az Egyesült Államokba és más országokba. Ennek az ópiumnak a jelentős hányadát azonban a fekete piac nyeli el, ami

majd heroinként jelenik meg, főleg Európában. Az INTERPOL-jelentések szerint az Európában forgalomba hozott heroin 80%-a Dél-Ázsiából származik.

3. grafikon
Afganisztán ópiumtermelése

* A tálib Afganisztán utolsó tíz évében megnyolcszorozta az ópium- és morfiumbázisú kábítószer alapanyagainak előállítását, amivel elérte a világtermelés 72%-át. A tálib hatóságok megadóztatták ezeknek az anyagoknak az előállítását, amivel tulajdonképpen legalizálták azok termelését. Az afgán parasztnak azóta gyakorlatilag nincs más jövedelemforrása, ami különösen megnehezíti a tálib rendszer megdöntése utáni normalizálódást az országban.

* Pakisztánban ezzel szemben Musharraf tábornok katonai kormánya radikálisan visszaszorította a kábítószer-termelést.

Irán. Irán a kábítószer vonatkozásában is megtartotta történelmi, a Délnyugat-Ázsiát és Európát összekötő csempésútvo-nal-szerepét. A kábítószer és más csempészáruk Iránon át Törökországba vagy a Perzsa-öböl kikötőibe jutnak továbbításra. Az utóbbi években azonban az iráni hatóságok keményen fellépnek a kábítószertranzit ellen, mert a kábítószer az országon belül is terjedni kezdett. Ez a fellépés 1988 óta világviszonylatban is kiemelkedő elfogásokat eredményezett. A kábítószer-csempészekkel történő fegyveres összecsapásokban az iráni hatóságok több mint 3000 kábítószer-csempészt öltek meg. Kiemelendő azonban, hogy az iráni hatóságok ez irányú akcióiban a demokrati-

kus országok törvényességi gyakorlatának még csak a nyomai sem lelhetők fel.

Pakisztán és India. A szervezett bűnözés mindkét országban gyors ütemben modernizálódik. Az ottani bűnszervezetek legkiterjedtebb tevékenysége a kábítószer, az arany és a fogyasztási cikkek csempészése. Egyes tartós fogyasztási cikkek, például a gépkocsik legális bevitelét ezekbe az országokba több száz százalékos vám és adó is terhelheti. Már említettük, hogy a pakisztáni katonai hatalomátvétel, illetve az afganisztáni tálib rezsim megerősödéséig Pakisztán törzsi területein működtek a térség legjelentősebb kábítószer-előállító központjai, amelyek 1999-től áttevődtek Afganisztánba, majd a tálib hatalom megdöntésével onnan fokozatosan Indiába kerültek.

Ami a kábítószer átmenő útvonalait illeti, a Pakisztáni kikötők – elsősorban az igen nagy forgalmú tizenötmillió Karacsi kikötője – továbbra is jelentős szerepet töltenek be. India több ezer kilométeres igen tagolt tengeri partvonala a kábítószer-csempészet szempontjából gyakorlatilag ellenőrizhetetlen, azonban a legnagyobb forgalmú indiai kikötők sem jelentenek kisebb gondot, elsősorban a vámszabályok gyengesége és a vámellenőrzés korrupszája miatt.

India esetében különleges probléma, hogy szinte a világ egész gyógyszeriparát alapanyaggal és félkész termékekkel ellátó ipara – illegálisan – jelentős beszállítója a kábítószer-termelésnek is. Becslések szerint ezen alapanyagok és félkész termékek több mint 25%-a kerül a fekete szférába.

Törökország. Jóllehet, a Délnyugat-Ázsia országaiból Európába áramló kábítószer egyre inkább a volt Szovjetunió területein találja meg az átjutás lehetőségét, az Európát Ázsiával összekötő Törökország szerepe továbbra is igen fontos marad. A török szervezett bűnözés hagyományosan igen erős, és nagy külföldi bázisokkal, nemzetközi kapcsolatokkal rendelkezik. Különleges törökországi problémát jelentenek a Kurd Néppárt (PKK) elnevezésű terrorista szervezet által ellenőrzött területek, amelyeken – kellő

„adó” lefizetése ellenében – a PKK védett és szabad áthaladást biztosít a kábítószernek.

* Európában a PKK-tagok jelen vannak a kábítószer-nagykereskedelemben és az utcai árusításban is. Részt vesznek minden olyan bűnözési formában, amely a PKK tevékenységének anyagi bázisát jelentheti. Arra vonatkozóan azonban nincsenek adatok, hogy a PKK eme bűnöző szárnya hogyan tart kapcsolatot a politikai központtal.

Egyesült Arab Emírátságok. Az utóbbi évtizedekben az emírátságok az Európa, Közel-Kelet, Észak-Afrika közötti közlekedés, banki tranzakciók és kereskedelem fontos csomópontjává – és következésképpen –, a nemzetközi szervezett bűnözés egyik központjává vált. A Magyarországnál kisebb (77 ezer négyzetkilométer területű) 1,9 millió lakosú országnak 15 nemzetközi kikötője van, amelyek évente ötmilliónál több konténerrel „forgalmaznak”. Ezek több mint 70%-a tranzitforgalomban érkezik, illetve távozik, tehát a vámservezek nem ellenőrzik. Dubai repülőterét körülbelül 60 légitársaság veszi igénybe, mintegy 150 relációt kiszolgálva. Ezeket a kedvező körülményeket a szervezett bűnözés meglehetősen jól ki is aknázza. A kábítószer előállításához szükséges vegyi anyagok jelentős része az emírátságokon keresztül érkezik Ázsiába, és az ott előállított kábítószer egyre nagyobb hányada ezen az úton hagyja is el Ázsiát. Az orosz és a közép-ázsiai szervezett bűnözés növekvő számban létesít fedővállalatokat, és működtet pénzmosó hálózatot az országban.

Dubai pezsgő, igen nagy forgalmú és felületesen ellenőrzött pénzügyi élete kedvező feltételeket biztosít a legkülönbözőbb illegális tevékenységek finanszírozásához, amit a bűnszervezetek és a terrorista csoportok egyaránt kihasználnak. Tekintettel arra, hogy a Dubaiban működő bankokban felderített pénzmosás átlagos évi összege 2000-ben már meghaladta az egymilliárd USD-t, az emírátságok pénzügyi hatóságai új pénzmosás elleni intézkedéseket vezettek be.

Libanon. Az országban tapasztalható stabilizálódás ellenére Libanonban továbbra is megmaradtak a terroristakiképző bázisok,

valamint a kábítószer-feldolgozó és kábítószer-továbbító központok. A szélsőséges iszlám szervezetek és a terrorista csoportok továbbra is működtetik kiképző központjaikat a Bekaa völgyben, melyek közül a legtöbben az izraeli célpontok elleni támadások bázisául (is!) használják az országot. A szíriai és libanoni hatóságok a mezőgazdaságban megszüntették ugyan a kábítószer-alapanyagok termelését, de a kábítószergyártó üzemeket (amelyek az alapanyagot máshonnan, például Afganisztánból szerzik már be) és a csempeüzemeket nem tudták felszámolni. A délnyugat-ázsiai heroin és a dél-amerikai kokain egyik fontos útvonala továbbra is Libanonon keresztül visz Törökország, Szíria, Izrael, Jordánia, az Arab-félsziget és más térségek felé.

Izrael. A Szovjetunió felbomlása után Izrael vált több szervezett orosz bűnöző csoport egyik fontos működési területévé, mivel ott nagy létszámú (600.000 főt meghaladó) orosz etnikumra számíthatnak. Igen sok orosz, ukrán és más FÁK-ból bevándorolt bűnöző nyert – gyakran csalások és hamisítások révén – izraeli állampolgárságot. Az izraeli rendőrség megállapításai szerint körülbelül tizenöt orosz bűnszervezet – közöttük a Solntsevo – tevékenykedik Izraelben.

* Az orosz bűnözők azért igyekeznek izraeli állampolgárságot nyerni, mert úgy vélik, hogy az izraeli útlevél megvédi őket a külföldi hatóságok nyomozati cselekményeitől, és Izrael nem fogja őket kiadni más országoknak, amennyiben azok kiadatásukat kéri.

Izrael csak 2000 augusztusában hozta meg pénzmosás elleni törvényét. Az addig érvényes szigorú banktitokvédelem és a valutaimport ellenőrizetlensége, valamint a bankok jelentési kötelezettségének hiánya remek feltételeket teremtett az orosz szervezett bűnözés számára. Izraeli rendőri becslések szerint az orosz bűnszervezetek 4,5 milliárd USD-t meghaladó beruházást eszközöltek a 90-es évek elején az országban. Izrael mai 17 milliárd dolláros valutatartalékából öt-milliárd az orosz szervezett bűnözéstől származik. Pénzpiaci tevékenységükön túl az orosz bűnszervezetek tartják kezükben az

izraeli prostitúciót, az illegális szoftverek és a másoros CD/DVD gyártását, a gyémánt-csempészt, és egyre nagyobb hányadát szerzik meg Izrael legális gyémántkereskedelmének, amelynek méreteire jellemző, hogy a világ teljes csiszoltgyémánt-kínálatának 50%-a Izraelen keresztül talál gazdára.

Ciprus. Az ország liberális kereskedelmi törvényeinek és földrajzi fekvésének köszönhetően Ciprus az illegális fegyverkereskedelem, a nemzetközi szankciósértékek és a tömegpusztító fegyverek előállításához szükséges kettős felhasználhatóságú technológiák, alapanyagok és félkész termékek kereskedelmének egyik központja. A szigetország *offshore* üzleti szektora vonzza az illegális pénzügyi tranzakciókat és beruházásokat, a pénzmosást. A banktitok fenntartása, a minimális adók vagy sok esetben a teljes adómentesség, a leegyszerűsített cégalapítási és vállalkozásműködtetési szabályok lehetővé teszik az ún. haramiaállamok, a terrorista szervezetek, a bűnszövetkezetek számára, hogy fedővállalkozásaikat Cipruson jegyeztessék be és működtessék, illegális szállítmányaikat és az azokkal összefüggő pénzügyi tranzakcióikat Cipruson keresztül bonyolítsák. Limassol és Larnaca kikötőjén, illetve repülőtérén keresztül gyakorlatilag ellenőrzés nélkül haladhatnak át ezek a szállítmányok.

* A több mint 24.000 Cipruson bejegyzett cégből mindössze 1100 van fizikailag is jelen a szigetországban.

Görögország. Hosszú és tagolt fölközi és égei-tengeri partvonala, a partvonalakon túli határai és rendkívül kiterjedt szigetvilága miatt Görögország kedvező működési terület a nemzetközi szervezett bűnözés számára. A kábítószer-kereskedelem hagyományos balkáni útvonala Görögországon halad át. Az olasz, albán, orosz és más FÁK-béli bünszindikátusok görög területeket is felhasználnak kábítószer-, fegyver-, cigaretta- és embercsempészetük során. Egyes sajtójelentések szerint az olasz szervezett bűnözés egyedül a Görögországon áthaladó cigarettacsempészből évi 500 millió USD-t meghaladó haszonhoz jut. A görög hatóságokat azonban az orosz bűnözés jelenléte aggasztja a legin-

kább, amelynek tevékenysége Görögországban főleg pénzmosásra, zsarolásra, nőkereskedelemre és prostitúcióra koncentrálódik.

G) Délkelet-Ázsia

Délkelet-Ázsia exportorientált gazdaságai lehetőséget kínálnak, és fedést is nyújtanak a nemzetközi bűncselekmények számára. Bangkok, Szingapúr és Kuala Lumpur forgalma vonzza a bűnöző csoportokat. A szárazföldi és a tengeri kereskedelem mérete, a konténeres szállítás, a feldolgozó- és kézművesipar kiterjedtsége, a széles körű pénzügyi aktivitás elősegítik a legkülönbözőbb árufélék csempészését, a pénzmosást, a szabadalmi és szellemi tulajdon-védelmi törvények kijátszását. Malajzia például az amerikai audió- és videó-, valamint szoftvertermékek hamisításában jár élen. A nő- és gyermekkereskedelem áldozatainak több mint egyharmada Délkelet-Ázsiából származik. Szingapúr tengeri kereskedelmének volumene mögött könnyen rejtőzik a kábítószer, illetve a legkülönbözőbb áruk csempésze. Ezt alátámasztandó, álljon itt két adat: Szingapúr kikötőjében évente 15,3 millió konténer fordul meg, és minden USA-ba irányuló délkelet-ázsiai áru 80%-a érinti Szingapúrt.

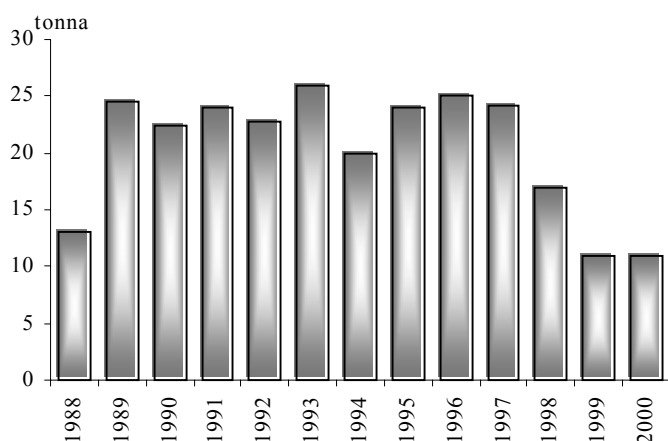
A térség infrastruktúrájába mélyen beépült a szervezett bűnözés, ezért a csempészet (beleértve a kábítószerét is) gyakorlatilag zavartalanul folytatható. A 80–90-es évek óriási gazdasági fellendülése a térségben nagy teret nyitott az illegális üzleti vállalkozások számára is. A bünszervezetek, a kezükben koncentrálódó hatalmas vagyon révén, a térség legtöbb országában jelentős politikai befolyásra is szert tettek. Burmában (Myanmar), Thaiföldön és Szingapúrban a szervezett bűnözés aktívan és jelentős tőkével vett részt az ambiciózus gazdasági növekedést és infrastruktúra-fejlesztést szolgáló kormányprogramokban, megteremtve ezzel saját legális vállalkozásaik alapjait, kiépítve illegális tevékenységük fedő-intézményeit.

A térség országaiban a gazdasági fellendülés (és látványos fejlődés) csupán a tengerparti vidékek és a nagyvárosok ipari-kereskedelmi központjaira jellemző. A vidék,

illetve a mezőgazdaság ugyanolyan elmaradt, mint volt. A legszegényebb vidékeken a földműves lakosság szinte egyedüli jövedelme az ópium-alapanyag, a mák termeléséből származik. Az Afganisztánban bekövetkezett változások után Burma, Laosz és Thaiföld (az „arany háromszög”) újra a világ legnagyobb ópiumtermelőjévé vált. A vidékről a nagyvárosokba vándorló szakképzetlen és műveletlen fiatal férfiak – más megélhetési lehetőségük nem lévén – a szervezett bűnözés számára szolgáltatják a „sorkatonaságot”. A hasonló sorsú nőket a helyi prostitúció, illetve a nőkereskedelem szívja fel. Nagy többségük azután az így szerzett jövedelmet az illegális migrációt működtető csatornában költi el.

A délkelet-ázsiai halászat egyre növekvő jövedelme a partok és a nyílt tengeren közlekedő nagy tengerjáró hajók közötti kábítószer és illegális migránsok átrakásából származik. Ez alól a térség egyetlen országának halásza sem kivételek. Az így szerzett jövedelmek olyan szervesen épülnek be a térség gazdaságába, hogy a tevékenység leállítása gazdasági összeomlást is okozhatna. Ennek a közvetítő csempészetnek a felszámolása azonban jószerivel lehetetlen is, mert azoknak a helyi hatóságoknak a tisztviselői, akiknek ez feladatuk lenne, a fizetésüket

4. grafikon
Burma ópiumtermelése
1988–2000

meghaladó korrupciós jövedelmük miatt abban nem érdekeltek. Magának a korrupciónak a leleplezése sem könnyű feladat – és a helyi szervek számára tulajdonképpen lehetetlen is – mert a kormányzati irányítás és a törvény-

hozási ellenőrzés felelősei a szervezett bűnözés legális vállalkozásaiban valamilyen tisztességes, jól jövedelmező pozícióban ülnek.

(Megjegyzendő, hogy például a világhírű thaiföldi Ban Phattha Ya turistaközpont az orosz szervezett bűnözés birtokában van.)

Mindezen nehézségek ellenére Thaiföld egyre intenzívebb erőfeszítéseket tesz a kábítószer-kereskedelem visszaszorítására. Ezért a csempésztvonalak fokozatosan átvesztődnek Indokínába és a dél-kínai területekre. A vietnámi háború utáni gazdasági-társadalmi liberalizáció és a központi állami irányítás és ellenőrzés gyengülése/megszűnése nyomán az észak-vietnami parasztok tömegesen állnak át a mindennél jövedelmezőbb mák termelésére, illetve a nyers ópium előállítására. Hanoi erőfeszítései a valutabevételek növelésére, a külföldi tőke becsábítására azonnal kiváltották a nemzetközi szervezett bűnözés reakcióit. Kambodzsában sem jobb a helyzet. Az ópium mellett, ott a marihuána termesztése is nagy termőterületeken folyik. A kambodzsai kábítószer-kereskedelem erősen koncentrált: Teng Boonma kábítószerbárá legális vállalatok már uralják a gazdaságot. A legfontosabb tengeri kikötő, Kampong Saom ingatlanai és berendezései is az ő tulajdonában vannak.

Kína. Párhuzamosan Kína globális gazdasági hatalommá fejlődésével és az országnak a külföldi tőke előtti megnyitásával életre keltek az addig hibernált állapotban volt, és csak a külföldi kínai kolóniákban, illetve azok környezetében működő hagyományos kínai bűnszervezetek. Mellettük azonban újak is létrejöttek. Kezdetben elsősorban a kábítószer-termelésre és -kereskedelmre koncentráltak, mert tőkét kellett teremteni a kiterjedtebb működéshez. A kilencvenes években a Burmában termelt kábítószer több mint fele már Kína Yunan tartományában tranzitált Kína saját piaci, Észak-Amerika és Ausztrália felé. Fujian tartományban újjáéledt a „snakeheads” társaság, amelyik elsősorban a kínaiak illegális migrációját szervezi az USA, Kanada, Európa, Latin-Amerika, az ázsiai országok és Ausztrália irányába.

Guandong tartomány a központja a szellemitulajdon-védelemmel kapcsolatos törvénysértéseknek, a márkahamisításoknak, az illegális műsor- és szoftvermásolásoknak. A bűncselekmények e fajtájában Kína megközelíthetetlenül világelső.

- * Kínában a szervezett bűnözés annak ellenére virágzik, hogy a legtöbb bűncselekmény elkövetőivel szemben a halálbüntetés is kiszabható.

Más országokhoz hasonlóan a piacgazdaságra történt áttérés Kína esetében is gyorsan kialakította a szervezett bűnözés szindikátusait, amelyek megjelentek a nemzetközi szinten is.

- * A kínai bünszervezetek is létrehozták a minden ellenőrzést kiálló fedő-vállalataikat. Ezekben a legális üzletekben kormánytisztviselők kapnak jól fizető pozíciókat, amit Kínában a törvények nem tiltanak. Ezek a tisztviselők védelmet jelentenek bizonyos kapcsolódó, már kevésbé tiszta vállalkozások elleni vizsgálatok esetére.
- * A szervezett bűnözés nagy erőfeszítéseket tesz a kínai kikötőkbeli ingatlanok, berendezések, az ott működő szállítványozó és a kikötőket működtető szolgáltató vállalatok legális megszerzésére. Ez lehetővé teszi, hogy a külföldre irányuló illegális szállítványok az ellenőrzött külföldi szállítási központok megkerülésével jussanak rendeltetési állomásukra.
- * Az egykori kötöttségek felszámolásának (például az országon belüli mozgáskorlátozások megszüntetésének) eredményeként a belső migráció ellátja a szervezett bűnözést „sorkatonákkal”, segíti az illegális migrációt szervező embercsempészcsoportokat, könnyebbé teszi a kifelé vagy befelé irányuló illegális szállítványok mozgását.

A korrupció – jóllehet ez a bűncselekmény is sújtható halálbüntetéssel – igen kiterjedt Kínában. Visszaszorítását megnehezíti, hogy a maoista örökségtől még meg nem szabadult rendőrségnek nincs meg az erkölcsi ereje, társadalmi támogatottsága a magas rangú állami tisztviselők elleni fellépéshez.

Nincs meg azonban az ehhez szükséges szakértelem és felkészültség, valamint a technikai felszereltség sem.

Segíti a bünszervezetek tevékenységét a még meglévő állami vállalatokra nehezedő kormányzati nyomás, hogy növeljék keményvaluta-bevételeiket. A fegyvergyárak számára például általában a bünszövetkezetek szervezik meg termékeik gyors fizetőképes piacra jutását. A vállalatokat nem érdekli, hogy kik, illetve milyen országok vagy szervezetek lesznek a végfelhasználók. Hasonló a helyzet a kínai vegyi üzemek több gyártmányával is. A világ szinte minden bünszervezetét a kínai ipar látja el ephedrinnel és pseudoephedrinnel a metathamphetamin kábítószernek nélkülözhetetlen komponenseivel. Nemzetközi nyomásra Kína fellépett ez ellen. 1997 novemberében a hatóságok bejelentették, hogy tíz tonna Burmába irányított ephedrin-szállítmányt foglaltak le Shaanxi tartományban. (Azóta azonban ilyen hírek nem érkeznek.)

A kínai kormány kedvező beruházási feltételeket teremt a külföldi kínai tőke anyországi beruházásaihoz. Ez az intézkedés a Hongkongban, Makaón és Tajvanon működő bünszervezet, a Triad számára is előnyös, ami megvetette már a lábát az anyaországban is, elsősorban a déli tartományokban. A Triad-csoport, feketepénzeit legálisan beruházva, széles körű termelő és kereskedelmi hálózatot hozott létre Guandong és Fujian tartományokban, Shenzhen és Xiamen különleges gazdasági zónákban, továbbá Pekingben. Ezeket a legális vállalkozásokat illegális célokra is felhasználják, beleérte a kábítószer- és embercsempészetet, valamint a pénzmosást is.

Politikai és gazdasági kihatások. A kínai hatóságokat rendkívüli módon aggasztja a bűnözés terjedésének társadalmi hatása, a társadalmi fegyelem fellazulása, ami a kábítószer-fogyasztásnak, az illegális jövedelmeknek és a magánszférának az államnál lényegesen magasabb fizetéseinek következménye. A kommunista elveket megkérdőjelezi, a kommunista hatalom fellazulóban van. Ráadásul a szervezett bűnözés bővülése nyomán a kínai állam elesik adójövedelmei

5. ábra
Dél-Kína bővülő infrastruktúrája

jelentős részétől, és a korrupció miatt a kormány elveszti az állami tisztviselők és a pártapparátus, valamint a rendőrség, a karhatalom és a hadsereg hűségét, lojalitását.

* Az elmúlt évben a kínai vezetés nagyszabású kampányt indított a magasabb rangú állami, kormányzati és tartományi tisztviselők körében eluralkodó korrupció felderítésére és visszaszorítására, felemás sikerrel. Sok kulcsfigura esetében nem vállalták fel, ugyanis a nyomozás és eljárás kockázatát, mert azzal a hatalom nélkülözhetetlen támaszait veszítették volna el.

A hagyományos ópiumot kiszorító heroin terjedése rendkívül aggasztó Kínában. Fogyasztása 1990 és 1998 között tízszeresére nőtt! Tizenkétmillió kábítószerfüggő személyről tudnak, akik évi tizenkétmilliárd USD-t költenek heroinra. A HIV és az AIDS eseteinek száma ennek megfelelően emelkedik.

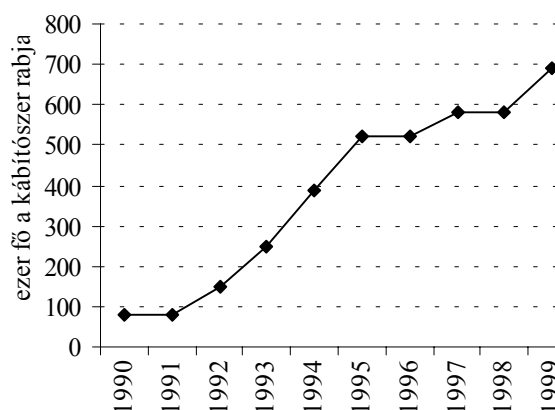
A csempésztevékenység súlyosan fenyegeti Kína gazdaságát. Azon túl, hogy az állam elesik a hivatalos vámbevételektől

(amelyek arányaiban rendkívül magasak), kár éri a kisebb legális kereskedelem nyomán elmaradó adók miatt is. A csempészet megzavarta olyan kulcsiparágak működését, mint a gépkocsi-, a komputer-, a cigarettagyártást, de még az olajipart is.

* Sajtójelentések szerint a kínaiak 1998-ban húszmilliárd dollárt költöttek csempészárúkra. (Bizonyos áruféléket együttesen több száz százalékos vám és adó terhelhet.)

A kínai állam számára komoly gondot jelent a fegyverek feketekereskedelme és csempészetüknek bizonyos vetületei is. Nagymennyiségű korszerű gyalogsági fegyver jelent meg ugyanis a feketepiacon. Ezért még a kis, egyéni bűnözők is – a szervezett bűnözésről nem is beszélve – korszerűbben fegyverzik fel magukat, mint az ellenük fellépő rendőrség. Különösen aggasztó a hatóságok számára a fegyverek könnyű hozzáférhetősége olyan tartományokban, ahol a társadalmi elégedetlenség növekvőben van, illetve ahol szakadár törekvések ki-fejlesztésétől lehet tartani. Hongkong és Makkao esetében a szervezett bűnöző csoportok még fűtik is a szakadár törekvéseket. A kínai hatóságok sokáig Vietnámot vádolták a fegyverek Kínába juttatásával, azonban az utóbbi években kiderült, hogy azok az állami kézben lévő kínai fegyvergyárakból és a kínai hadsereg raktáraiból (!) származnak. Amikor a hatóságok szemet hunynak afelett, hogy a szervezett bűnözés segítségével az állami fegy-

5. grafikon
Regisztrált kábítószerfüggők Kínában

vergyártás termékeit haramiaállamoknak és terrorista szervezeteknek adja el, akkor abból természetszerűleg következik, hogy képtelen lesz megakadályozni, hogy ugyanezek a bűnöző csoportok az ugyaninnen származó fegyvereket az országon belül működő fekete-tepiacra is kivigyék.

A szervezett bűnözés fokozatosan megszerzi a kínai infrastruktúra-fejlesztő programokat és beruházásokat, gyakran erőszakkal szorítva ki a legális vállalkozásokat. Könnyen belátható, hogy az infrastruktúra bizonyos hányadának megszerzése után zsarolni lesz képes a legális vállalkozásokat, a lakosságot, az államot.

Hongkong. Mint a világ egyik vezető kereskedelmi, pénzügyi és közlekedési központja, Hongkong hagyományos melegágya a nemzetközi bűnözésnek, ami semmit sem változott azzal, hogy 1997-ben Kína visszanyerte szuverenitását a terület fölött. Az anyaországi kínai szervezett bűnözés viszont bejutott a volt angol gyarmatra.

- * Évi 16 millió konténer forgalmával a világ legnagyobb kikötővárosa, megelőzve Szingapúrt.
- * A város bankjainak napi forgalma meghaladja a 90 milliárd dollárt. Ezekben a bankokban – 1997-ben, a Kínához történt visszatéréskor – 280 milliárd dolláros összesített betétállomány volt.

A konténeres szállítási mód előnyt jelent mindenfajta csempészáru továbbítása számára, beleértve az embercsempészetet is. Rendszeresen találnak hongkongi származású konténerekben illegális migránsokat. (Esetenként holtan.) 2000 októberében például egy Kaliforniába irányított konténerben volt 26 kínai illegális bevándorló.

- * A kikötőváros és az anyaország közötti közlekedés intenzívvé vált. 1999-ben 12 millió kínai és 700.000 gépjármű lépte át a város szárazföldi határát.

Hongkong intenzív és nyitott pénzügyi rendszere szinte védtelen a pénzmosó és más illegális tranzakciókkal szemben. A Kínához tartozás megnehezíti a pénzügyi bűncselekmények, a kábítószer-, a fegyver- és az egyéb más áru- és embercsempészet elleni harcot,

mert az ilyen tevékenységekben egyre nagyobb hányadot megszerző anyaországi triádok korrumpálják vagy megfélemlítik az illetékes kínai hatóságok tisztviselőit. Sőt, túlmennek ezen: ellenőrzésük alá kezdik vonni a közigazgatást, beépülnek a politikai pártokba, kezükben van már a média és a tőzsde, de még a filmipar is. Olyan viszonyokat építettek ki, hogy más szervezett bűnöző csoportok, csak a triádok engedélyével, és nekik adót fizetve működhetnek a „felségterületen”. Megjegyzendő, hogy még nem érték el e téren olyan eredményeket, mint az anyaországban. A brit hatóságok által jól felépített, és a Kína által örökölt intézményrendszer még valamelyest működik. Az azonban tény, hogy a két jól ismert triadvezér, 14K és Sun Yee On zavartalanul tevékenykedik, és a hatóságok meg sem kísérik ellenük az eljárást.

Makaó. Mint a kaszinók és a szórakoztatás világa, Makaó a szervezett bűnözés szempontjából hasonló helyzetben volt és van, mint Hongkong. A különbség csupán annyi, hogy Kína 1999-ben kapta vissza szuverenitását a volt portugál gyarmat, majd tengeren túli megye felett. A triádok azonban már az első kaszinók megjelenése óta ellenőrzésük alatt tartják a területet. A szórakoztatóipar, a prostitúció, az illegális pénzmozgatások és a pénzmosás a szintén ismert Stanley Ho triadvezér kezében vannak, akinek évi tiszta és legális (!) jövedelmét 100 millió USD fölötti összegre becsülik.

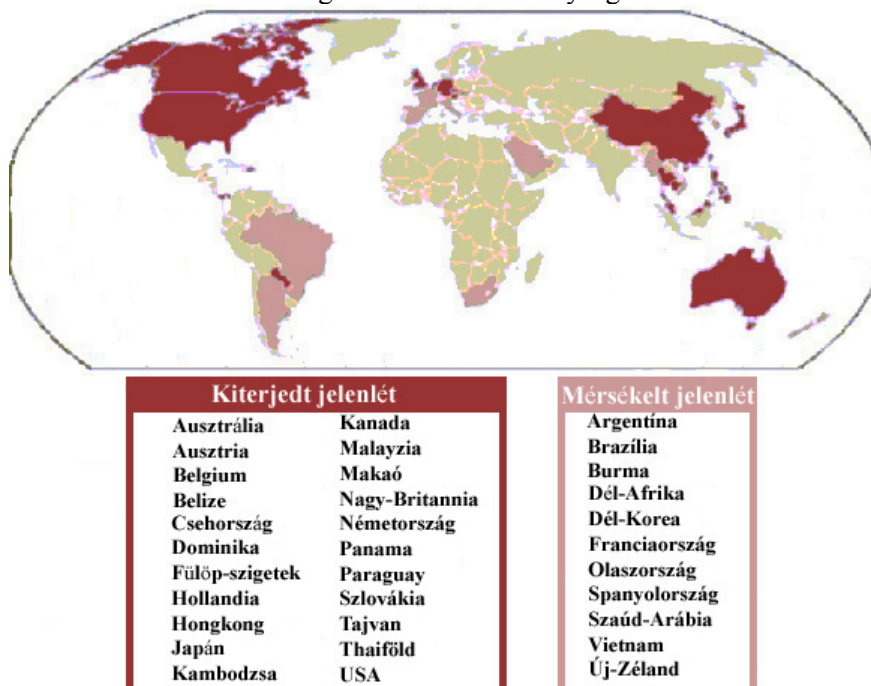
Tajvan. 1949-ben a szárazföldi Kínáról a Tajvanra kiszorult Nemzeti Pártot (Kuomintangot) a két legnagyobb triadcsoporthoz, a United Bamboo és a Four Seas bűnszervezetek is követték, félve attól (nem alaptalanul!), hogy az anyaországban hatalomra jutott kommunista diktatúra – amelyik a sajátján kívül semmi más szervezett erőt nem tűrt meg, lett légyen az egyház, politikai párt vagy bűnözés – kíméletlenül felszámolja őket. A tajvani demokratikus környezetben és a dinamikusan fejlődő gazdaságban megerősödtek. Teljesen átszöttek a helyi közösségeket, megszerezték az építőipar nagy részét, a közmunkákat, az infrastruktúrát működtető cégeket. 1997-ben a közüzemi beruházások és a működő közüzemek körülbelül 15%-a a tulajdonukban volt. Szavazatok vásárlásával

befolyást gyakorolnak a helyi politikára, illetve maguk is bekerülnek a választott testületekbe. A tajvani triád csoportok nem váltak olyan mértékben nemzetközivé, mint az anyaországiak, vagy a hongkongi, makaói csoportok, de nemzetközi tevékenységet ezek is folytatnak, és vannak külföldi érdekeltségeik, elsősorban Panamában és Latin-Amerikában. Kapcsolatot tartanak az anyaországi és a hongkongi triádokkal. Tajvan kikötője, a világ harmadik legnagyobbja, Kao-hsiung évi ötmillió konténeret forgalmaz, amit a triádok jól kihasználnak. 2000 márciusában az új tajvani elnök a bűnözés és korrupció ellenes programjával szerezte meg a győzelmet. (Programjának sikeréről azonban keveset hallani.)

Kínai bűnhálózatok. A kínai szervezett bűnözés akkor kezdett komolyabb nemzetközi tényezővé válni, amikor a kínai vezetés liberalizálni kezdte a gazdaságot és fokozatosan megengedte a piaci mechanizmusok érvényesülését. Az addig Tajvanon, Hongkongban és Makaón működő triádok megjelentek az anyaországban, és szervezett egységekbe tömörítették az ottani bűnöző csoportokat, és alkalmassá tették azokat a korszerű nemzetközi működésre. Az anyaországi triádok azóta megerősödve és a mai követelményekhez felfejlődve átvették a kezdeményezést, és nemzetközi tevékenységüket a világ minden tájára kiterjesztették. Az előbbieket – minthogy több száz éve működnek – ma is őrzik XVII. századi hagyományait, megtartották sajátos erkölceiket, elveiket. Az utóbbiak nem kötődnek a múlthoz, eszközökben és módszereikben ugyanolyan gátlástalanok, mint mondjuk az orosz csoportok. Sokkal kíméletlenebbek a hagyományos, bizonyos értelemben konzervatív triádoknál. Szervezeti felépítésük is korszerűbb, lazább,

sejtszerű, működésüket nem zavarja meg egy-egy tag, de még egy vezető kiesése sem.

6. ábra
Világméretű triádevékenység

Működési területük viszont hasonló: kábítószer-termelés és -kereskedelem, bármilyen csempészet, pénzmosás, elektronikus és pénzügyi bűncselekmények, szoftver- és szellemi tulajdon-lopás. Tevékenységük koordinált, kerülnek az érdekeltek kialakulását. A történelmi triádok az elmúlt évtizedekben volt működési területük sajátosságainak megfelelően egyre inkább a fehérgalléros, intellektuális bűnözésre „szakosodnak”, és a bűnözés egyéb, durvább területeit átengedik az anyaországiaknak. Ez utóbbiak, a világ minden táján fellelhető kínai kolóniákat bázisként kezelve, világméretű hálózatot építettek ki, de ezek a hálózatok több régióban egyelőre még nem érik el az olasz vagy az orosz maffiák erejét és veszélyességét. A kínaiak általában együttműködnek az olaszokkal vagy oroszokkal, vállalva bizonyos alárendelt szerepet. Viszonylag erősek Hollandiában, Nagy-Britanniában és Közép-Európában, ha csak kontinensünket nézzük.

A fentiekből következően az anyaországi bázisú kínai szervezett bűnözés és a történelmi triádok távolodóban vannak, és hosszabb távon feltételezhető teljes különválásuk. A történelmi triádok legális üzleteiket

erősítik, míg az anyaországiak az erőszakos tőkefelhalmozás útját járják. A 14K és a Sun Yee On triádok (Hongkong) nagymértékű kanadai ingatlanberuházásokba fogtak. FBI-jelentések szerint a 14K megjelent az Egyesült Államokban is.

Az anyaországi bázisú kínai bűnszervezetek közül Európában terjeszkedik a Big Circle Gang és a Fuk Chiang Gang. Mindkét csoport jól szervezett, szigorú hierarchia szerint épül fel, de nem ismeretes, hogy szerves kapcsolat, függőségi viszony lenne közöttük, vagy hogy egy magasabb szervezet irányítaná azokat. Működési területük a hagyományos kábítószer-, fegyver- és ember-csempészet. Az utóbbi időben intellektuális pénzügyi bűncselekményekkel is foglalkoznak. A Big Circle Gang megjelent már Kanadában és az Egyesült Államokban egyaránt. A Fuk Ching Gang az embercsempészetre szakosodott a leginkább. Ennek a bandának volt az akciója 1993-ban New York City közelében a Golden Venture hajó zátonyra futtatása, több mint 300 illegális bevándorlóval a fedélzetén, akik közül heten a balesetben meghaltak. A baleset miatt az amerikai hatóságok kénytelenek voltak befogadni az illegálisan érkezett kínaiakat.

Japán. A történelmi japán bűnöző szindikátusok, a jakuzák alapelve a betyárvirtus. Legkiterjedtebb működési területük a vállalkozások zsarolása, amit szükség esetén a legkíméletlenebb módszerekkel erőszakolnak ki. Nagy gondot fordítanak a lakossági szimpátia megszerzésére, s ezért nagy összegeket fordítanak a lakosság rászoruló rétegeinek szociális támogatására. 1996-ban a nagy kobei földrengés idején hamarabb szervezték meg saját mentőakcióikat és a hajléktalanná váltak megsegítését, mint a hivatalos hatóságok és más társadalmi szervezetek. A jakuzák sajátosan illeszkednek a japán társadalomba, ahol a hagyományosan hiányos bűnellenes törvények a gazdaság és általában az élet számos nem szabályozott területét szabadon hagyták a bűnözés számára. Következésképp viszonylag nyíltan léteznek, a helyi közösségek elől nem rejtik központjaikat, csupán ténylegesen törvénybeütköző tevékenységüket konspirálják, de azt tökéletesen. Az említett törvényi hiányosságok miatt Japánban igen

könnyű a feketepénzeket ingatlan ügyletekben, az építőiparban tisztára mosni. A japán lakáshitelek 10-40%-át a jakuzák veszik fel, majd nyomtalanul eltűnnek a visszafizetés elől. Ennek következtében 1996-ban a lakáshitel rendszer összeomlott, és a lakásépítőipar csődbe jutott.

Jóllehet egyelőre nem bizonyítható, de egyre több jel utal arra, hogy a jakuzák – más bűnszervezetekhez hasonlóan – korrumpálják az állami tisztviselők közül azokat, akiknek hivatali munkája valamilyen módon hatással van jakuza-érdekekre. Ezt azonban sokkal kifinomultabban teszik, mint a más országokbeli bűnszervezetek.

Tekintettel arra, hogy az utcai bűnözés és a kábítószerkérdés Japánban is kezd hektikussá válni, felbomlóban van a jakuzákkal szembeni lakossági tolerancia. 1990-ben megszülettek az első speciálisan jakuzaellenes törvények, amelyeket 1997-ben korszerűsítettek, szigorítottak. 2000-ben ezeket még kiegészítették a titkosszolgálati eszközök és intézkedések liberálisabb alkalmazhatóságával. Mindazonáltal a legriasztóbb fejlemény, hogy a jakuzák uralma ellenére a kínai szervezett bűnözés már megvetette a lábát, és terjeszkedik a szigetországban.

A szépítő, enyhítő sajátosságok mellett, a japán jakuza a világ legnagyobb és legerősebb bűnöző konföderációi között említendő. Rendkívül erős, jól strukturált, működési területeit illetően diverzifikált szervezet, amelyik vertikálisan és horizontálisan átszötte a japán társadalmat. Mintegy 3000 nagyobb jakuza-csoportról tudnak, amelyeknek további alcsoportjai vannak. Ezek 60%-a három szervezetbe, a Yamaguchi-Gumi, a Sumiyoshi-Kai és az Inagawa-Kai családokba tömörülnek. Tevékenységi körüket nehéz lenne teljességgel felsorolni. Minden bűncselekmény és minden legális tevékenység szerepel a palettájukon, ami hasznot hoz. Szakértői becslések szerint a jakuzák éves tiszta haszna 13 milliárd dollár.

A jakuzák érdekszférája és működési területe sokáig a szigetországon belülré korlátozódott. Az utóbbi évtizedekben azonban megjelentek és terjeszkednek egész Ázsiában, Ausztráliában és a nyugati féltekén. Külföldi

működésük főleg a kábítószereknek, a fegyvereknek és a prostituáltaknak a hazai piac számára történő beszerzésére irányul.

- * A heroint és a methamphetamint a triádoktól szerzik be Tajvanon, a kokaint Dél-Amerikában.
- * Fegyverforrásuk Kína, Tajvan és Oroszország.
- * A prostituáltakat és a jakuza-vállalatoknál dolgozó illegális bevándoroltakat a Yamaguchi-Gumi csoport szerzi meg Latin-Amerikában, Oroszországban és Délkelet-Ázsiában.

Az tény, hogy a külföldi jakuza-tevékenység eleinte a beszerzésekre korlátozódott, azóta azonban egyre több jakuza-csoport működik együtt külföldi bűnszervezetekkel, külföldön hasznot hozó cselekményekben. Az orosz kapcsolatot különösen preferálják.

H) Afrika

Az ellenőrizetlen és ellenőrizhetetlen határok, az utak nélkül is járható vidék, valamint a korrupt rendőrség korlátlan lehetőségeket biztosítanak a kábítószernek, a fegyvereknek és az egyéb csempészéséhez. Bűnöző bandák, terroristák könnyűszerrel felszívódnak, eltűnnek. A legnagyobb városok közvetlen nemzetközi légi közlekedéssel rendelkeznek. Ez az általános jellemzőjük a Szaharán túli területeknek. Ideális közeg a nemzetközi bűnszervezeteknek. A térséget a nigériai bűnöző szindikátusok uralják. Központjaik: Nairobi és Mombassa Kenyában, Addisz-Abeba Etiópiában, Abidjan Elefántcsontparton, Lagos Nigériában.

Nigéria. Az Afrikából kiinduló szervezett bűnözés központja Lagos. A nigériai bázisú bűnöző szindikátusok jól szervezettek, jól felszereltek és képzettek. Bűnöző hálózatuk beszövi a nyugati féltekét, Kelet-Európát, Oroszországot és a FÁK országait, Délkelet-Ázsiát, Ausztráliát és természetesen magát Afrikát.

Nigéria történelmi kereskedelmi csomópont úgy Afrika vonatkozásában, mint az

atlanti útvonalat használó kelet–nyugati kereskedelemében. A nigériai szervezett bűnözés elsősorban a tőke- és árumozgás lehetőségeit használja ki, bár minden bűncselekményfajtaiban észlelhető jelenléte.

A nigériai – főleg lagosi – központú szervezetek jószereivel szabadon működhetnek országukban, tekintettel arra, hogy a korrupció teljes mértékben eluralkodott az ország hivatalos és társadalmi köreiből. A több évtizedes katonai uralom (a mai „legitim” elnök is katonai diktátor volt a hetvenes években) teljes mértékben lerombolta, kirabolta a gazdaságot, csődbe vitte a kormányzati szerveket és intézményeket. Mindezen túl a törvényhozás, a ritkán (!) legális kormányok, a hadsereg, valamint a bűnüldözés és az igazságszolgáltatás, a civil szféra, illetve a gazdasági vezetés irányítási koncepciói és céljai (a bármi úton történő haszonszerzés, a rablógazdálkodás) sem voltak különbek, s ezért a bűncselekmények mondhatni polgárjogot nyertek. A különböző hivatalok működési területükön nyíltan zsarolják a tőlük függőket, legyen az a gazdaság elit ágazata, az olaj szektor, vagy a kábítószer-csempészet. Az egyszerű állampolgár évtizedek alatt hozzászokott, hogy megélhetését tisztességes módon alig képes biztosítani.

Ilyen körülmények között nem lehet elvárni, hogy a nigériai hatóságok szembeálljanak a szervezett bűnözéssel. A korábbi rezsimék még ideológiát is gyártottak a szervezett bűnözés megtűréséhez: a kábítószer-csempészet és a pénzügyi bűncselekmények „áldozatmentesek” és/vagy „nyugati igényeket elégítenek ki”, tehát Nigériában nem sértenek ezek elkövetésével senkit, következésképpen nem törvényellenesek.

Az utóbbi évek kormányai (beleértve a katonaiakat is) már rájöttek, hogy ezek a viszonyok teljesen tönkretették a gazdaságot (még a hatalmas olajkincs is elillant, az olajmezők hozama a rablógazdálkodás miatt töredékére csökkent), a talpra állás csak külföldi segítséggel és partnerekkel lehetséges, de ezeket elriasztják a fentebb vázolt viszonyok. Olusegun Obasanjo 1999-ben megválasztott elnök és kormányfő próbálkozik a korrupció és a szervezett bűnözés felszámolásával, de

kísérletei erőtlenek. (Lehetséges, hogy kísérti a katonai diktátori múlt.)

A nigériai bűnszervezetek. Becslések szerint a világ 80 országában több mint 500 nigériai bűnöző csoport működik. Legelőször ott telepedtek meg, ahol nyugat-afrikai etnikai közösségek élnek, mert ezekben, illetve ezek segítségével építették ki a tevékenységükhöz szükséges infrastruktúrát. Ezeket az etnikai közösségeket az illegális migráció megszervezésével tovább bővítik, ahol ilyenek nincsenek, létrehozzák őket. Az újonnan illegálisan bevándoroltakkal végeztetik a legalacsonyabb szintű, de magas kockázattal járó bűncselekményeket, például a kábítószer-utcai terjesztését. Megjegyzendő, hogy a nigériai csoportok egyre intenzívebben terjeszkednek a kábítószerpiacokon. Az Egyesült Államok nemzetközi repülőterein leplezett kábítószer-csempészek 25-30%-a nigériai vagy nigériai alkalmazásban álló személy volt. (A Pakisztánban leplezett és ott börtönben volt magyar kábítószer-csempészek is nigériai alkalmazásban álltak.) A nigériai kábítószer-csempészet fő célországai Nagy-Britannia és az Egyesült Államok.

A különböző országokban működő, kezdetben autonóm nigériai csoportok egyre intenzívebben szerveződnek, és jelentős részük ma már lagosi központú irányítás alatt áll.

Kábítószer-csempészet. A nigériai csoportok a legdinamikusabbak a kábítószerműfajban. Igen sok ázsiai heroint csempésznek az USA-ba, valamint dél-amerikai kokaint Afrikába és Európába. Saját előállítású kábítószerük nincs. Jól megszervezett beszerző hálózatuk működik Délkelet- és Délnyugat-Ázsiában. A nigériaiak csempészmódszere a nagyszámú, de kis mennyiségű szállítmány. Több ezer futárral csempésztetnek kis (1,5 kg körüli) mennyiségeket. A módszer előnye, hogy a rendkívül nagy számok esetén relatíve kisebb a lebukási arány, valamint lebukásonként kisebb a kár. Kerülik a forrás- és célországok közötti közvetlen futárokat. A szállítmányokat több tranzitpontra át utaztatják. A kolumbiai kokaint például Brazíliából juttatják valamely afrikai országba, onnan a Dél-afrikai Köztársaságba, és csak onnan Európába. A tranzitpontok kiválasztása előtt gondosan tanulmányozzák az ottani vám- és rendőrségi ellenőrzés módszereit, azok változásait. Tanulmányozzák az ellenőrzéseken fokozott kockázatot jelentő utaskategóriákat. Előszeretettel szerveznek be (vagy tévesztenek meg!) fehéreket, anyákat gyermekeikkel és öregeket.

Pénzügyi bűncselekmények. Egyre nagyobb kedvvel specializálódnak erre a területre. Támadnak egyéni polgárokat és vállalkozásokat egyaránt.

Az egyik legelterjedtebb pénzügyi bűncselekményük az ún. előlegcsalás. Ezrével küldenek ki levelet megnyerő hangzású nem létező cégek nevében, nem létező referenciákkal, igen magas profitot ígérő

7. ábra

A nigériai bűnszervezetek fontosabb kábítószer-útvonalai

beruházások előfinanszírozásának lehetőségét ajánlva. A szokatlanul magas hozam mellett minimális kockázatot ígérnek. Jól kidolgozott, részletes instrukciókat adnak bankszámlák megnyitására, felhatalmazó, illetve garancialevelek cseréjére, amivel az ügy legális voltának látszatát keltik. A levelek és a „beruházás” hitelességét hamisított állami háttérrel, garanciavállalásokkal támasztják alá. A „beruházó” részéről magasabb nyitó összegeket kérnek az új bankszámlákra, előleg letétbe helyezését a beruházási szándék komolyságának alátámasztására, majd bizonyos tranzakció-költségek befizetését. Természetesen minden összeg eltűnik, a beruházás nem létezik.

- * 1999-ben az Egyesült Államokban, egyetlen év alatt, összességében több százmillió dolláros bejelentéseket tettek a károsultak. Más országokból nincsenek adatok, de még Magyarországon is lehetett ilyen próbálkozásokról hallani.
- * Az amerikai postaszolgálat több mint 700.000 ilyen levelet semmisített meg a következő évben.

Manipulálnak a nigériaiak hitelkártyákkal, csekkekkel, diákhitelekkel. Magas összegű biztosítási csalásokat követnek el. Nagy összegű legális átutalások paramétereit szerzik meg, és irányítják azokat rövid időre létrehozott saját bankszámláikra.

Dél-afrikai Köztársaság. Az apartheid rendszer felszámolását követően megszűnt a fehér kisebbség rendőrállama, és megszűntek az ország elleni gazdasági szankciók is. A fekete vezetés politikában, gazdaság-szervezésben és társadalmi berendezkedésben tapasztalatlan hatalma kedvező működési környezetet nyújtott a nemzetközi bűnözés számára, ami szinte lerohanta az országot. A nemzetközi bűnöző szindikátusok legális beruházóként jelentek meg a tőkeéhes Dél-afrikai Köztársaságban, maguk után húzva illegális szárnyaik minden bűnöző szakterületét. Az ország stratégiai fontosságú (és egyben a kontinens legkorszerűbb) kikötői és repülőterei, természeti kincsei, gyémánt- és aranybányái, modern és nemzetközi jelentőségű pénzügyi rendszere komoly vonzerő.

1994-ig szervezett bűnözés nem létezett Dél-Afrikában. Akkor az apartheid kormány átadta a hatalmat, és azóta már több mint 200 szervezett bűnözői csoport – közöttük 32 nagy nemzetközi bűnszervezet – fogja át az egész országot. Elsősorban a nigériai, az orosz és a kínai, valamint az olasz szervezett bűnözés létesített bázisokat a Dél-afrikai Köztársaságban. Működésük következményeként – dél-afrikai rendőri becslések szerint – 1998-ban már hárommilliárd dollár bevételtől esett el az állami költségvetés egyetlen év alatt.

A kormányt teljesen váratlanul és felkészületlenül érte a bűnözés rohama. A polgári lakosság önvédelmi csoportokat szervez – különösen az etnikai kisebbségek –, amelyek részéről az önbíráskodás jelent egyre komolyabb gondot. A kormány ugyanúgy tehetetlen a bűnözéssel, mint az önbíráskodással szemben.

1) Dél-Amerika

A világ kokainpiacának szinte kizárólagos forrása. A kolumbiai előállító szervezetek kiépítették a nyugati féltekét behálózó értékesítő hálózatukat is. Elsődleges célterületük azonban az Egyesült Államok. A Kolumbiában, Venezuelában és Ecuadorban létesített elosztóhelyeik mind az USA-t célozzák. Az elmúlt évtizedben azonban a dél-amerikai bűnszervezetek diverzifikálni kezdték tevékenységüket, és más bűnterületekre is kiterjesztették azt. A tőlük vásárló más bűnszervezetekkel érintkezve bizonyos munkamegosztásba kezdtek. Kölcsönösen segítik egymás feketepénzeit tisztára mosni. Azokban a közlekedési csomópontokban, ahol az egyik kezében tartja az infrastruktúrát és a korrumpált tisztviselőket, átsegíti a másik szervezet csempészszállítmányait.

A dél-amerikai kábítószerbárók, illetve szervezeteik gazdasági ereje és politikai befolyása erodálja a kormányzatok hatékonyságát; lekötöti azok erőforrásait, elterelve a figyelmet a politikai és biztonsági problémákról. Ezeknek a csoportoknak a jelenléte Dél-Amerikában már nem csupán bűnüldözési, hanem politikai kérdés is.

Kolumbia. A kolumbiai kábítószer-kereskedelem pénzei, és politikailag szítja az ország évtizedes gazdasági-politikai bizonytalanságát, a kormányellenes lázadást, a gerillaháborút. A hetvenes évek óta a fantasztikus nagyságú kábítószerprofit hatalmat és politikai erőt vásárolt az országban. A törvényhozókat, a politikusokat, a bírákat, a bűnüldöző szervek és más hivatalok munkatársait korrupcióval nyerték meg, vagy erőszakkal kényszerítették szolgálatukba. Azokat, akik ellenálltak, erkölcsileg vagy fizikailag „kiiktatták”. Ez a folyamat a nyolcvanas évek végén, a kilencvenes évek elején érte el csúcspontját, amikor számtalan rendőrt gyilkoltak meg, megölték a legesélyesebb elnökjelöltet, és anyagilag támogatták politikai ellenfelét. Számtalan áldozat élete árán felrobbantották a kábítószer-ellenes nyomozást folytató ügynökség központját, és utasszállító repülőgépet semmisítettek meg. A kilencvenes évek második felétől azonban Bogota – nem kevés amerikai segítséggel – intenzív és eredményesnek induló kábítószer-ellenes programot kezdett meg. A kábítószer-maffiák három kulcsfontosságú vezetőjét elfogták, és kiadták az Egyesült Államoknak. Megnyirbálták ezen szervezetek országos hatalmát. Magát a kokaintermelést azonban nem tudták még visszaszorítani, és a kolumbiai bandák továbbra is meghatározói a nemzetközi kokainkereskedelemnek.

* Kolumbia 1994-ben az Andokban termelt kokainnak még csak 20%-át állította elő, 1999-ben már 67%-át.

* Az Egyesült Államok jelentős politikai, anyagi és katonai szerepet vállalt Bogota kábítószer elleni kampányában, a *Plan Colombia*-ban,

ami már a kokaintermelés fizikai visszaszorítására is kiterjed.

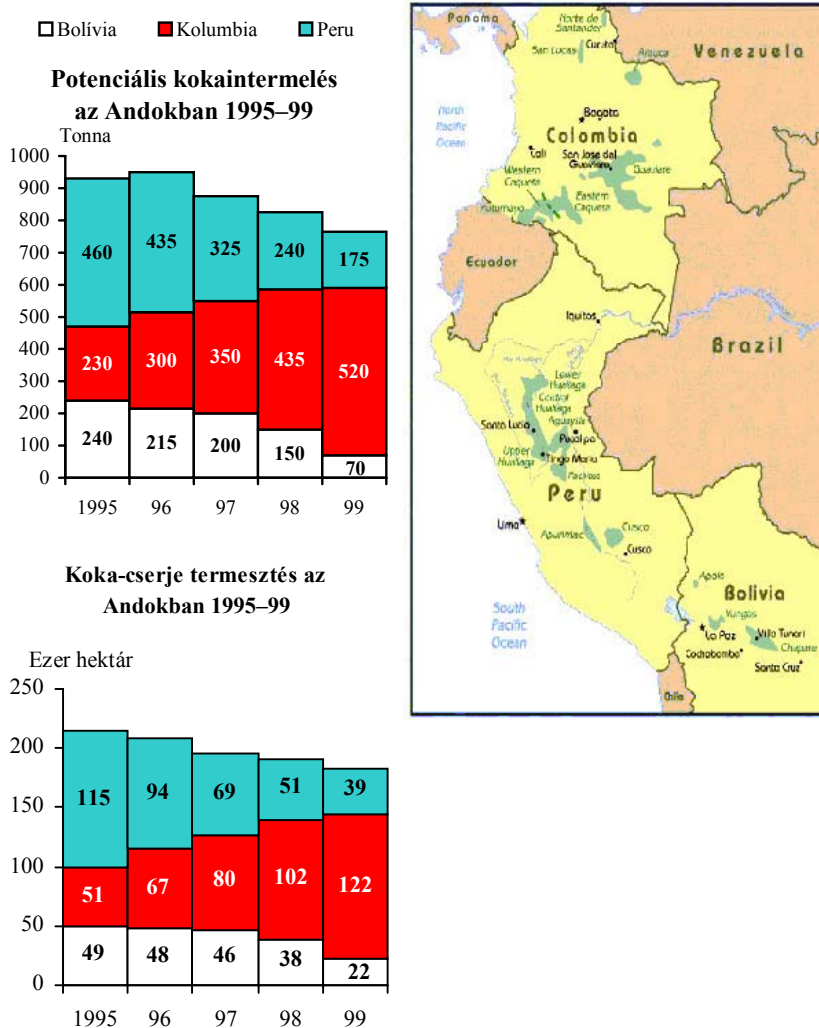
Kolumbia területének felét – ahol a kokaintermelés folyik – a kábítószerbárók által finanszírozott Kolumbia Forradalmi Fegyveres Erői (FARC) és a Nemzeti Felszabadító Hadsereg (ELN) neveket viselő kormányellenes, lázadó félkatonai szervezetek ellenőrzik – védelmezve a kokaintermelést. Ezen a területen ezek a szervezetek saját közigazgatást alakítottak ki.

A FARC – sajtónak adott nyilatkozata szerint – fenntartási költségeinek 70%-át a kábítószer-termelés megadóztatásából nyeri, a fennmaradó részt más bűncselekményekből.

Az Egyesült Államokban nyert kábítószer-bevétel jelentős részét csempészáru vásárlására fordítják, amelyet saját csatornáikon juttatják az országba, megfosztva az államot vám- és adóbevételei jelentős hányadától.

8. ábra

Az Andok vidékének kokaintermelése 1999-ben

Még az általuk nem ellenőrzött országrész fogyasztásicikk-igényének 25%-át is ezen az úton biztosítják.

Kolumbia FARC és ELN által ellenőrzött területein állítják elő a legnagyobb mennyiségben és a legtökéletesebb minőségben a hamis amerikai dollárokat. 1986 óta 187 milliárd dollár értékben foglaltak le, illetve fedeztek fel Kolumbiában gyártott hamis bankjegyeket. A dollárhamisítást és a kábítószer-termelést egyazon szervezet végzi, és saját kábítószer-terjesztő hálózata hozza forgalomba.

Az Andok térsége. Andok más országaiban folyó kábítószer-termelés összefügg a kolumbiaival. Peruban és Bolíviában is nagyarányú kokaintermelés folyik. Továbbítása Venezuelán és a karibi térségen keresztül történik (az USA-ba és Európába). A kolumbiai kokain útvonala Ecuador kikötőin és a Csendes-óceánon át halad Mexikóba, és onnan az Egyesült Államokba.

Bolívia és Peru az utóbbi években sikeresen kezdte meg a kokaintermelés visszaszorítását, alternatív termelési programokat és piaci lehetőségeket kínálva a *coca* cserjéjét termesztő parasztoknak. Időnként kampányszerűen pusztítják a coca ültetvényeit. Ennek ellenére a kokaintermelés még mindig igen számottevő. A kokaintermelés visszaszorításának viszonylagos perui és bolíviai sikere azonban azt eredményezte, hogy a termesztés és termelés kezd Ecuadorban és Venezuelában terjedni.

A korrupt országok listáján előkelő helyen szereplő Bolíviában a külföldi bűnöző csoportok – elsősorban a szicíliai maffia – jelenléte is érezhető. A Kínából és a Közel-Keletről az Egyesült Államokba irányuló illegális migráció egyik jelentős állomása Bolívia.

Brazília és a kontinens déli csücske. A térség gazdasági fejlődésének fellendülése, ami együtt járt a nemzetközi kapcsolatok kiszélesedésével, oda vonzotta a nemzetközi szervezett bűnözést is. Az ipari modernizáció, az elektronizálás, a gyorsan kialakult középosztály megjelenése megteremtette az elektronikus műsorhordozók és szoftverek hamisításának lehetőségét és igényét. Nagy hamisítóipar alakult ki Brazíliában és Argentínában, noha az érintettek határozott intézkedéseket vezettek be a szellemi tulajdon és a szabadalmi jogok védelmére.

sításának lehetőségét és igényét. Nagy hamisítóipar alakult ki Brazíliában és Argentínában, noha az érintettek határozott intézkedéseket vezettek be a szellemi tulajdon és a szabadalmi jogok védelmére.

* A Szellemi Tulajdon Nemzetközi Szervezete szerint az argentin és a brazil áruhamisítások, illegális másolások évi 500 millió dolláros kárt okoznak az amerikai cégeknek.

A gyorsan fejlődő középosztály fizetőképessége és a „divat”, a gyorsuló fogyasztáscentrikusság oda vonzotta a kábítószer-kereskedelmet, megteremtette a csempészárúk (beleértve a külföldön lopott gépkocsik) piacát, amelyet – paraguayi tranzitálással – az olasz, az orosz és a nigériai szervezett bűnözés elégít ki. Központjaikat a brazil, paraguayi és argentin hármashatár régiójában építették ki. Rohamosan fejlődik a prostitúció és az ezzel együtt járó nő- és gyermekkereskedelem. Megindult a pénzmosás. Az 1996-os ENSZ-adatok szerint abban az évben már húszmilliárd dollárt mostak át a térség gazdaságán.

J) A karibi térség

A Karib-tenger szigetvilágában a nemzetközi bűnözés történelmi múltra tekinthet vissza. A második világháború után a kokain és a marihuána, valamint a legutóbbi évektől – kisebb, de növekvő mértékben – a heroin és más csempészárúk, a fegyverek és az illegális migránsok tranzit útvonala. A térség államainak hatóságai gyakorlatilag képtelenek ellenőrizni a sok ezer lakott és lakatlan szigetet. (A Bahamák mintegy 700 lakott és több mint 2000 kisebb, lakatlan szigetből áll.)

* Az Egyesült Államokba becsempészett kokain egyharmada a karibi szigetekről érkezik.

* Az USA-ba érkező marihuána tranzit állomása Jamaika, és amerikai terjesztésében is elsősorban jamaikai bandák vesznek részt.

* A nagyobb nemzetközi bűnszervezetek karibi központja Puerto Rico. Stratégiai

9. ábra
Pénzmosást végző karibi offshore központok

fekvése és az Egyesült Államokhoz fűződő társult viszonya teszi számukra fontosá. San Juan kikötőjében 14 millió tonna áru fordul meg évente. A Puerto Rico-ról az USA-ba érkező áru nem esik át további amerikai vámvizsgálaton.

- * A kábítószeresek Puerto Rico-ról történő továbbszállítását az Egyesült Államokba főleg a dominikai szervezett bűnözés végzi.
- * A karibi *offshore* pénzügyi szolgáltatások jelentős szerepet töltenek be a nemzetközi bűnszervezetek pénzmosásában. Virágzik a szigetvilág kaszinó- és turistaipara, amelyet a bűnszervezetek teljesen uralnak.

K) Közép-Amerika

A közép-amerikai földszoros fontos folyosója a Mexikón át az Egyesült Államokba irányuló kábítószer- és embercsempészetnek. A közép-amerikai államok többsége a karibi partvonalat egyáltalán nem ellenőrzi. Panama jelentősége azonban kiemelkedő. Egyrészt a

csatornára épülő korszerű kikötője, szabadkereskedelmi központja és az azokkal együtt járó modern bankrendszere révén. Másrészt az embercsempészet különösen kedveli Panamát, ahol évente 30.000-nél több – ecuadori, perui, kolumbiai, dominikai, kínai és indiai – illegális migráns halad át az országon, úton az Egyesült Államokba. Az ellenőrzés minimális, a hatóságok korrupció képviselői együttműködnek a bűnszervezetekkel.

* A panamai Colon szabadkereskedelmi övezet bankjai évi négy milliárd dollárt mosnak át. Az övezetre még az egyébként rendkívül megengedő panamai törvények sem érvényesek. Megjegyzendő, hogy az új panamai törvényhozás és kormány 2001-ben új, pénzmosás elleni törvényeket vezetett be. Ezek eredményei egyelőre nem igen mutatkoznak.

- * Közép-Amerika többi országán és Panamán együttvéve mintegy évi 325.000 illegális bevándorló halad át, Mexikón keresztül az USA irányába. Ez az illegálisan az Egyesült Államokba érkezők kétharmada. Ezek közül körülbelül 225.000 a térség államaiból, a többi más kontinensekről érkezik. Az adott államok személynak az országaikból történő illegális kivándorlás felett, mert azzal a helyi társadalmi feszültségek csak csökkennek. Az átmenő illegális migrációt is megtűrik, mert megtöltik az olcsó szállodákat, és költenek áthaladásuk közben. Nem beszélve arról, hogy még illegális jövedelemhez is juttatja őket ez a „tolerancia”. A közép-amerikai országok közül csak Nicaragua és Honduras lép fel az illegális migráció ellen.
- * A közép-amerikai országok, Mexikó, a Dominikai Köztársaság, valamint Kolumbia a Nyugat-Európába, főleg a Spanyo-

országba irányuló nő- és gyermekkereskedelem forrásországai.

- * Az utóbbi négy évben a Dél-Amerikából Mexikón át az USA-ba irányuló kokain kétharmada Közép-Amerikán át érkezett. Korábban a többség a Karib-szigetéről a mexikói Yucatán-félsziget érintésével érkezett.
- * Panama a kábítószer forgalomban is növekvő szerepet tölt be: a kokain dél-amerikai tulajdonosainak szükségük van a közvetítő, helyi bünszervezetekre és az azok által korrumpált vám- és rendőri tisztviselőkre.
- * A dél-amerikai embercsempész-bandák évi tiszta jövedelme ebből a tevékenységből meghaladja az egymilliárd dollárt.

Mexikó 3300 kilométeres közös határa az Egyesült Államokkal már a kezdetektől kedvenc menekülési útvonala volt az Amerikában körözött bűnözőknek. Az USA-ba irányuló alkohol és más áruk túlnyomó többségének becsempészése is itt történt. A könnyen átjárható Rio Grande és a nagy, elhagyatott sivatagos területek megkönnyítették ezt a mozgást. A határra épült ikervárosok, San Diego és Tijuana, valamint El Paso és Juarez még tovább komplikálták a határellenőrzést. A mai korszerűen felszerelt amerikai határellenőrzésnek sem könnyebb a helyzete, mert kétoldalú gazdasági-kereskedelmi egyezmények, valamint az 1993-ban életbe lépett NAFTA alapján igen sok amerikai vállalkozás működik legálisan a határ közvetlen túloldalán, az ottani alacsonyabb bérek előnyeit kiaknázva. Ez viszonylag magas ember- és áruforgalmat jelent, jó rejtőzködést biztosítva a bünszervezeteknek.

- * Évi 100 milliárd dollárt meghaladó forgalommal Mexikó az Egyesült Államok második legnagyobb kereskedelmi partnere. Évente több mint 295 millió személy, 88 millió személygépkocsi, 4,5 millió tehergépkocsi lép be ennek a határnak 38 belépési pontján legálisan. Ez a forgalom, továbbá a mexikói vám- és határőrizeti szervek tisztviselőinek korrupszága rendkívül kedvező működési feltételeket kínál a bünszervezetek számára.

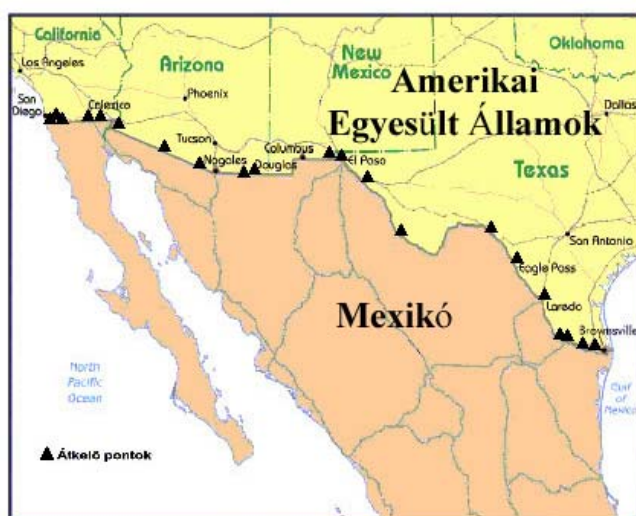
A már tárgyalt kábítószerrel mellet itt érdemel említést a Mexikóban (szinte kizárólag az amerikai piac számára) előállított methamphetamine, amit az Egyesült Államokban a motorkerékpáros bandák terjesztenek.

L) Egyesült Államok

Minden tényező együtt van, amit a szervezett bűnözés megkívánhat: nagy méretek, soknemzetiségű lakosság, gazdasági erő, korszerű üzleti és bankrendszer, kiváló közlekedés és kommunikáció, külföldön érvényesített hatékony állampolgár-védelem. Minden adott az országos, valamint a világméretű működéshez.

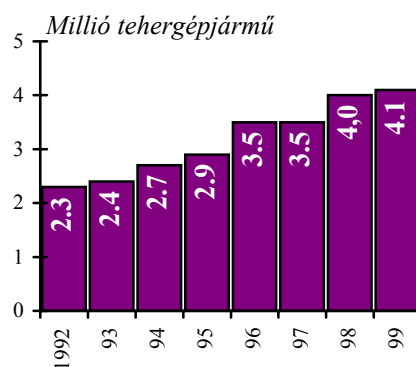
- * Kiterjed atlanti és csendes-óceáni partvonal, ami a kiváló kikötőkkel összekötő kapocsá teszi az Egyesült Államokat a többi kontinenssel.
- * Úgy a hazai, mint a külföldi bűnöző csoportok könnyen rejtőzködhetnek a különféle etnikai közösségek mögött.
- * A világ legnagyobb és legdiverzifikáltabb gazdasága, a magas életszínvonal, a konzumerizmus, a fizetőképes kereslet biztos hasznot jelent a bűnöző vállalkozásokhoz.
- * A bűnözők is élvezhetik az előnyeiket annak, hogy a modern telekommunikáció, a közlekedés és a pénzügyi rendszer, a gazdasági és a politikai viszonyok a világban meghatározó gazdasággá tették az amerikaiakat.
- * A bűnüldöző szervek képességei és hatékonysága komoly veszélyt jelenthet a szervezett bűnözésre. Az Egyesült Államokat bázisul felhasználó bünszervezetek arra hazardíroznak, hogy az állampolgári jogok demokratikus védelme korlátozza annyira a számukra egyébként veszélyes bűnüldöző szerveket (nevezetesen, hogy csak erősen megalapozott gyanú esetén nyomozhatnak), hogy amennyiben ők eléggé kifinomultan tevékenykednek, és gyanút kiváltó durva okot nem szolgáltatnak, akkor háborítatlanul működhetnek.

10. ábra
Az USA dél-nyugati határátkelő pontjain
a Mexikóból átlépő tehergépjárművek száma
(1992–99)

Mexikóból az USA-ba átlépő tehergépkocsik száma a NAFTA érvénybe lépése, 1993 óta 71%-kal nőtt.

Az USA Vámhivatalának pénzügyi évekre vonatkozó adatai

Az amerikai fegyveripar korszerűsége és annak termelésének sorozatnagysága, valamint a liberális vásárlási szabályok a fegyvercsempészet egyik fontos forrásországává tették az Egyesült Államokat.

Az USA gazdasági és kereskedelmi szabályozottsága, nemzetközi tekintélye különféle csempészaruk tranzitországává is tették az országot. A legtöbb külföldi vámhatóság ugyanis nagyobb bizalommal kezeli az amerikai szállítmányokat, főleg a nemzetközi egyezmények szerinti zárt amerikai konténerket.

* Évente 14-15 millió konténer érkezik az Egyesült Államokba, és hasonló nagyságrendben távoznak onnan, ami megkönnyíti a csalárd szállítmányok elrejtését.

Az Egyesült Államok a világ legnagyobb kábítószerpiaca, ami nem jelenti azt,

hogy forrás-országgént is ne legyen jelentős, főként a kábítószer gyártásához nélkülözhetetlen vegyi anyagok és szintetikus kábítószerek vonatkozásában. A bűnszervezetek általában a bizalomkeltő szomszédos vagy távolabbi országban működő fedővállalkozásaikkal vásároltatják meg ezeket a vegyi anyagokat, a legteljesebb legalitás látszatával. Ezt követően többlépcsős reexport-láncolatban „eltüntetik” azokat.

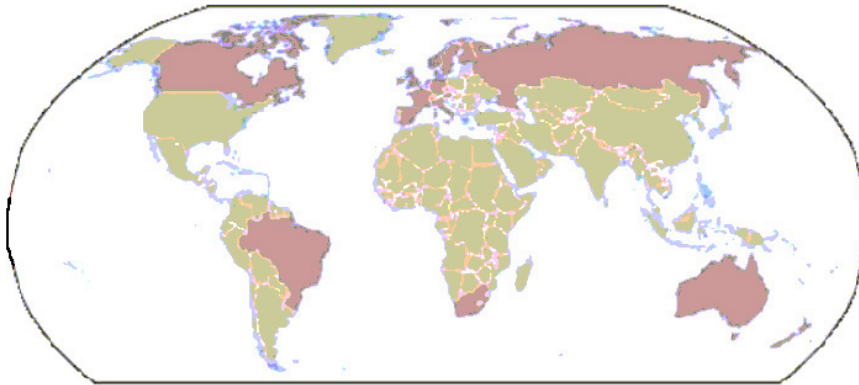
Igen szigorú pénzmozgatási törvényei ellenére az Egyesült Államok a pénzmosás favorizált színtere. Ugyanis sokféle olyan nem banki pénzművelet és tranzakció létezik az USA-ban, amelyeknél nehézségekbe ütközik a bűnüldöző szervek számára a pénzmozgás követése.

Amerikai bűnszervezetek külföldön. Amellett, hogy az amerikai bázisú bűnszervezetek külföldön szerzik be a kábítószereket, és az imént felsorolt bűncselekményeknek természetesen külföldön is vonatkozásaik vannak, az Egyesült Államokban folytatott tevékenységüktől teljesen független cselekményeket is folytatnak a határokon kívül. Rendre érkeznek jelzések külföldi bűnüldöző szervektől az amerikai csoportok pénzmosásairól, zsarolásairól, kábítószer- és fegyvercsempészéséről, utcai bűncselekményeiről, de még bérnyíl-kosságokról is.

* A hírhedt amerikai motorkerékpáros bandák általában szervezett bűnöző csoportok is egyben. Ezek a motoros bandák egyre intenzívebben tevékenykednek külföldön. Különösen hírhedtek erőszakosságukról. Kedvelt működési területük a vagyon elleni bűncselekmények, a prostitúció, a zsarolás, a (szintetikus) kábítószer- és fegyvercsempészés.

* A legrégebbi amerikai bűnszervezet a La Cosa Nostra, amelyik történelmileg a Szicíliai Maffia és a többi olasz bűnszervezet kivándorolt tagjaitól származik. Nincs

11. ábra
Amerikai motorkerékpáros bandák jelenléte a világon

Ausztrália	Franciaország	Olaszország
Ausztria	Hollandia	Oroszország
Belgium	Kanada	Spanyolország
Brazília	Lichtenstein	Svájc
Dánia	Nagy-Britannia	Svédország
Dél-Afrika	Németország	Új-Zéland
Finnország	Norvégia	

olyan bűncselekmény fajta, amivel ne foglalkozna úgy amerikai területen, mint külföldön, ha az kellő haszonnal kecsegtet.

2.3.7. A szervezett bűnözés társadalmi konzekvenciái

Demokratikus társadalmakban alapvető prioritás az állampolgárok életének, vagyonának, megélhetésének védelme, valamint ezzel összefüggésben és ennek következtében stratégiai érdek a demokrácia és a szabad piac támogatása határokon belül és kívül egyaránt. A nemzetközi bűnözés szélesedése és erősödése, a bűnszervezetek befolyásának növekedése jelentős veszélyt jelent a demokratikus intézményekre és a szabadpiaci rendszerekre, országokon belül és nemzetközi vonatkozásban is. Az újonnan megjelenő és feltörekvő demokráciák – Kelet-Európa és a volt Szovjetunió területén – a legsebezhetőbbek e vonatkozásban, de nem elhanyagolható a veszély a nyugati világ történelmileg nagyobb múltra visszatekintő demokratikus társadalmi számára sem.

* A szervezett bűnözés tevékenysége aláássa a társadalmi értékeket, emeli az általános bűnözési rátát, emeli a költségvetési kiadásokat. A bűnszervezetek szélesítik a kábítószerek piacát, a bűnözők nagy profitra

tesznek szert, amiből bőségesen jut a korrupcióra, beleértve a rendőrséget is, ami viszont rontja annak hatékony működését és az állampolgári közérzetet. Romlik a hatóságok megítélése, respektusa.

* A korrupció és a szervezett bűnözés legális vállalkozásainak gazdasági ereje révén a bűnszervezetek ellenőrzést gyakorolhatnak politikusok és kormánytisztviselők, bűnüldöző szervek tagjai, de még bírák felett is, akik hatékony védelemben részesítik őket. Segítségükkel egyre nagyobb befolyást gyakorolnak a legális gazda-

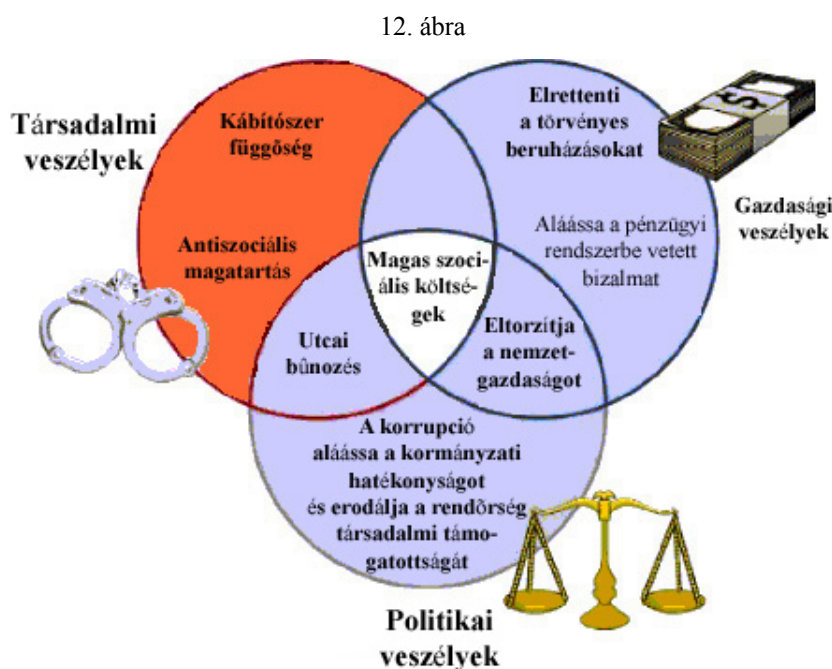
ságra. Olyan információkhoz juthatnak, olymértékben képesek a törvényhozást vagy a jogszabályalkotást befolyásolni, hogy tisztességtelen és behozhatatlan előnyökhöz jutnak a gazdaság legális résztvevőivel szemben.

* A korrupció, illetve a korrumpált tisztviselők, törvényhozók tevékenysége erodálja az állam felépítményét. A demokratikus politikai és bírói intézményrendszerbe vetett bizalom meginoghat, ami veszélybe sodorhatja az állampolgárok demokráciába vetett hitét.

* Legális beruházásaik révén érdekeltséget szerezhetnek törvényes vállalkozásokban, sőt ellenőrzési jogot szerezhetnek azok felett. A bűnszervezetek gyakran készek minimális haszonnal járó vagy teljesen profitmentes beruházásokra, amire a tisztességes üzlemberek képtelenek. Ez a tisztességtelen verseny kiszoríthatja a legális tőkét a kulcságazatokból. A bűnszervezetek így jelentkező profitvesztését a beruházások biztosította pénzmossási és csempészési lehetőség pótolja. A profitmentes vagy éppen veszteséges vállalkozások csökkentik az állami bevételeket. Amennyiben mindez a bűnszervezetek által kedvelt közmunkák szektorában törté-

nik, még jelentős állami kompenzációhoz is jutnak.

az illető államokon, így nyerve bizonyos legalitást. Felhasználják ezeket az országokat szankciósértésekhez, terrorista szervezetek részére történő szállításokhoz. A szóban forgó országoknak nincs kiadatási egyezményük a demokratikus országokkal, amelyeknek törvényeit általában nem is ismerik el. (Teljes jogrendjük, jogfilozófiájuk, a közerkölcs, az általános állampolgári felfogás is eltérő lehet.) Ezekben az országokban általában nem ismeretesek a pénzügyi szabályozóknak a demokratikus országokban vallott és alkalmazott formái; a büntelfogás, illetve a bűnüldözés teljesen eltérő; a korrupció polgárjogot nyert.

- * A bűnszervezetek bankokban, pénzügyi intézményekben folytatott tevékenysége, az azok fölött szerzett ellenőrzési joga megingatja a tisztességes vállalkozások és az állampolgárok bizalmát, és ez az ország pénzügyi válságát is eredményezheti: csökken a likviditás, a befektetések száma és mértéke.

Amennyiben mindezek a fiatal demokráciákban történnek, meginoghat a hit magában a demokráciában, és a politikai fejlődés valamelyik szélsőség irányába fordulhat.

2.3.8. A menedékhelyet nyújtó, a bűnpártoló és a csődbe jutott államok problematikája

A bűnszervezetek növekvő pénzügyi-gazdasági ereje és politikai befolyása oda vezethet, hogy bizonyos országok a nemzetközi bűnözők olyan menedékhelyeivé válhatnak, ahol és ahonnan viszonylag büntetlenül folytathatják tevékenységüket. Felhasználhatják ezeknek az országoknak a pénzügyi rendszerét illegális tranzakcióikhoz, de nem csak a pénzt, hanem a csempészárukat is átutaztatják

- * Bizonyos szélsőséges esetekben maga a társadalmi rendszer is kleptokráciává válhat: az állam minden eszközét az uralkodó elit törvénytelen meggazdagodására használja. Ezekben az országokban az állami bevételek megszűnnek, annak forrásai a magánvagyonok gyarapodását szolgálják. A kincstár kiürül, az államháztartás csődbe jut, a szociális és politikai bizonytalanság eluralkodik. Nigéria Abacha, Zaire Mobutu, Indonézia Suharto és a Fülöp-szigetek Marcos uralkodása alatt jó például szolgálnak minderre.

2.3.9. A szervezett bűnözés jövője

Már tízéves távlatban vizsgálva is biztosítható, hogy a globalizáció gyors ütemben fejlődik tovább, és a demokratikus társadalmakban az államhatalom további gyengülése, lebomlása prognosztizálható. Tragikus, hogy ez kedvező jövőkép a szervezett bűnözés számára is. Az, hogy ez mennyire válik a bűnözés számára valóban kedvezővé, attól függ, hogy a (i) politikai-gazdasági globalizáció mennyire jár együtt a társadalmi viszonyok globalizációjával is, beleértve abba an-

nak védelmi mechanizmusait is, és (ii) a nemzeti bűnüldöző apparátusok, valamint azok törvényhozási háttére mennyire lesz képes kilépni a nemzeti keretek közül, és szervesen együttműködni más országok hasonló intézményeivel. Például:

- * Amennyiben a kínai kommunista rendszer összeomlik és a kialakulóban lévő demokrácia és annak gazdasága a már most körvonalazódó tendenciák szerint fejlődik, Kína valószínűs paradicsommá válik a szervezett bűnözés számára, ami komoly nemzetközi fenyegetést is jelenthet. A kialakítandó nemzetközi együttműködésnek és intézményrendszernek képesnek kell lennie arra, hogy az ilyen tendenciáknak gátat vessen.
- * Az elektronikus pénztovábbítási és pénzügyi tranzakciók rendszerét integráns egységgé téve lehet csak annak biztonságát a szükséges mértékig fokozni. Azzal ki lehet onnan szorítani a bűnszervezeteket, és meg lehet teremteni az intézmények és egyének pénzügyi biztonságát.
- * Rugalmas két- és többoldalú nemzetközi szerződésekre van szükség, amelyek feljogosítják a nemzeti bűnüldöző szerveket arra, hogy a helyiekkel együttműködve más országok területén is akciókba lépjenek, megszüntetve azt az áldatlan állapotot, amikor bűnszervezetek országok között lavírozva kerülnek el a felelősségre vonást, és gyakorlatilag büntetlenséget élveznek.

A globalizáció és a technológiai innováció változtatni fog a szervezett bűnözés természetén. A nagy nemzetközi bűnszervezetek – például az orosz Solntsevo, az olasz csoportok vagy a kínaiak – egyelőre továbbra is erőteljes tényezői maradnak a nemzetközi gazdaságnak. A jelenleg belátható főbb fejlődési tendenciák a következők:

- * Egyének, kis csoportok, amelyek rendelkeznek minden számítógépes képességgel és telekommunikációs eszközzel, nagyobb veszélyt jelentenek majd. Az elektronikus adatlopással és adatmanipulációval komoly veszteségeket okozhatnak egyéneknek és intézményeknek egyaránt.

- * A nagy nemzetközi bűnszervezetek összeolvadással vagy bekebelezéssel komplexebbé válnak, és például a kábítószer vonatkozásában egy kézbe kerül a nyersanyagtermesztéstől az utcai árusításig minden folyamat.

- * Az egyének, a kis szervezetek a komparatív előnyök elve alapján valószínűleg együttműködnek a nagyokkal, szakértelmük áruba bocsátásával, de függetlenségüket megtartva, hol az egyik, hol a másik, esetleg több csoportnak is dolgoznak majd.

- * A bűnszervezetek tevékenységük minden területén kiaknázzák majd a tudományos-technikai fejlődés minden előnyét.

A nemzetközi bűnözés feltehetően megtartja minden hagyományos tevékenységi körét, de szervezettsége fokozásával, gazdasági ereje növelésével nagyobb nemzetbiztonsági kockázatot jelent majd, mint korábban.

- * Legális gazdasági vállalkozásai révén befolyást gyakorol, ellenőrzési jogokat szerez a fegyvergyártó szektorban, és megnöveli illegális fegyverszállítmányait a terrorista szervezeteknek és a haramiaállamoknak.

- * Mindez megtörténhet a tömegpusztító fegyverek és az azokat előállító technológiák ágazatában is.

A nemzetközi bűnszervezetek lépést tartanak minden tudományos és technikai fejlődéssel. Legális vállalkozásaik felhasználásával ezért részesedést, ellenőrzési jogot szerezhetnek a nemzetközi komputeres és tömegkommunikációs hálózatokban, és olyan információkhoz juthatnak, amelyeket előnyösen használhatnak illegális tevékenységükben, védelmi mechanizmusaik kiépítésében. Legális vállalkozásaikat tisztességtelen előnyökhöz juttathatják. Sok ország politikai és gazdasági rendszere válhat sebezhetővé, kiszolgáltatottá.

* * * * *